

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

Παύλος Φ. Μάραντος

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

1ος Τόμος

Β' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ "ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"**

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

1ος Τόμος

Β' Τάξη Γενικού Λυκείου

**«Η δημοκρατία μας αυτοκαταστρέφεται διότι κατεχράσθη το δικαίωμα της ελευθερίας και της ισότητας, διότι έμαθε τους πολίτες να θεωρούν την αυθάδεια ως δικαίωμα, την παρανομία ως ελευθερία, την αναίδεια του λόγου ως ισότητα και την αναρχία ως ευδαιμονία.»
(Ισοκράτης, Περί ειρήνης)**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Πρόεδρος: Σωτήριος Γκλαβάς

ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ Β΄

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
Παύλος Φ. Μάραντος

ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ
Λεωνίδα Β. Κασίρας, Σχολικός Σύμβουλος Νομικών -
Πολιτικών Επιστημών, LL.M, Συντονιστής Επιτροπής
Κρίσης
Χαράλαμπος Καριοφύλλας, MSc Οικονομολόγος,
Εκπαιδευτικός
Στέλλα Ν. Μαντατζή, Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Αντωνία Δημητράσκου, Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός
Γιώτα Κωνσταντάτου, Φιλολόγος

ΕΞΩΦΥΛΛΟ
Παύλος Φ. Μάραντος

Σελιδοποίηση: Δώρος Παπαϊωαννίδης,
e-mail: info@eikastiko.gr

«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ 21ου αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ» ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450, των Αξόνων Προτεραιότητας 1, 2 και 3 – ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ του ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς Πόρους (ΕΣΠΑ 2007 – 2013).

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ
ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**
Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής
Πολιτικής

Προσαρμογή:
Κυριακή Σημαιοφορίδου,
Εκπαιδευτικός ΠΕ05

Επιμέλεια:
Μάρθα Θωμοπούλου,
Εκπαιδευτικός ΠΕ05

Επιστημονικός υπεύθυνος:
Βασίλης Κουρμπέτης,
Σύμβουλος Α΄ του ΥΠ.Π.Ε.Θ.

Υπεύθυνη του έργου:
Μαρία Γελαστοπούλου,
Μ.Εδ. Ειδικής Αγωγής

Τεχνική υποστήριξη:
Κωνσταντίνος Γκυρτής,
Δρ. Πληροφορικής

Συγγραφείς Προδιαγραφών προσαρμογής των βιβλίων για το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής:

**Γιώργος Βουγιουκλίδης,
Δάσκαλος Ειδικής Αγωγής**

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής
Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής**

Αξιολόγηση και τελικός έλεγχος των προσαρμογών:

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής, ΙΕΠ**

**Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής στη Δ/βάθμια Εκπαίδευση**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

Παύλος Φ. Μάραντος

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Β' Τάξη Γενικού Λυκείου

Η διδασκαλία, που αποτελεί την πιο υπεύθυνη αλλά και την πιο συναρπαστική μορφή επικοινωνίας, δεν συνίσταται, πρωτίστως, στην διατύπωση λύσεων αλλά στην υποβολή ερωτήσεων, στη θέση προβλημάτων (Δ. Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, 2007).

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

Προλογικό Σημείωμα

Το μάθημα «Πολιτική Παιδεία» είναι εκείνο που κατ' εξοχήν εμπεριέχει κοινωνικές και πολιτικές αξίες, με τις οποίες επιδιώκει να κοινωνικοποιήσει και να πολιτικοποιήσει τους μαθητές. Ενδιαφέρεται, κυρίως, για τις αξίες εκείνες που σχετίζονται με τον ρόλο του πολίτη, την ιδιότητα του πολίτη. Είναι απαραίτητη η μαθητεία σε βασικές πολιτικές αξίες, όπως η ελευθερία, η ειρήνη, η δημοκρατία, το μέτρο, η ισότητα, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη, ο διάλογος, πολιτικές αξίες που θα κληθούν να προτείνουν και να εφαρμόσουν οι μαθητές ως αυριανοί πολίτες και πολιτικοί, για να υπηρετήσουν την υπέρτατη αξία που είναι η ανθρώπινη ζωή.

Ειδικότερα, η μαθητεία στην αξία «διάλογος», μεταξύ άλλων, αφορά:

- Την ικανότητα διαλόγου, γραπτού και προφορικού.
- Το δικαίωμα στον λόγο και την ελευθερία έκφρασης.
- Τον σεβασμό στη διαφορετική άποψη του άλλου.
- Τη γνώση του θέματος (συγκέντρωση στοιχείων, κριτική ανάλυση κτλ.).
- Τη γνώση της διαδικασίας (ικανότητα του ακούειν, το θέτειν εύστοχες ερωτήσεις κτλ.).
- Την παράθεση επιχειρημάτων και όχι κραυγών και ιδεολογημάτων, ώστε να πειστεί ο συνομιλητής.

Η ανάπτυξη του διαλόγου προϋποθέτει την ανάπτυξη του λόγου, γραπτού και προφορικού, γιατί ο λόγος έχει πολύ μεγάλη δύναμη. Γιατί «ο λόγος είναι ένας μεγάλος δυνάστης, που ενώ έχει το πιο μικρό και αφανές σώμα, επιτελεί έργα τα πιο θεϊκά, γιατί μπορεί και το φόβο να σταματήσει και τη λύπη να διώξει και χαρά να προκαλέσει και τον οίκτο να αυξήσει». (Γοργίας, Ελένης εγκώμιον)
Μην λησμονάτε ότι «Μέτρο του λόγου δεν είναι ο ομιλητής, αλλά ο ακροατής». (Στοβαίος, Ανθολόγιον), γι' αυτό «πρέπει να σωπαίνουμε ή όταν μιλάμε, να λέμε

ανώτερα από τη σιωπή». (Πυθαγόρας). Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν υπερήφανοι για τη δημοκρατία τους. Μπορούμε και εμείς με την «Πολιτική Παιδεία», που είναι μια παιδεία δημοκρατίας να νιώσουμε υπερηφάνεια για τη δημοκρατία μας. Και τότε το κέρδος για όλους μας θα είναι ανυπολόγιστο. Μπορούμε να γίνουμε υπερήφανοι Μεσσήνιοι, Πόντιοι, Έλληνες, Ευρωπαίοι, παγκόσμιοι πολίτες.

Όπως μάθατε στην Α΄ τάξη, η έννοια «πολίτης» είναι «τίτλος τιμής, είναι αξίωμα με απεριόριστη διάρκεια». Αν θέλουμε μια πολιτεία με δημοκρατία και όσα αυτή κομίζει, είναι απαραίτητο η παιδεία να διαμορφώνει έναν ελεύθερο και υπεύθυνο πολίτη. Χωρίς πολίτες δεν μπορεί να σταθεί η πολιτεία και η δημοκρατία. Βέβαια, η δημοκρατία είναι τρόπος ζωής και ως εκ τούτου πολλοί παράγοντες τον διαμορφώνουν, αλλά η παιδεία συνεχίζει να είναι βασικός παράγοντας διαμόρφωσης της πολιτικής συνείδησης. Άλλωστε, η δημοκρατία προϋποθέτει πολιτική παιδεία, ώστε οι πολίτες να είναι ικανοί να κατανοούν και να κρίνουν την κοινωνική, οικονομική, πολιτική θεωρία και πραγματικότητα.

Αγαπητοί μαθητές,

Το μάθημα «Πολιτική Παιδεία» (Οικονομία, Πολιτικοί Θεσμοί και Αρχές Δικαίου και Κοινωνιολογία) είναι πρωτίστως μια μαθητεία στη δημοκρατία. Σκοπός του μαθήματος είναι να διαμορφώσει έναν ελεύθερο, υπεύθυνο και ενεργό πολίτη, ο οποίος έγκαιρα και με επίγνωση θα κατανοήσει τη σημασία και την αξία της δημοκρατίας, θα σέβεται τους πολιτειακούς θεσμούς, θα αγαπά και θα αγωνίζεται για τη δημοκρατία και την πολιτεία. Σκοπός του μαθήματος είναι ο μαθητής να αποκτήσει κοινωνική, οικονομική και πολιτική παιδεία, να καταλάβει και να βιώσει τη διασύνδεση Κοινωνίας - Οικονομίας - Πολιτικών Θεσμών και Δικαίου, να κατανοήσει βασικούς θεσμούς για την οργάνωση και τη λειτουργία της

ΚΕΦ. 1: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - ώρες: 9

A. Η ένταξη του ατόμου στην κοινωνία

- 1.1 Η κοινωνικοποίηση του ατόμου
- 1.2 Παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητας
 - 1.2.1 Φορείς κοινωνικοποίησης
 - 1.2.2 Ο ρόλος του ατόμου στη διαδικασία κοινωνικοποίησής του
- 1.3 Οι κοινωνικές αξίες
 - 1.3.1 Έννοια, κατηγορίες
 - 1.3.2 Διαφοροποίηση των αξιών στον χώρο και στον χρόνο
- 1.4 Οι κοινωνικοί κανόνες
 - 1.4.1 Έννοια, κατηγορίες
 - 1.4.2 Σχέση κοινωνικών αξιών και κοινωνικών κανόνων
 - 1.4.3 Προσαρμογή, συμμόρφωση και κοινωνική ανανέωση
- 1.5 Ο κοινωνικός έλεγχος - Μορφές κοινωνικού ελέγχου

B. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά

- 1.6 Αποκλίνουσα συμπεριφορά
 - 1.6.1 Παράβαση και έγκλημα
 - 1.6.2 Η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών ως αποκλίνουσα συμπεριφορά
- 1.7 Το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο
 - 1.7.1 Τύποι εγκλημάτων
 - 1.7.2 Νεανική παραβατικότητα - εγκληματικότητα
- 1.8 Σύγχρονες μορφές εγκλημάτων
 - 1.8.1 Ηλεκτρονικό έγκλημα
 - 1.8.2 Τρομοκρατία
- 1.9 Πρόληψη και κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά
 - 1.9.1 Πρόληψη αποκλίνουσας συμπεριφοράς

1.9.2 Κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά

1.9.3 Σωφρονισμός, φυλακή και επανένταξη

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν τη σημασία της κοινωνικοποίησης για την ομαλή ένταξη του ατόμου στην κοινωνία.
- Να εξηγούν τους παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητας.
- Να αναλύουν την έννοια των κοινωνικών αξιών και τη διαφοροποίησή τους στον χώρο και στον χρόνο.
- Να διατυπώνουν την έννοια του κοινωνικού κανόνα, να διακρίνουν τις κατηγορίες των κανόνων και τη σημασία τους στη λειτουργία της κοινωνίας.
- Να διακρίνουν τις διάφορες μορφές κοινωνικού ελέγχου και να κατανοήσουν τη σημασία τους για το άτομο και την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας.
- Να εξηγούν την αποκλίνουσα συμπεριφορά και την παραβίαση των κανόνων της κοινωνίας.
- Να εξηγούν το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο και τη νεανική παραβατικότητα.
- Να εξηγούν τις σύγχρονες μορφές εγκλημάτων (ηλεκτρονικό έγκλημα, τρομοκρατία).
- Να αναγνωρίζουν με αίσθημα ευθύνης την παραβατική τους συμπεριφορά.
- Να διακρίνουν τα μέτρα πρόληψης και τις κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά.

Βασική ορολογία

- Κοινωνικοποίηση
- κοινωνικές αξίες
- κοινωνικοί κανόνες
- προσαρμογή
- συμμόρφωση
- κοινωνικός έλεγχος
- αποκλίνουσα συμπεριφορά
- έγκλημα
- εξαρτησιογόνες ουσίες
- νεανική παραβατικότητα
- σύγχρονες μορφές εγκλημάτων
- ηλεκτρονικό έγκλημα
- τρομοκρατία
- πρόληψη και κυρώσεις
- σωφρονισμός και επανένταξη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Α. Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1.1 Η κοινωνικοποίηση του ατόμου

Η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σ' ένα κοινωνικό σύνολο, μια διαδικασία εκμάθησης των αξιών και των κανόνων της κοινωνίας.

Κοινωνικοποίηση

Με την κοινωνικοποίηση το άτομο, για παράδειγμα, μαθαίνει:

- Να ικανοποιεί τις βιολογικές του ανάγκες (τροφή, ένδυση, κατοικία κτλ.), ώστε να μπορεί να επιβιώσει.
- Να εφαρμόζει κανόνες, όπως π.χ. τον κώδικα οδικής κυκλοφορίας και να μην καταστρέφει τα σήματα - πινακίδες κυκλοφορίας, ώστε να αποφύγει ανεπιθύμητες συγκρούσεις.
- Να επιδιώκει θέσεις και ρόλους, να έχει φιλοδοξίες και προσδοκίες, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του (φύλο, ηλικία, εκπαίδευση κτλ.).
- Να αποκτά τα απαραίτητα στοιχεία για το παρελθόν του (ιστορία, ήθη και έθιμα, παραδόσεις), για το παρόν (υπάρχουσα κοινωνική - οικονομική - πολιτική πραγματικότητα) και για το μέλλον του (ότι θα πάει στο σχολείο, στον στρατό, στην εργασία, θα πάρει σύνταξη, θα ...).

Κάθε κοινωνία ή επιμέρους ομάδα έχει τη δική της κουλτούρα (αξίες, αντιλήψεις, πεπιοθήσεις, κανόνες, προσδοκίες κτλ.). Όλα αυτά τα μαθαίνει και τα μεταβιβάζει στα μέλη της, μέσω της κοινωνικοποίησης. Έτσι τα άτομα μπορούν να επιβιώνουν και να αναπτύσσονται στην κοινωνία, αλλά και η κοινωνία να διατηρεί τη

συνοχή της. Το άτομο από πολύ νωρίς μαθαίνει τις αξίες και τους κανόνες της κοινωνίας (αλληλεγγύη, δικαιοσύνη, απαγόρευση κλοπής, καθαριότητα κτλ.), που χρησιμεύουν ως οδηγός στη συμπεριφορά του. Γενικά, μαθαίνει τον τρόπο σκέψης, αίσθησης, συμπεριφοράς και δράσης της κοινωνίας, γιατί αυτά ακριβώς περιμένει η κοινωνία από το άτομο, δηλαδή μια κοινωνικά επιθυμητή συμπεριφορά για τα μέλη της. Κάθε νέο μέλος της κοινωνίας είναι απαραίτητο να αναπτύξει όλες εκείνες τις ικανότητες και δυνατότητες, ώστε να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες και τις αντιξοότητες της ζωής.

Με την κοινωνικοποίηση οριοθετούνται οι συμπεριφορές που η ομάδα και η κοινωνία δέχονται ως ορθές, αλλά και τα μέσα που μπορούν να χρησιμοποιούν τα άτομα για να ασκούν τα δικαιώματα και να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους.

Στόχος λοιπόν της κοινωνικοποίησης είναι:

α) Ως προς το άτομο. Το άτομο να μάθει, συνειδητά ή ανεπίγνωστα τους κανόνες και τις αξίες της κοινωνίας, ώστε να ενταχθεί χωρίς προβλήματα σε αυτήν.

β) Ως προς την κοινωνία. Η κοινωνία να δημιουργεί «κοινωνικά» και όχι «αντικοινωνικά» άτομα, ώστε να διατηρείται η κοινωνική συνοχή, που είναι απαραίτητη για κάθε κοινωνία.

Η διαδικασία κοινωνικοποίησης αρχίζει από τη γέννηση, ορθότερα από τη στιγμή της σύλληψης. Είναι αποδεδειγμένο π.χ. ότι η διατροφή και η συναισθηματική κατάσταση της εγκύου επιδρούν στο έμβρυο. Επίσης, η εκκωφαντική μουσική μπορεί να ευχαριστεί τη μητέρα αλλά να δυσχεραστεί το έμβρυο. Επομένως, η άποψη πολλών γονιών για την κοινωνικοποίηση του παιδιού «άστο να μεγαλώσει και θα μάθει» είναι λανθασμένη, γιατί όσο μεγαλώνει το παιδί τόσο δυσκολότερα μαθαίνει. Αν ο γονιός ενδιαφέρεται για να μάθει το παιδί του,

θα πρέπει να ενδιαφερθεί ήδη από την στιγμή της γέννησής του.

**Vincent Van Gogh,
Πρώτα βήματα (μετά Millet)**

Δήμος και Σχολείο

Η κοινωνικοποίηση δεν τελειώνει με την ενηλικίωση, αλλά συνεχίζεται σ' όλη τη ζωή του ατόμου. Κάθε άτομο, στην πορεία της ζωής του αποκτά γνώσεις και εμπειρίες, με βάση τις οποίες αναθεωρεί αξίες, ιδέες, στάσεις, συμπεριφορές. Ιδιαίτερα σήμερα, στην κοινωνία των ταχύτατων αλλαγών, γίνεται λόγος για διαρκή επανακοινωνικοποίηση του ατόμου.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα επανακοινωνικοποίησης είναι: η αποδοχή και η εκμάθηση των νέων τεχνολογιών από τους μέσης ηλικίας ανθρώπους, η εύρεση νέου επαγγέλματος και η υιοθέτηση νέας συμπεριφοράς στον χώρο εργασίας, η επανένταξη των κάθε λογής παραβατών.

Η κοινωνικοποίηση τροποποιείται στον χώρο και στον χρόνο. Όσον αφορά τον χώρο, κάθε κοινωνία κοινωνικοποιεί με τον δικό της τρόπο τα μέλη της. Έτσι για παράδειγμα, αλλιώς κοινωνικοποιεί τα άτομα μια αφρικανική κοινωνία και αλλιώς η ελληνική. Όσον αφορά τον χρόνο, η ελληνική κοινωνία αλλιώς κοινωνικοποιούσε τα μέλη της πριν από πεντακόσια χρόνια, αλλιώς πριν πενήντα και αλλιώς σήμερα. Επίσης, η κοινωνικοποίηση διαφοροποιείται ως προς τα φύλα, στον χώρο και στον χρόνο.

Η κοινωνικοποίηση είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία. Δεν ασκείται σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ατόμου, αλλά σύμφωνα με τις αρχές και αξίες της ομάδας και της κοινωνίας, οι οποίες ενδιαφέρονται για τη συνοχή τους. Όμως το άτομο, επειδή συμμετέχει σε πολλές ομάδες (οικογένεια, σχολείο, εκκλησία κτλ.) γίνεται δέκτης διαφορετικών ή και αντιφατικών αρχών και αξιών. Η κοινωνικοποίηση λοιπόν είναι μια πολυδιάστατη και πολύπλοκη διαδικασία, που σημαίνει ότι υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί φορείς κοινωνικοποίησης που

μεταβιβάζουν πολλά και διαφορετικά μηνύματα (αξίες, κανόνες, πρότυπα συμπεριφοράς) στο άτομο. Μερικές φορές τα μηνύματα αυτά είναι αντιφατικά μεταξύ τους κι αυτό δημιουργεί μια **διλημματική κατάσταση**, που εκφράζεται με το ερώτημα «τί να ακολουθήσω». Πολλές παράμετροι παρεμβαίνουν στην τελική απόφαση του προσώπου. Τελικά, κάθε άτομο **διαμορφώνει τη συμπεριφορά του ανάλογα:**

α) Με τα πρότυπα συμπεριφοράς που επιβάλλει η ομάδα και τα περιθώρια που έχει για να διαφοροποιηθεί από αυτά τα πρότυπα. Παράδειγμα: μια ελαστική οικογένεια παρέχει αρκετά περιθώρια διαφοροποίησης, ενώ μια αυστηρή οικογένεια παρέχει ελάχιστα περιθώρια.

β) Με τον βαθμό αφομοίωσης και εσωτερίκευσης των κανόνων και αξιών των διαφόρων ομάδων στις οποίες συμμετέχει. Πάντως, κύριο εμπόδιο εσωτερίκευσης αποτελούν τα πολλά και αντιφατικά μηνύματα που δέχεται το άτομο από το περιβάλλον του, από τις ομάδες στις οποίες συμμετέχει, αφού κάθε μία θέλει να προασπίσει τις αξίες της και τη συνοχή της.

Ιδιαίτερα κρίσιμη είναι η κοινωνικοποίηση στην **περίοδο της εφηβείας και της ενηλικίωσης**. Στην περίοδο αυτή, το άτομο πρέπει να κάνει επιλογές (σπουδές, επάγγελμα, επιλογή συντρόφου κτλ.) που θα καθορίσουν το μέλλον του. Τώρα «αποδεικνύεται» αν η προηγούμενη κοινωνικοποίηση υπήρξε υπεύθυνη και επιτυχής ή ανεύθυνη και προβληματική, αν το άτομο έμαθε να αντιμετωπίζει την πραγματικότητα ή έχει πρόβλημα προσαρμογής και προβληματική συμπεριφορά.

«Παιδεία της Δημοκρατίας»

Το Συμβούλιο της Ευρώπης σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, απευθύνει στα σχολεία, τους γονείς, τις κοινότητες κτλ. το πρόγραμμα «Παιδεία της Δημοκρατίας».

Το πρόγραμμα περιλαμβάνει την εκπαίδευση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, την αγωγή του πολίτη, την παιδεία για την ειρήνη, την γενική και διαπολιτισμική παιδεία.

Πληροφορίες στις εξής ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

www.yperpth.gr (διεθνείς σχέσεις - διεθνείς οργανισμοί - Συμβούλιο της Ευρώπης - Πρόγραμμα «Παιδεία της Δημοκρατίας»).

www.coe.int (Συμβούλιο της Ευρώπης)

Γιάννης Γαΐτης,
Σειρήνες - Οδυσσέας.

Παναγιώτης Τέτσης, Καφενείο, 1957.

1.2 Παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητας

1.2.1 Φορείς κοινωνικοποίησης

Οι βασικοί ή κύριοι φορείς κοινωνικοποίησης είναι οι εξής:

α. Η οικογένεια. Η οικογένεια υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες. Αυτό που διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία είναι η δομή της. Κάθε άτομο γεννιέται σε μια οικογένεια, γι' αυτό θεωρείται πρωτογενής και, λόγω σπουδαιότητας, πρωταρχικός φορέας. Η οικογένεια επηρεάζει περισσότερο από τους άλλους φορείς. Αυτή είναι, σε τελευταία ανάλυση, που θα αφήσει ή δεν θα αφήσει περιθώρια επίδρασης σ' όλους τους άλλους φορείς, αρκεί βέβαια η κοινωνικοποίηση ν' αρχίσει από τη στιγμή της γέννησης, ίσως και της σύλληψης. Σε κάθε περίπτωση, ο τρόπος ανατροφής των πρώτων παιδικών χρόνων επηρεάζει καθοριστικά τον χαρακτήρα και την πορεία του παιδιού. Και αυτό κάθε οικογένεια χρειάζεται να το γνωρίζει και να δρα αναλόγως.

β. Το σχολείο. Από πολύ νωρίς και για αρκετά χρόνια το άτομο πηγαίνει στο σχολείο. Κάθε εκπαιδευτικό σύστημα μεταδίδει γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις. Αλλά, συγχρόνως, θέλει να μεταδώσει και τις αρχές και αξίες του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος, και έτσι λειτουργεί ως παράγοντας αναπαραγωγής του. Όμως, ταυτόχρονα η εκπαίδευση, στις δημοκρατικές κοινωνίες, προσφέρει πλουραλιστική γνώση, προσφέρει τη δυνατότητα αμφισβήτησης και αλλαγής του υπάρχοντος συστήματος. Έτσι εξηγούνται και οι καινοτομίες και αλλαγές που ξεκινούν από τα πανεπιστήμια και τη διάνοηση (intelligentsia).

Η ένταξη και η ενσωμάτωση των νέων μελών στην κοινωνία θεωρείται τόσο σημαντική, ώστε η κοινωνία δημιουργήσε ξεχωριστό θεσμό, το σχολείο, με το οποίο

οργανωμένα, συστηματικά και μακροχρόνια επιδιώκει να «διδάξει» τα νέα μέλη της. Στο σχολείο το παιδί αρχίζει να επικοινωνεί με ευρύτερες ομάδες, με άτομα που έχουν μεγαλώσει σε διαφορετικές οικογένειες και έχουν κοινωνικοποιηθεί διαφορετικά. Αρχίζει η σχολική αγωγή, που περιλαμβάνει οτιδήποτε μεταδίδει το σχολείο στο παιδί: γνώσεις, αξίες, κανόνες, συνεργασία, ανταγωνισμό, επιταγές, σχέσεις κτλ.

**Σπύρος Παπαλουκάς,
Αγόρι με τράντες.**

**Αλέκος Φασσιανός
Βόλτα σχολική, 1982.**

Καλλιέργεια του προφορικού λόγου.

Το σχολείο οφείλει να καλλιεργεί και τον προφορικό λόγο, ατομικό και διάλογο, προσχεδιασμένο και αυθόρμητο, με πειθώ και επιχειρήματα π.χ. με τη διοργάνωση αγώνων ρητορικής τέχνης.

γ. Η θρησκεία. Οι θρησκευτικοί θεσμοί ρυθμίζουν τη σχέση του ανθρώπου με το Ιερό και το Θείο, αλλά επιδρούν σημαντικά τόσο στη συμπεριφορά του ατόμου, όσο και στην οργάνωση της κοινωνίας. Γενικά, η θρησκεία λειτουργεί ως ενοποιητικός παράγοντας μιας ομάδας ή μιας κοινωνίας. Η θρησκευτική πίστη έχει μεγάλη δύναμη, αν μάλιστα υπάρχει θρησκευτικός φανατισμός, οδηγεί τους ανθρώπους στον διαχωρισμό ή/και στη σύγκρουση. Βέβαια, δεν ευθύνεται η θρησκεία για τις συγκρούσεις, αλλά οι άνθρωποι που τη χρησιμοποιούν για να επιτύχουν τις επιδιώξεις τους.

δ. Η πολιτεία - το κράτος. Η πολιτεία - το κράτος είναι από τους σημαντικότερους φορείς κοινωνικοποίησης, ιδιαίτερα το σύγχρονο παρεμβατικό κράτος, που επεμβαίνει σ' όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής (οικονομία, παιδεία, υγεία, κατοικία κτλ.). Με την εξουσία του - νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική - επηρεάζει και τη δράση των άλλων φορέων. Το κράτος επεμβαίνει και επηρεάζει τη ζωή του ανθρώπου από τη γέννησή του (με την έκδοση πιστοποιητικού γέννησης) μέχρι τον θάνατό του (με την έκδοση πιστοποιητικού θανάτου). Όμως, παρά τη δύναμή του δεν πρέπει να θεωρείται παντοδύναμο. Το άτομο έχει πλείστους τρόπους αντίστασης ή/και αντίδρασης ακόμα και στο πιο αυταρχικό κράτος.

1.2.2 Ο ρόλος του ατόμου στην διαδικασία κοινωνικοποίησής του

Με ποιον τρόπο τα άτομα εσωτερικεύουν τους κανόνες και τις αξίες των παραπάνω παραγόντων - φορέων κοινωνικοποίησης; Υπάρχουν κυρίως οι εξής τρόποι ή μηχανισμοί:

α. Η μίμηση - ταύτιση. Ο άνθρωπος είναι μιμητικό ον, ο ένας μιμείται τον άλλο. Το παιδί από πολύ μικρό «αντιγράφει» το περιβάλλον του. Στην μικρή ηλικία η μίμηση είναι ασυνείδητη, ενώ όσο μεγαλώνει γίνεται περισσότερο συνειδητή. Η μίμηση οδηγεί στην ταύτιση με άλλα άτομα και ομάδες και στην απόκτηση συλλογικής ταυτότητας, στην αίσθηση του «Εμείς». Έτσι, το άτομο εκτός από την ατομική του ταυτότητα (Εγώ), αποκτά και συλλογική ταυτότητα (Εμείς). Βέβαια, η ταύτιση είναι επιλεκτική, δηλαδή το άτομο ταυτίζεται ως έναν βαθμό με τις ομάδες που συμμετέχει και τις αξίες που αυτές προβάλλουν. Με άλλα λόγια έχει περιθώρια σχετικής αυτονομίας.

Τάκης Κατσουλίδης
Οι δυο γενιές, 1983.

Πόσες συλλογικές ταυτότητες αποκτά το άτομο; Όσες και οι ομάδες στις οποίες συμμετέχει. Βέβαια, η ταύτιση είναι επιλεκτική, αφού το άτομο έχει περιθώρια σχετικής αυτονομίας. Έτσι π.χ. ένας νέος μετέχει σε μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση (Μ.Κ.Ο.) αλλά ως έναν βαθμό συμμορφώνεται με όσα αυτή ορίζει. Όμως, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, διότι υπάρχουν ομάδες που με ψυχολογικές διαδικασίες επιβάλλονται και κατευθύνουν τα άτομα ως μάζα. Και η μάζα έχει μεγάλη ανορθολογική δύναμη, ενώ το μαζοποιημένο άτομο έχει χάσει την ανεξάρτητη προσωπικότητά του.

Γιάννης Γαΐτης, Σύνθεση, 1975

β. Με συστάσεις και εντολές. Από μικρή ηλικία τα άτομα δέχονται συστάσεις και εντολές από την οικογένεια, το σχολείο κτλ., μαθαίνουν συμπεριφορές. Κάθε ομάδα ή κοινωνία απευθύνει συστάσεις και εντολές στα νέα μέλη της. Σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματική κοινωνικοποίηση διαδραματίζει η σαφήνεια και η συνέπεια λόγων και έργων. Παράδειγμα: διαφορετική συμπεριφορά

έχει ο πατέρας και διαφορετική η μητέρα έναντι του παιδιού. Αυτή η αντιφατική συμπεριφορά δημιουργεί προβλήματα στο παιδί. Παράδειγμα: οι γονείς λένε στα παιδιά τους να μην παρακολουθούν πολλές ώρες τηλεόραση γιατί αυτά που προσφέρει είναι σκουπίδια, ενώ οι ίδιοι κάνουν το αντίθετο.

γ. Με τον έλεγχο. Ο έλεγχος της συμπεριφοράς αρχίζει από πολύ μικρή ηλικία. Το παιδί μαθαίνει τι είναι καλό και τι είναι κακό. Ακόμα και το χαμόγελο της μητέρας στο βρέφος μπορεί να συνιστά έλεγχο (π.χ. επιβράβευση της συμπεριφοράς του). Αργότερα, το σχολείο, το κράτος, οι μεγαλύτεροι σε ηλικία κτλ. Αναμένουν από το άτομο ορισμένη συμπεριφορά, και όταν αυτή παρεκκλίνει από τα αναμενόμενα πρότυπα, ασκείται έλεγχος. Επισημαίνεται ότι το άτομο δεν είναι *tabula rasa* (άγραφος πίνακας) πάνω στον οποίο γράφουν ό,τι θέλουν, δεν είναι παθητικός δέκτης, ώστε να δέχεται όποια μηνύματα εκπέμπουν οι φορείς κοινωνικοποίησης. Κάθε άτομο δέχεται, επεξεργάζεται, αφομοιώνει, αντιδρά με τον δικό του ξεχωριστό τρόπο. Επομένως, ναι μεν η ευθύνη των φορέων κοινωνικοποίησης είναι πρωταρχική για την προβληματική συμπεριφορά του ατόμου, αλλά έχουν ευθύνη ως έναν βαθμό. Από εκεί και πέρα υπεύθυνο είναι το ίδιο το άτομο. Υπάρχει λοιπόν και **ατομική - προσωπική ευθύνη**. Κάθε άτομο είναι υπεύθυνο για τις πράξεις και παραλείψεις του. Και βέβαια, η μετάθεση ευθύνης (φταίνε οι άλλοι) γίνεται εύκολα, ενώ η ανάληψη ευθύνης (φταίω εγώ) γίνεται δύσκολα.

1.3 Οι κοινωνικές αξίες

1.3.1 Έννοια, κατηγορίες

Οι κοινωνικές αξίες εκφράζουν τις πραγματικές και βαθύτερες ανάγκες της κοινωνίας. Αποτελούν θεμελιώδεις συστατικό για την συνοχή και την πρόοδο των κοινωνιών. Αποκρυσταλλώνονται σε γενικές αρχές και ιδέες που προσανατολίζουν και καθοδηγούν την κοινωνία και τα άτομα. Επηρεάζουν τις πεποιθήσεις μας και λειτουργούν ως κατευθυντήριοι άξονες για την αξιολόγηση των εαυτών μας και των άλλων.

Ένα βράδυ ένας γέρος Ινδιάνος της φυλής Τσερόκι, μίλησε στον εγγονό του για τη μάχη που γίνεται μέσα στην ψυχή των ανθρώπων και του είπε:

- Γιε μου, η μάχη γίνεται ανάμεσα σε δυο λύκους που έχουμε όλοι μέσα μας. Ο ένας είναι το Κακό. Είναι ο θυμός, η ζήλια, η θλίψη, η απογοήτευση, η απληστία, η αλαζονεία, η ενοχή, η προσβολή, τα ψέματα, η ματαιοδοξία, η υπεροψία, και το εγώ.

Ο άλλος είναι το Καλό. Είναι η χαρά, η ειρήνη, η αγάπη, η ελπίδα, η ηρεμία, η ταπεινοφροσύνη, η ευγένεια, η φιλάνθρωπία, η συμπόνια, η γενναιοδωρία, η αλήθεια, η ευσπλαχνία.

Ο εγγονός το σκέφτηκε για ένα λεπτό και μετά ρώτησε τον παππού του:

- Και ποιος λύκος νικάει;

Ο γέρος Ινδιάνος Τσερόκι απάντησε:

- Αυτός που ταΐζεις.

(Ιστότοπος Fairytales and Magic,

Ο μύθος των δύο λύκων από την φυλή Τσερόκι)

Οι αξίες είναι δημιούργημα της κοινωνίας, υποβάλλονται στα άτομα μέσω της κοινωνικοποίησης και υπάρχουν ανεξάρτητα από τις αξίες των ατόμων.

Παράδειγμα: η οικογένεια, η αλήθεια, η εμπιστοσύνη κτλ. αποτελούν αξίες για την ελληνική κοινωνία, ανεξάρτητα από τη θετική ή την αρνητική στάση κάποιων ατόμων απέναντι σε αυτές.

Αρχαιοελληνική κατοικία, βασική αξία για την αρχαία ελληνική κοινωνία.

Γιατί οι κοινωνίες αποδίδουν μεγάλη σημασία στις αξίες; Διότι αποτελούν σημείο αναφοράς και συνδετικό κρίκο για τα μέλη τους. Διότι υπάρχει συναίνεση, συνεργασία και κοινή προσπάθεια για τη διατήρηση και προαγωγή τους.

Οι αξίες - αρετές για τους αρχαίους Έλληνες - είναι συστατικό στοιχείο του πολιτισμού. Σχετίζονται με την ποιότητα, την ικανότητα και είναι ατομικά και κοινωνικά χρήσιμες. Οι αξίες - αρετές διδάσκονται μάλλον με το παράδειγμα παρά με τις θεωρίες. Διακρίνονται σε διάφορες κατηγορίες (κάποιες αξίες υπάρχουν σε περισσότερες κατηγορίες). Ειδικότερα:

α) Με κριτήριο το άτομο ή την κοινωνία διακρίνονται σε ατομικές: θάρρος, υπομονή, πίστη, αλληλεγγύη, δικαιοσύνη κτλ. και συλλογικές: αλληλεγγύη, προσαρμοστικότητα,

ανεξαρτησία, ανεκτικότητα κτλ.

β) Με κριτήριο τον τομέα της κοινωνίας διακρίνονται σε κοινωνικές: αλληλεγγύη, ανεκτικότητα, ευρύτητα πνεύματος κτλ., οικονομικές: εργασιακή και επιχειρηματική ηθική, εργατικότητα, περιουσία, κέρδος κτλ., πολιτικές: ελευθερία, ισότητα, αλληλεγγύη, δικαιοσύνη, διάλογος, συμμετοχή στα κοινά κτλ.

γ) Με κριτήριο τη διάρκειά τους διακρίνονται σε σχετικές: έχουν ορισμένη διάρκεια και, συνήθως, δεν ισχύουν σε όλες τις κοινωνίες (τίτλοι ευγενείας, χρήμα κτλ.) και διαχρονικές: ισχύουν σε όλες τις εποχές και σε όλες τις κοινωνίες (σεβασμός στους Θεούς, η μνήμη των νεκρών, απαγόρευση αιμομιξίας κτλ.).

Όπως κάθε κοινωνία, έτσι και η Ελληνική έχει το δικό της σύστημα αξιών. Λέγοντας Ελληνική κοινωνία, εννοούμε γεωγραφικά το πλαίσιο του Ελληνικού κράτους, το οποίο έχει τη δική του έννομη τάξη. Κάποιες βασικές αξίες της Ελληνικής κοινωνίας, που υπάρχουν και στο Σύνταγμα, είναι:

- Ο σεβασμός και η προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου.
- Η ελευθερία και η κοινοβουλευτική δημοκρατία.
- Η προστασία της παιδείας και της ορθόδοξης παράδοσης.
- Η προστασία του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.
- Η προστασία της διεθνούς ειρήνης και συνεργασίας.
- Η προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ο Αριστοτέλης στο έργο του Ηθικά Ευδήμεια, σχετικά με τις αρετές - αξίες αναφέρει ότι η αρετή είναι το μέτρον, η μεσότης. Παράδειγμα:

- Δειλία - ανδρεία - θρασύτης
- Χαιρεκακία - νέμεσις - φθόνος
- Ανελευθερία - ελευθερία - ασυδοσία
- Απέχθεια - φιλία - κολακεία
- Φτώχεια - πενία - πλούτος

Η αρετή είναι τρόπος ζωής που επιβεβαιώνει την ανθρωπιά του ανθρώπου. Είναι μια δύναμη που ενεργεί ή μπορεί να ενεργήσει, είναι δυνατότητα ενέργειας. Είναι η ηθική στην πράξη. Επιβεβαιώνεται με την προσπάθεια για το καλό.

Οι αξίες μιας κοινωνίας (ελευθερία, αλληλεγγύη, εξουσία, χρήμα, φιλία, δημοσιότητα κτλ.) και οι επαγγελματικές αξίες ειδικότερα (εξουσία, μονιμότητα, συνεργασία, χρήμα, ενδιαφέρον κτλ.) επηρεάζουν συνειδητά και ανεπίγνωστα τους στόχους και τις φιλοδοξίες μας.

Πολύκλειτος Ρέγκος,
Σκήτη Αγίας Άννας, 1963

1.3.2 Διαφοροποίηση των αξιών στον χώρο και στον χρόνο

Το ερώτημα παραμένει: υπάρχουν διαχρονικές - αιώνιες και अपαρασάλευτες αξίες ή όλες είναι σχετικές - προσωρινές και αφορούν συγκεκριμένη κοινωνία; Η ιστορία και η εμπειρία μάς πείθει για την προσωρινότητα ορισμένων αξιών, όπως ακριβώς μας πείθει και για την αιωνιότητα ορισμένων άλλων αξιών. Μάλιστα, στην εποχή μας έχουν διαμορφωθεί νέες αξίες, οι οποίες έχουν καταστεί ή τείνουν να καταστούν παγκόσμιες. Τέτοιες είναι: η ειρηνική συνύπαρξη και επίλυση των διαφορών, η καταπολέμηση της βίας και των ναρκωτικών, η προστασία του περιβάλλοντος.

Αφού οι κοινωνίες δεν παραμένουν σταθερές αλλά μεταβάλλονται, επόμενο είναι να μεταβάλλονται και οι αξίες. Ειδικότερα:

α) Μεταβολή στον χώρο. Κάθε κοινωνία βιώνει τις δικές της κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, τεχνολογικές κτλ. συνθήκες. Γι' αυτό και διαμορφώνει τις δικές της αξίες, που μπορεί να μοιάζουν ή να διαφέρουν από τις αξίες μιας άλλης κοινωνίας. Παράδειγμα: η αξία «εκπαίδευση» δεν έχει την ίδια σπουδαιότητα για όλες τις κοινωνίες. Επίσης, η αξία «φιλότιμο» είναι μια κατ' εξοχήν αξία της Ελληνικής κοινωνίας.

β) Μεταβολή στον χρόνο. Οι αξίες εντός της ίδιας κοινωνίας δεν παραμένουν σταθερές εσαεί. Δεδομένου ότι «τα πάντα ρει», οι συνθήκες της κοινωνίας αλλάζουν. Όταν λοιπόν μεταβάλλονται οι συνθήκες, μεταβάλλονται και οι αξίες, ως συστατικά των κοινωνιών.

Το ερώτημα είναι, πώς μεταβάλλονται οι αξίες; Είτε βίαια μέσα από τη σύγκρουση των διαφόρων κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών κτλ. ομάδων, ή την πολεμική κατάκτηση ενός λαού, είτε αργά και αθέατα μέσα από την φθορά των παλιών και την υιοθέτηση

καινούργιων αξιών.

Κάθε άτομο και κάθε κοινωνία, ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης, έχουν τις δικές τους ανάγκες. Οι ανάγκες επηρεάζουν και τη διαμόρφωση των αξιών. Το περιβάλλον είναι αυτό που ορίζει ποια «πράγματα» έχουν αξία, δηλαδή πρωταρχική σημασία, σπουδαιότητα για τη ζωή. Η ύπαρξη ατομικών και κοινωνικών αξιών, απαιτεί αξιολόγηση και ιεράρχηση. Ποιος και με τι κριτήρια κάνει την αξιολόγηση και ιεράρχηση; Γενικά, κάθε άτομο αλλά και κάθε κοινωνία κάνουν τη δική τους ιεράρχηση αξιών.

Μερικές αξίες της κλασικής Ελλάδας ήταν ο σεβασμός του θείου, η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η παιδεία, το μέτρον, η οικονομία, ο διάλογος.

Οι αξίες μεταβάλλονται στην πορεία του χρόνου. Παράδειγμα, η αξία «πατρίδα», παλιότερα, ήταν πολύ υψηλά στις συνειδήσεις των Ελλήνων. Τις τελευταίες δεκαετίες συνδέθηκε με τον εθνικισμό και μειώθηκε ως αξία. Όμως, τα τελευταία χρόνια, αποσυνδέθηκε από τον εθνικισμό και απόκτησε ξανά την παλιά της σπουδαιότητα.

1.4 Οι κοινωνικοί κανόνες

1.4.1 Έννοια και κατηγορίες

Οι κοινωνικοί κανόνες είναι πρότυπα συμπεριφοράς, κοινωνικά αποδεκτά, με τα οποία ρυθμίζονται και αξιολογούνται οι συμπεριφορές των μελών της κοινωνίας. Η ύπαρξή τους είναι απαραίτητη για την κοινωνική οργάνωση, τη συνοχή και τη σταθερότητα.

Υπάρχουν διάφοροι φορείς που θέτουν κανόνες, όπως:

- **Οι γονείς για τα παιδιά τους.**
- **Η πολιτεία και οι εκπαιδευτικοί στο πλαίσιο του σχολείου.**
- **Η εκκλησία για τους πιστούς της.**
- **Τα διάφορα σωματεία, ενώσεις κτλ. για τα μέλη τους.**
- **Η πολιτεία (θέτει) τους νόμους που ισχύουν για όλους.**

Όταν κάποιο άτομο ή ομάδα παραβαίνει κάποιον κανόνα υφίσταται κυρώσεις. Οι κυρώσεις έχουν ως αποτέλεσμα:

- **Τον εσωτερικό έλεγχο. Αισθήματα ενοχής, ντροπής, κατωτερότητας κτλ.**
- **Τον εξωτερικό έλεγχο. Κοινωνική κριτική, αποδοκιμασία, απομόνωση κτλ.**

Υπάρχουν κανόνες που ισχύουν για όλα τα άτομα (π.χ. η απαγόρευση της κλοπής). Αλλά, υπάρχουν και κανόνες που ισχύουν για ορισμένα άτομα που κατέχουν διαφορετικές θέσεις και ασκούν διαφορετικούς ρόλους. Έτσι, άλλοι κανόνες αμφίεσης ισχύουν για έναν δημόσιο υπάλληλο και άλλοι για έναν καλλιτέχνη, άλλοι για τον μαθητή και άλλοι για τον εξωσχολικό.

Οι κοινωνικοί κανόνες διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:
α) Αυστηροί και ελαστικοί. Οι αυστηροί ορίζουν με σαφήνεια ορισμένες επιταγές ή απαγορεύσεις (π.χ. υποχρεώσεις δημοσίου υπαλλήλου, απαγόρευση ανθρωποκτονίας κτλ.). Οι ελαστικοί αφήνουν αρκετά

περιθώρια ελευθερίας και διαφοροποίησης στα άτομα (π.χ. κανόνες ομιλίας και εμφάνισης).

β) Τυπικοί και άτυποι. Τυπικοί είναι οι γραπτοί κανόνες (νόμοι, καταστατικά σωματείων, κανόνες δεοντολογίας κτλ.), ενώ άτυποι είναι οι άγραφοι κανόνες (π.χ. ήθη, έθιμα, παραδόσεις, κανόνες συμπεριφοράς στις προσωπικές σχέσεις).

Υπάρχουν διάφοροι φορείς που θέτουν κανόνες. Και βέβαια υπάρχει περίπτωση οι διάφοροι φορείς να θέλουν να θέσουν διαφορετικούς κανόνες. Παράδειγμα: κάθε οικογένεια έχει τους δικούς της κανόνες. Επίσης, τα κόμματα ανταγωνίζονται για να καταλάβουν την εξουσία και να ασκήσουν την δική τους πολιτική, θέτοντας τους δικούς τους κανόνες.

**Βάσω Κατράκη,
Επίσκεψη IV, 1979**

Κάθε διαδικασία κοινωνικοποίησης συνεπάγεται την καταπίεση των ενστίκτων. Το άτομο «πρέπει» να μάθει κανόνες και αξίες της κοινωνίας. Έτσι το άτομο από **εγωιστικό γίνεται κοινωνικό**. Γρήγορα το άτομο αντιλαμβάνεται ότι η προσαρμογή είναι απαραίτητη για να

ικανοποιήσει τις ανάγκες του, να επιτύχει τους στόχους του, να επιβεβαιώσει την κοινωνική του ύπαρξη. Αν υπάρξει υπερβολική καταπίεση μπορεί να προκαλέσει νευρωτικές και ψυχικές διαταραχές, ακοινωνική και αντικοινωνική συμπεριφορά. Γι' αυτό η υπερβολική καταπίεση, ο υπερβολικός ορθολογισμός είναι παραλογισμός, είναι αντίθετος στην ανθρώπινη φύση.

1.4.2 Σχέση κοινωνικών αξιών και κανόνων

Οι κοινωνικές αξίες εκφράζουν τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας. Είναι γενικές αρχές που προσανατολίζουν την κοινωνία και τα άτομα. Λειτουργούν ως κατευθυντήριοι άξονες για τις συμπεριφορές μας (καλές - κακές, δίκαιες - άδικες κτλ.).

Το δίκαιο είναι ένα σύνολο υποχρεωτικών κανόνων που ρυθμίζουν την κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων. Η συνύπαρξη απαιτεί υπευθυνότητα και την ύπαρξη του δικαίου. Και η ανάγκη για δίκαιο υπάρχει από τότε που οι άνθρωποι οργανώθηκαν σε κοινωνία. Παραπάνω αναφέρθηκαν διάφορες αξίες, όπως η ανθρώπινη ζωή, η ελευθερία, ο διάλογος, η περιουσία, το κέρδος κτλ. Κάποιες από αυτές τις αξίες η κοινωνία τις θεωρεί σημαντικές, γι' αυτό τις καθιερώνει ως κανόνες. Επιπλέον, η πολιτεία αυτές τις σημαντικές αξίες τις προστατεύει με κανόνες δικαίου (π.χ. η προστασία της ελευθερίας, η προστασία της περιουσίας). Επομένως, η σχέση αξιών και κανόνων είναι άμεση, αφού οι κανόνες αποτυπώνουν τις αξίες.

1.4.3 Προσαρμογή, συμμόρφωση και κοινωνική ανανέωση

Η προσαρμογή, η συμμόρφωση και τελικά η ένταξη του ατόμου στην ομάδα και στην κοινωνία εξαρτάται, κυρίως, από το πόσο αποτελεσματικά έχουν μέχρι τώρα

λειτουργήσει οι διάφοροι φορείς κοινωνικοποίησης και πρωτίστως η οικογένεια και το σχολείο. Αν το άτομο αυτονομηθεί έγκαιρα από την οικογένεια και μάθει να αναλαμβάνει τις ευθύνες του, αν έχει προετοιμαστεί να αντιμετωπίζει την πραγματικότητα, αν έχει καταλάβει ότι δεν έχει μόνο δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις έναντι του εαυτού του και έναντι του κοινωνικού συνόλου, τότε δεν θα έχει προβλήματα προσαρμογής. Αντιθέτως, ίσως η υπερπροστασία και η ανεύθυνη κοινωνικοποίηση από την οικογένεια δεν βοηθούν το παιδί να μεγαλώσει σωστά, με αποτέλεσμα την αδυναμία προσαρμογής του και ως εκ τούτου την εχθρική αντιμετώπιση της ίδιας της οικογένειας και της κοινωνίας προς αυτό, αλλά και τη στροφή του παιδιού σε αντικοινωνική συμπεριφορά (ναρκωτικά, χουλιγκανισμός κτλ.). Όπως η κοινωνικοποίηση έτσι και η προσαρμογή είναι μια διαρκής διαδικασία. Αφού τα πάντα γύρω μας αλλάζουν, όποιος δεν προσαρμόζεται μένει στο περιθώριο. Άλλωστε, όπως συνήθως λέγεται, η προσαρμογή είναι ένδειξη έξυπνου ανθρώπου.

Το άτομο συνήθως προσαρμόζεται στους κοινωνικούς κανόνες και στα πρότυπα συμπεριφοράς που επιβάλλει η κοινωνία. Βέβαια, κάθε άτομο, ανάλογα με την προσωπικότητά του, δεν λειτουργεί μόνο ως παθητικός δέκτης, αλλά και ως πομπός, αφού στέλνει μηνύματα προς την κοινωνία και την επηρεάζει. Μεταξύ ατόμου και κοινωνίας υπάρχει μια διαλεκτική σχέση, μια διαρκής σχέση αλληλεπίδρασης. Δηλαδή, η προσαρμογή εξαρτάται και από το άτομο και από την κοινωνία. Επισημαίνεται ότι δεν τίθεται θέμα προσαρμογής, όταν το άτομο αμφισβητεί το υπάρχον κοινωνικό σύστημα και αντιδρά στην εκμετάλλευση και στη μαζοποίηση, στην μονοδιάστατη ανάπτυξη του ανθρώπου. Όταν δεν αρνείται απλώς το σύστημα, αλλά έχει συνειδητή

πρόταση για την αλλαγή του. Μια τέτοια αμφισβήτηση μπορεί να είναι σημαντικός παράγοντας κοινωνικής προόδου και κοινωνικής ανανέωσης. Αντιθέτως, μια καθολική και συνεχής αμφισβήτηση και άρνηση των πάντων μπορεί να δηλώνει είτε μια προβληματική κοινωνία είτε μια προβληματική προσωπικότητα.

Κάθε σχέση με το περιβάλλον απαιτεί προσαρμογή. Ο άνθρωπος είναι αναγκασμένος να προσαρμοστεί στη φύση και στην κοινωνία. Ειδικότερα, κάθε κοινωνική συμβίωση προϋποθέτει κοινωνική προσαρμογή στους κανόνες που είναι απαραίτητοι για τη συνέχιση της κοινωνικής ζωής.

Γιάννης Μόραλης.
Αναπόληση, 1959

Το πρόβλημα της προσαρμογής είναι σύνθετο. Είναι χαρακτηριστικό ότι έρευνα στις ΗΠΑ έδειξε ότι μόνο το 4% των ιδιαίτερα προικισμένων ατόμων έχουν ενταχθεί και λειτουργούν ανάλογα με τα προσόντα τους. Αυτό σημαίνει ότι η συγκεκριμένη κοινωνία, είτε δεν μπορεί να αξιοποιήσει τα ταλέντα της, είτε δεν θέλει να τα χρησιμοποιήσει, διότι αν χρησιμοποιηθούν κινδυνεύουν υπάρχουσες καταστάσεις και ισορροπίες (π.χ. η υπάρχουσα

κοινωνική, οικονομική, πολιτική κατάσταση και ισορροπία). Έτσι, πολλά από αυτά τα ταλέντα νοιώθουν ότι η κοινωνία τα αδικεί και έχουν πρόβλημα προσαρμογής. Εν προκειμένω η ευθύνη της μη προσαρμογής δεν ανήκει στα άτομα αλλά στην κοινωνία.

1.5 Ο κοινωνικός έλεγχος - Μορφές κοινωνικού ελέγχου

Η κοινωνικοποίηση δεν μπορεί από μόνη της να επιτύχει τον στόχο της, δηλαδή να «μάθει» στο άτομο ορισμένα πρότυπα συμπεριφοράς, για να ενταχθεί στην κοινωνία. Είναι απαραίτητος και ο κοινωνικός έλεγχος. Ο κοινωνικός έλεγχος περιλαμβάνει τα μέσα και τα μέτρα που χρησιμοποιεί η κοινωνία, ώστε τα μέλη της να έχουν ορισμένη συμπεριφορά, δηλαδή συμπεριφορά μέσα σε ορισμένα πλαίσια. Επομένως, η κοινωνικοποίηση και ο κοινωνικός έλεγχος δρουν συμπληρωματικά. Η κοινωνικοποίηση μεταδίδει πρότυπα συμπεριφοράς, ενώ ο κοινωνικός έλεγχος διασφαλίζει τη συμμόρφωση με αυτά τα πρότυπα συμπεριφοράς.

Με τον κοινωνικό έλεγχο εξασφαλίζεται η «συμμόρφωση» με τους κανόνες και τις αξίες. Επομένως, ασκείται όταν τα άτομα παραβιάζουν τους κανόνες, ή αλλιώς τα αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς, είτε γιατί δεν τα έχουν αφομοιώσει είτε γιατί παρασύρονται είτε γιατί τα αμφισβητούν. Αν λοιπόν τα άτομα δεν παρεκκλίνουν, τότε δεν χρειάζεται κοινωνικός έλεγχος. Αν ο κοινωνικός έλεγχος είναι υπερβολικός, μπορεί να φέρει τα αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Πότε ασκείται κοινωνικός έλεγχος; Είτε εκ των προτέρων, δηλαδή προληπτικά, για να μην παρεκκλίνει το άτομο από τα καθιερωμένα πρότυπα συμπεριφοράς, είτε εκ των υστέρων, δηλαδή κατασταλτικά, όταν το άτομο έχει παραβιάσει αυτά τα πρότυπα.

Με ποιον τρόπο ασκείται ο κοινωνικός έλεγχος; Ασκείται είτε με επιβραβεύσεις, είτε με κυρώσεις. Στην πρώτη περίπτωση, η επιβράβευση, ο έπαινος, η επιδοκιμασία, σημαίνουν θετική αξιολόγηση της συμπεριφοράς. Στη δεύτερη περίπτωση, η κύρωση, ο ψόγος, η

αποδοκιμασία, σημαίνουν αρνητική αξιολόγηση. **Στόχος των επιβραβεύσεων και των κυρώσεων είναι ο έλεγχος της συμπεριφοράς, η οποία πρέπει να κινείται μέσα σε ορισμένα όρια, ώστε να διατηρείται η συνοχή του κοινωνικού συνόλου. Η υπέρβαση των ορίων απειλεί τη συνοχή κι αυτό δεν το θέλει κανένα σύνολο, γι' αυτό και επιβάλλει κυρώσεις.**

Κάθε ομάδα ή κάθε κοινωνία θέτει τα δικά της όρια. Η παρέκκλιση λοιπόν, κρίνεται με βάση τους κανόνες και τις αξίες της συγκεκριμένης ομάδας ή κοινωνίας. Παράδειγμα: αυτό που επιτρέπει η ευρωπαϊκή κοινωνία δεν σημαίνει ότι το επιτρέπει μια αφρικανική κοινωνία. Επίσης, η «απαράδεκτη» αμφίεση για τους ιερείς είναι παραδεκτή για τους καλλιτέχνες.

Παραδείγματα κοινωνικού ελέγχου: Πρώτον, οι παραινέσεις των γονιών και των δασκάλων «να είσαι καλό παιδί, να διαβάζεις», λειτουργούν προληπτικά και «αναγκάζουν» τον μαθητή να συμμορφώνεται σε αυτές τις συμβουλές. Αν δεν συμμορφωθεί, θα υποστεί κατασταλτικό έλεγχο (π.χ. δεν θα πάρει καλούς βαθμούς, θα μειωθεί το χαρτζιλίκι). Δεύτερον, ο νόμος απαγορεύει την κλοπή. Η απαγόρευση αυτή λειτουργεί προληπτικά, δηλαδή «αναγκάζει» τους ανθρώπους να μην κλέβουν. Αν κλέψουν, θα υποστούν κατασταλτικό έλεγχο (π.χ. θα τους επιβληθεί η προβλεπόμενη ποινή).

**Γιώργος Ιωάννου,
Επί συγχρόνων αισθήσεων.**

**Γιώργος Ιωάννου,
Εκ του αμφιβόλου χώρου,
πριν το 1979.**

Γενικά, ο κοινωνικός έλεγχος διακρίνεται σε τρία είδη: Πρώτον, άτυπος. Δεν ασκείται με θεσμοθετημένα μέσα, δηλαδή δεν στηρίζεται σε γραπτούς κανόνες, σε νομικές ή διοικητικές κυρώσεις. Στηρίζεται στα ήθη, στα έθιμα, στις παραδόσεις, στους άγραφους νόμους της ομάδας ή της κοινωνίας. Ασκείται με πολλούς τρόπους, όπως υποδείξεις, χειρονομίες, μορφασμούς, σεβασμό, περιφρόνηση, κριτική, επιβράβευση, αποδοκιμασία. Αυτό το είδος ελέγχου ασκείται κυρίως σε μικρές ομάδες, όπου οι σχέσεις είναι προσωπικές (οικογένεια, γειτονιά, χώρος εργασίας κτλ.). Ορισμένες φορές είναι πιο αποτελεσματικός από τον τυπικό έλεγχο. Πάντως δύσκολα το άτομο αγνοεί τον άτυπο έλεγχο, την κοινωνική κατακραυγή.

Δεύτερον, τυπικός. Ασκείται από θεσμοθετημένους φορείς. Η οικογένεια, το σχολείο, η θρησκεία, το κράτος κτλ., ασκούν τυπικό έλεγχο. Κάθε φορέας αξιολογεί τη συμπεριφορά του ατόμου με προκαθορισμένα μέσα και τρόπους και επιβάλλει τις προβλεπόμενες κυρώσεις. Αυτό ισχύει πρωτίστως για το κράτος, γιατί κανένας φορέας δεν λειτουργεί εκατό τοις εκατό θεσμοθετημένα. Παράδειγμα: αν ο μαθητής δεν έχει καλούς βαθμούς στο Α' τετράμηνο, η οικογένεια επιβάλλει ως κύρωση τις παρατηρήσεις για περισσότερο διάβασμα. Αν ο μαθητής δεν έχει καλούς βαθμούς και στο Β' τετράμηνο, η οικογένεια επιβάλλει περιορισμό στις εξόδους/διασκέδαση. Το κράτος ίσως είναι ο σημαντικότερος φορέας κοινωνικού ελέγχου γιατί: πρώτον, με τη νομοθεσία ορίζει τι επιτρέπεται και τι απαγορεύεται, αλλά ορίζει και τα πλαίσια δράσης των άλλων φορέων. Δεύτερον, είναι ο μόνος θεσμός που έχει το μονοπώλιο να ασκεί νόμιμη βία. Έχει το δικαίωμα να επιβάλλει κυρώσεις στους παρεκκλίνοντες, κυρώσεις που μπορεί να φθάνουν από πρόστιμο (πληρωμή μερικών ευρώ) μέχρι την εσχάτη

των ποινών, την θανατική ποινή, η οποία στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει καταργηθεί.

Τρίτον, αυτοέλεγχος. Είναι ο έλεγχος που ασκεί το ίδιο το άτομο στη συμπεριφορά του, είτε γιατί έχει αποδεχθεί τους κοινωνικούς κανόνες ως λογικούς και αναγκαίους, είτε γιατί φοβάται τις κυρώσεις που θα υποστεί, αν τους παραβιάσει. Παράδειγμα: υπάρχει ο κανόνας «απαγορεύεται η κλοπή». Το άτομο είτε γιατί θεωρεί τον κανόνα σωστό, είτε γιατί φοβάται την τιμωρία, είτε και για τους δύο λόγους, κρίνει και αξιολογεί τη συμπεριφορά του και συμπεριφέρεται ανάλογα. Βέβαια, ο **βαθμός αυτοελέγχου εξαρτάται:**

α) Από τον βαθμό εσωτερίκευσης, δηλαδή αφομοίωσης και αποδοχής των κοινωνικών κανόνων και αξιών της κοινωνίας.

β) Από την αυστηρότητα των ποινών που προβλέπεται για τυχόν παραβίασή τους.

γ) Από τις συνθήκες στις οποίες δοκιμάζεται το άτομο. Ο κοινωνικός έλεγχος επηρεάζεται και από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων στα οποία ασκείται. Παράδειγμα: οι ενήλικες έχουν μεγαλύτερα περιθώρια δράσης σε σχέση με τους ανήλικους. Η ποινή όταν μετατρέπεται σε «χρηματική ποινή», για ορισμένα αδικήματα, μπορεί να διαφέρει ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του δράστη ή ανάλογα με τις συνθήκες που τελέστηκε το αδίκημα (π.χ. κατάσταση άμυνας).

**Ντωμιέ Ονορέ,
«Αλέξανδρος και Διογένης», 1842**

**Γκόγια,
Τιμή στο δάσκαλο.**

**Γκόγια,
Ο ύπνος της λογικής γεννά τέρατα.**

B. Η ΑΠΟΚΛΙΝΟΥΣΑ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

1.6 Αποκλίνουσα συμπεριφορά

1.6.1 Παράβαση και έγκλημα

Γενικά, αποκλίνουσα συμπεριφορά έχουν τα άτομα που δεν ζουν σύμφωνα με τους κανόνες, σύμφωνα με τα αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς που επιβάλλει η κοινωνία (εγκληματίες, τοξικομανείς, παραβάτες Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας κτλ). Αποκλίνουσα συμπεριφορά έχουν και ομάδες, όπως οι χούλιγκανς, οι θρησκευτικές σέκτες (κλειστές θρησκευτικές ομάδες), οι συμμορίες δρόμων. Βέβαια, χρειάζεται μεγάλη προσοχή, διότι, σύμφωνα με τον ποινικό νόμο, εγκληματίας θεωρείται π.χ. ο οδηγός που υπερβαίνει το όριο ταχύτητας και τραυματίζει κάποιον (πλημμέλημα), αλλά και ο οδηγός που απλώς υπερβαίνει το όριο ταχύτητας (πταίσμα). Έτσι όλοι σχεδόν οι άνθρωποι έχουμε αποκλίνουσα συμπεριφορά. Από την άλλη μεριά, κανένας δεν παραβιάζει όλους τους κανόνες της κοινωνίας. Ακόμα και η μαφία ή οι τρομοκράτες, εντός της ομάδας τους, τηρούν κάποιους κανόνες. Άλλωστε, είναι γνωστό ότι δεν υπάρχει κοινωνία χωρίς κανόνες, άγραφους ή γραπτούς. Αν δεν υπήρχαν κανόνες δεν θα υπήρχε κοινωνία. Παρακάτω θα δούμε ότι υπάρχουν διάφορες θεωρίες που προσπαθούν να εξηγήσουν την αποκλίνουσα συμπεριφορά και ειδικότερα την παραβατικότητα και την εγκληματικότητα. Όμως, καμιά θεωρία δεν εξηγεί πλήρως την αποκλίνουσα συμπεριφορά. Γενικά, το έγκλημα είναι αποτέλεσμα πολλών και σύνθετων παραγόντων. Επίσης, ο εγκληματίας είναι μια προβληματική προσωπικότητα. Συνήθως, νοιώθει ότι η κοινωνία τον αδικεί, γι' αυτό και αντιδρά. Η αντίδραση του ατόμου που αδικείται μπορεί να είναι:

- **Είτε νόμιμη κοινωνική συμπεριφορά.** Δηλαδή, κοινωνική και πολιτική δράση εντός των ορίων των νόμων και των κοινωνικών κανόνων.
- **Είτε παράνομη, αντικοινωνική συμπεριφορά.** Δηλαδή, εγκληματική δράση.

Το ερώτημα είναι, γιατί μόνο ορισμένα άτομα έχουν εγκληματική, δηλαδή τόσο έντονη αντικοινωνική συμπεριφορά; Οι λόγοι της αντικοινωνικής συμπεριφοράς είναι πολλοί, όπως:

α) Ελλιπής κοινωνικοποίηση. Αφού το άτομο δεν έμαθε και πολύ περισσότερο δεν εσωτέρικε κανόνες και αξίες, επόμενο είναι εύκολα να τους παραβιάζει. Μάλιστα η κοινωνικοποίηση συντελείται, συνήθως, με βάση τον μέσο τύπο ανθρώπου, ενώ ο εγκληματίας είναι ιδιόζουσα προσωπικότητα.

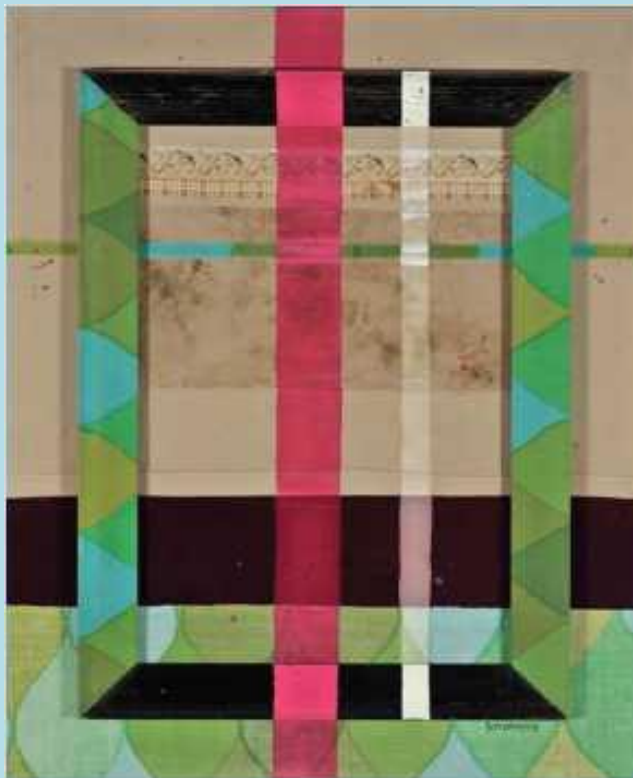
β) Τρόπος αυτοπραγμάτωσης. Ο καθ' ἑξιν ή κατ' επάγγελμα εγκληματίας και πριν από το έγκλημα, συνήθως, είναι στο περιθώριο. Οι άλλοι τον αγνοούν. Το έγκλημα είναι ένας τρόπος να βγει από την αφάνεια στην επιφάνεια, ένας τρόπος αυτοβεβαίωσης και αυτοπραγμάτωσης. Ίσως γι' αυτό οι καθ' ἑξιν εγκληματίες νοιώθουν στη φυλακή σαν στο σπίτι τους. Ακριβώς γιατί νοιώθουν άνετα, επικοινωνούν με τους ομοίους τους, ενώ εκτός φυλακής έχουν πρόβλημα επικοινωνίας, βρίσκονται στο περιθώριο.

«Η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι παράβαση κανόνα συμπεριφοράς που ορισμένη κοινωνική ομάδα θεωρεί ως τηρητέο από τα μέλη της, παράβαση που προκαλεί αντιδράσεις αποδοκιμασίας.»

(Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου,
Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Αθήνα 1984)

**Γιώργος Ιωάννου,
Περί ενός συμβάντος.**

**Βασίλης Σκυλάκος,
Χωρίς τίτλο.**

Πάντως, η ελευθερία ως αυτοπραγμάτωση του ατόμου, και η ισότητα ως αίτημα για κοινωνική δικαιοσύνη, αποτελούν συνθήκες που περιορίζουν το έγκλημα. Η ελευθερία και η ισότητα αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά της δημοκρατίας. Και αυτό σημαίνει ότι όσο πιο δημοκρατικό καθεστώς υπάρχει, τόσο λιγότερα είναι τα εγκλήματα.

1.6.2 Οι εξαρτήσεις και η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών ως αποκλίνουσες συμπεριφορές

Αρκετοί άνθρωποι έχουν διάφορες εξαρτήσεις. Εξαρτήσεις από το φαγητό, από τα γλυκά, από τα τυχερά παιχνίδια, από το διαδίκτυο, από τα ναρκωτικά κτλ. Κάποιες εξαρτήσεις, δημιουργούν προβλήματα και στο άτομο και στην κοινωνία, γι' αυτό χαρακτηρίζονται ως αποκλίνουσες συμπεριφορές.

Εξαρτησιογόνες ουσίες που δημιουργούν προβλήματα είναι και τα ναρκωτικά. Η χρήση ναρκωτικών οδηγεί σε εθισμό με καταστρεπτικές συνέπειες για το άτομο. Η υπερβολική χρήση και οι μολύνσεις, κυρίως στα άτομα που μοιράζονται σύριγγες, οδηγούν σε ασθένειες (AIDS κτλ.), ακόμη και στον θάνατο.

Μεγάλος κίνδυνος υπάρχει από τα «ναρκωτικά του δρόμου». Σ' αυτά γίνεται αραίωση με π.χ. τριμμένο γυαλί, ταλκ, απορρυπαντικές σκόνες και άλλες διαλυτικές ουσίες. Οι έμποροι αυτών των ναρκωτικών βασίζονται στην αφέλεια και στην μεγάλη εξάρτηση ανθρώπων που δεν έχουν χρήματα.

Σήμερα στην Ευρώπη, πρόσφατες μελέτες σε 15χρονα παιδιά, έδειξαν ότι η χρήση μαριχουάνας κυμαίνεται από το 10% έως το 40%. Πρόβλημα ναρκωτικών έχει και η Ελλάδα και ειδικότερα στους νέους. Βέβαια, σε κανέναν, και ειδικότερα στον έφηβο, δεν του αρέσει να του κάνουν κήρυγμα, για το τι πρέπει να κάνει και τι όχι,

αλλά οι νέοι χρειάζονται καθοδήγηση και βοήθεια.

Ένα επιπλέον σημαντικό ατομικό και κοινωνικό πρόβλημα αποτελεί η χρήση, ορθότερα η κατάχρηση, του αλκοόλ, δηλαδή ο αλκοολισμός. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μεγάλη αύξηση της χρήσης αλκοόλ, κυρίως από νέους. Επίσης μεγάλη αύξηση παρατηρείται και στους μαθητές.

Η χρήση του είναι άμεσα συνδεδεμένη με επιθυμίες και προσδοκίες. Οι νέοι, συνήθως, πίνουν γιατί νομίζουν ότι γίνονται πιο όμορφοι, πιο καλοί, πιο επιθυμητοί κτλ. Εκτός από το πρόβλημα της εξάρτησης, η χρήση του αλκοόλ κατατάσσεται πρώτη στη λίστα των παραγόντων που προκαλούν θάνατο ή αναπηρία στις προηγμένες χώρες. Επίσης, σύμφωνα με έρευνες του Ελληνικού Ινστιτούτου Μεταφορών, «η κατανάλωση αλκοόλ εξακολουθεί να αποτελεί τη δεύτερη αιτία πρόκλησης ατυχημάτων στην περίπτωση των μοτοσυκλετιστών, με τα θανάσιμα δυστυχήματα να αυξάνονται όσο μειώνεται η ηλικία του μοτοσυκλετιστή».

«Ο σκοπός μου στη ζωή δεν ήταν να ζω...ήταν να φτιάχνομαι. Μέσα σε αυτά τα χρόνια στράφηκα στην κοκαΐνη, τη μαριχουάνα και το αλκοόλ, έχοντας τη λανθασμένη εντύπωση ότι θα μου επέτρεπαν να δραπετεύσω από τα προβλήματά μου. Απλά έκανε τα πράγματα χειρότερα. Συνέχιζα να λέω στον εαυτό μου ότι θα σταματήσω οριστικά μετά από μια ακόμα τελευταία χρήση. Ποτέ δε συνέβη.» (OKANA, ένας χρήστης)

Η ανοικτή τηλεφωνική γραμμή SOS του OKANA: 1031

Ενημερώνει...

Παραπέμπει...

Συμβουλεύει...

Υποστηρίζει...

**Νικηφόρος Λύτρας,
Παιδί που καπνίζει, 1894.**

**Ευγένιος Λέεμανς,
Ο μέθυσος, 1898.**

1.7 Το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο

1.7.1 Τύποι εγκλημάτων

Κάθε κοινωνία αξιολογεί ως σημαντικά κάποια αγαθά (ζωή, περιουσία, υγεία, ελευθερία κτλ.) και τα προστατεύει με κανόνες γραπτούς και άγραφους. Βέβαια, κάθε κοινωνία κάνει τη δική της αξιολόγηση. Έτσι, το κάπνισμα αλλού επιτρέπεται και αλλού όχι. Η κλοπή σε κάποιες χώρες τιμωρείται αυστηρότερα σε σύγκριση με άλλες.

Τι είναι έγκλημα; Για το δίκαιο, έγκλημα είναι κάθε πράξη που τιμωρείται από τον ποινικό νόμο. Δηλαδή, κάθε αξιόποινη πράξη.

Για την εγκληματολογία τα πράγματα είναι πιο σύνθετα. Το έγκλημα είναι κοινωνικό φαινόμενο και προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας. Έτσι, υπάρχουν:

- **Τα πραγματικά εγκλήματα.** Αυτά που όντως προσβάλλουν βασικές αξίες της κοινωνίας (π.χ. ζωή, ελευθερία, περιουσία).
- **Τα συμβατικά εγκλήματα.** Είναι αυτά που δεν προσβάλλουν βασικές αξίες της κοινωνίας, αλλά προσβάλλουν, κυρίως, τους δράστες (π.χ. παραβίαση Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας, κάπνισμα σε χώρο που απαγορεύεται, οικοδομικές παραβάσεις).

Με κριτήριο τη βαρύτητα της ποινής που προβλέπεται από τον νόμο, τα εγκλήματα διακρίνονται σε:

- **Πταίσματα:** Οι πράξεις που τιμωρούνται με κράτηση ή πρόστιμο (π.χ. παραβίαση του ΚΟΚ).
- **Πλημμελήματα:** Οι πράξεις που τιμωρούνται με φυλάκιση ή χρηματική ποινή (π.χ. κλοπή, συκοφαντική δυσφήμιση).
- **Κακουργήματα:** Οι πράξεις που τιμωρούνται με κάθειρξη (π.χ. ανθρωποκτονία, κλοπή πραγμάτων μεγάλης αξίας, ληστεία).

Σύμφωνα με τον ποινικό κώδικα, άρθρο 14:

1. Έγκλημα είναι πράξις άδικος και καταλογιστή εις τον πράξαντα τιμωρουμένη υπό του νόμου.

2. Ο όρος πράξις στις διατάξεις των ποινικών νόμων περιλαμβάνει και τις παραλείψεις.

Απόστολος Κιλεσσόπουλος,
Αλχημιστής, αρ. 2, 1989.

Συνήθως οι στατιστικές δεν απεικονίζουν την πραγματικότητα γιατί εκτός από τον αριθμό των παραβάσεων που καταγράφονται, υπάρχει και ο σκοτεινός αριθμός της εγκληματικότητας (οι παραβάτες που δεν συλλαμβάνονται ή δεν καταδικάζονται). Γενικά, διώκονται και καταγράφονται μόνο οι βαριές παραβάσεις.

«Εκ των μέχρι τούδε εκτεθέντων περί της φύσεως του εγκλήματος συνάγεται πόρισμα απαισιόδοξον, καθ' ό το έγκλημα ως εκδήλωσις του ανθρωπίνου βίου είναι ανεκρίζωτον και δεν πρόκειται να εκλείψη ποτέ.»

(Ι. Μιχ. Δασκαλόπουλος, Στοιχεία εγκληματολογίας, τ. Α, Αθήνα 1972)

Γιατί υπάρχει εγκληματικότητα; Το έγκλημα υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες σε όλες τις εποχές. Γιατί κάποια άτομα οδηγούνται στο έγκλημα ενώ άλλα όχι; Υπάρχουν διάφορες θεωρίες. Οι κυριότερες από αυτές υποστηρίζουν ότι το έγκλημα είναι: **α) Βιολογικό φαινόμενο.** Οφείλεται σε ορισμένα βιολογικά χαρακτηριστικά που φέρει από τη γέννησή του ο εγκληματίας είτε λόγω μη ομαλής βιολογικής εξέλιξης είτε λόγω κληρονομικότητας. Δηλαδή, υπάρχει ο εκ γενετής εγκληματίας, ο οποίος έχει ορισμένα σωματικά (π.χ. ασυμμετρία του κρανίου) και ψυχικά (π.χ. αναισθησία) χαρακτηριστικά. **β) Ατομικό φαινόμενο.** Οφείλεται στις ψυχικές διεργασίες που συμβαίνουν στο άτομο και οι οποίες εμποδίζουν το άτομο να προσαρμοστεί στις κοινωνικές απαιτήσεις. Κάθε άτομο βιώνει μια σύγκρουση ανάμεσα στις δικές του προσδοκίες και απαιτήσεις και στις προσδοκίες και απαιτήσεις της κοινωνίας. Μη μπορώντας να ισορροπήσει αυτές τις προσδοκίες και απαιτήσεις, οδηγείται στο έγκλημα. **γ) Κοινωνικό φαινόμενο.** Η εγκληματικότητα συνδέεται με τους θεσμούς, την οργάνωση και λειτουργία της κοινωνίας. Αποτελεί παρέκκλιση από τα κοινωνικώς αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς, που θέτουν οι κανόνες. Αποτελεί μια αντικοινωνική συμπεριφορά, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της συγκεκριμένης κοινωνίας. Προσβάλλει βασικές ηθικές αντιλήψεις της κοινωνίας, πάνω στις οποίες στηρίζεται η κοινωνική συμβίωση. Γι' αυτό υπάρχει η αντίδραση και η αποδοκιμασία της κοινωνίας προς το έγκλημα. Μια σημαντική θεωρία που προσπαθεί να εξηγήσει το έγκλημα είναι η θεωρία του κοινωνικού χαρακτηρισμού. Η εκάστοτε εξουσία θέτει τους κανόνες και ορίζει τα αποδεκτά όρια συμπεριφοράς, αλλά και χαρακτηρίζει, στιγματίζει, βάζει ετικέτες, σε αυτούς που

παραβιάζουν τα όρια. Ο κοινωνικός χαρακτηρισμός λειτουργεί αρνητικά. Άπαξ κάποιος χαρακτηριστεί, στιγματιστεί, έχει την τάση να επαναλαμβάνει την συμπεριφορά για την οποία τον χαρακτήρισαν. Παράδειγμα: ο στιγματισμένος κλέφτης τείνει να έχει τη συμπεριφορά του κλέφτη.

Γενικά, η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα τριών παραγόντων: βιολογικών, ψυχικών και κοινωνικών. Οι παράγοντες αυτοί βρίσκονται σε **διαρκή αλληλεπίδραση** και κανένας από τους τρεις παράγοντες δεν μπορεί από μόνος του να εξηγήσει το έγκλημα και την εγκληματική συμπεριφορά.

Αφού η κοινωνία στιγματίζει (ετικετάρει) μια συμπεριφορά ως έγκλημα, ωθεί το άτομο στο έγκλημα. Αν οι άλλοι θεωρούν ένα άτομο περίεργο, προβληματικό, εγκληματία, τότε και το άτομο υιοθετεί τον ρόλο του περίεργου, του προβληματικού, του εγκληματία. Έτσι για παράδειγμα, αν ένα άτομο διαπράξει ένα έγκλημα και δεν συλληφθεί, τότε δεν στιγματίζεται και δεν υπάρχει καμία αλλαγή στη συμπεριφορά του δράστη. Αντίθετα, αν το ίδιο άτομο, συλληφθεί και καταδικαστεί, τότε στιγματίζεται, ετικετάρεται, και υιοθετεί τον ρόλο του εγκληματία. Από αυτή τη σκοπιά δεν είναι παράξενο που κάποια άτομα άπαξ και στιγματιστούν αποκτούν μια νέα ταυτότητα και ως εκ τούτου νέο ρόλο, τον ρόλο του εγκληματία.

1.7.2 Νεανική παραβατικότητα - εγκληματικότητα

Η παραβατικότητα των ανηλίκων μάλλον είναι αποτέλεσμα της ανάπτυξής τους και ειδικότερα της «κρίσης» κατά την εφηβεία, που συντελείται η φυσική, πνευματική και συναισθηματική ωρίμανση. Ο ανήλικος είναι μια **προσωπικότητα εν τω γίνεσθαι**, γι' αυτό και χρειάζεται ειδική αντιμετώπιση. Και επειδή οι όροι «εγκληματίας» και «εγκληματικότητα» είναι αρνητικά φορτισμένοι,

γι' αυτό ορθά χρησιμοποιούνται για τους ανήλικους οι όροι «**παραβάτης**» και «**παραβατικότητα**».

Στις ανεπτυγμένες οικονομικά κοινωνίες τις τελευταίες δεκαετίες εμφανίζεται μια τάση αύξησης της νεανικής παραβατικότητας. Γιατί κάποιοι νέοι οδηγούνται στην παραβατικότητα, ενώ άλλοι όχι; Δεν είναι εύκολη η απάντηση, διότι υπάρχουν πολλοί παράγοντες που συμβάλλουν στη γένεση της παραβατικής συμπεριφοράς. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το έγκλημα είναι βιολογικό, ατομικό και κοινωνικό φαινόμενο. Το ίδιο ισχύει και για την παραβατικότητα των ανηλίκων. Δηλαδή, υπάρχουν βιολογικοί, ατομικοί και κοινωνικοί παράγοντες που οδηγούν στην παραβατικότητα. Αλλά οι παράγοντες αυτοί λειτουργούν διαφορετικά. Έτσι για παράδειγμα, η οικογένεια διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των νέων. Η αλλοπρόσβαλη συμπεριφορά (π.χ. ασυδοσία - αυστηρότητα), η έλλειψη αγάπης και ασφάλειας, η ανεκτικότητα, η κάθε είδους μειονεξία των γονιών, έχουν αρνητικές επιπτώσεις στον ψυχισμό των νέων.

Είναι γνωστό ότι ο ανήλικος δεν αποτελεί μικρογραφία του ενηλίκου, αλλά διαφέρει από αυτόν, γι' αυτό και αντιδρά διαφορετικά στα ερεθίσματα του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Επομένως, υπάρχουν ερωτήματα για τη νομιμότητα και τη σκοπιμότητα της παρέμβασης της πολιτείας στην κοινωνικοποίηση του νέου με ορισμένες αξίες και για την τιμωρία του σε περίπτωση αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Από την άλλη μεριά, μήπως η μη παρέμβαση παρακάμπτει το πρόβλημα και το μεταθέτει στους ανήλικους; Ίσως η φρόνιμη λύση είναι η υποχρέωση κοινωνικοποίησης και όχι το δικαίωμα τιμωρίας. Οι μεγαλύτεροι οφείλουν να διδάξουν στους νέους να είναι υπεύθυνοι.

«Οι γονείς προσπαθούν, συνήθως, σ' αυτές τις περιπτώσεις, να αντισταθμίσουν τα αισθήματα ενοχής τους, γι' αυτή την αποξένωση από τα παιδιά τους, με την προσφορά σ' αυτά διαφόρων δώρων ή χρημάτων. Όμως, αυτό δεν αποτελεί ασφαλώς τον καλύτερο τρόπο επικοινωνίας μαζί τους.»

(Ιάκωβος Φαρσεδάκης,

Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων)

1.8 Σύγχρονες μορφές εγκλημάτων

1.8.1 Ηλεκτρονικό έγκλημα

Η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας, η ανάπτυξη των Τεχνολογιών Επικοινωνιών και Πληροφοριών (Τ.Π.Ε.) και η ευρύτατη χρήση του διαδικτύου έχουν επιφέρει επαναστατικές αλλαγές σε όλους τους τομείς της ζωής μας (εργασία, συναλλαγές, εκπαίδευση, διασκέδαση κτλ.). Με το διαδίκτυο αναπτύσσονται τεράστιες δυνατότητες χρήσης αλλά και κατάχρησης στην ηλεκτρονική επεξεργασία δεδομένων. Η τεχνολογία προσφέρει πολλά, αλλά, όπως φαίνεται, «ουδέν καλόν αμιγές κακού». Μαζί με τα καλά που έφεραν οι Τ.Π.Ε., καλά που βελτιώνουν και διευκολύνουν τη ζωή μας, έφεραν και το ηλεκτρονικό έγκλημα.

Ως «**Ηλεκτρονικό Έγκλημα**» θεωρούνται οι αξιόποινες πράξεις που τελούνται με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και συστημάτων επεξεργασίας δεδομένων. Ανάλογα με τον τρόπο τέλεσης διαχωρίζονται σε εγκλήματα τελούμενα με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και σε κυβερνοεγκλήματα, εάν τελούνται μέσω του διαδικτύου.

Μερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ηλεκτρονικού εγκλήματος είναι:

α) Το έγκλημα στον κυβερνοχώρο είναι γρήγορο, διαπράττεται σε χρόνο δευτερολέπτων και πολλές φορές δεν το αντιλαμβάνεται ούτε το ίδιο το θύμα.

β) Είναι εύκολο αλλά απαιτούνται άριστες και εξειδικευμένες γνώσεις, για τη διάπραξή του, ενώ τα ίχνη που αφήνει είναι ψηφιακά.

γ) Μπορεί να διαπραχθεί χωρίς τη μετακίνηση του δράστη, ο οποίος ενεργεί από το γραφείο ή το σπίτι του, μέσω του υπολογιστή του, πολλές φορές με ψευδή στοιχεία.

δ) Είναι έγκλημα διασυνοριακό και τα αποτελέσματά του μπορεί να πραγματοποιούνται ταυτόχρονα σε πολλούς τόπους.

ε) Είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστεί ο τόπος τέλεσής του και επίσης είναι αρκετά δύσκολη η διερεύνηση και ο εντοπισμός του δράστη, γι' αυτό η έρευνα απαιτεί συνεργασία δύο τουλάχιστον κρατών.

Από το ηλεκτρονικό έγκλημα κινδυνεύουν και τα παιδιά, διότι:

- **Μπορούν να εκτεθούν σε ακατάλληλο περιεχόμενο.**
- **Μπορούν να έρθουν σε επαφή με αγνώστους που μπορούν να τα βλάψουν.**
- **Υπόκεινται σε επηρεασμό από τις έμμεσες διαφημίσεις στο διαδίκτυο.**
- **Μπορούν να εθιστούν στη χρήση του διαδικτύου και έτσι κινδυνεύουν να παραμελήσουν τις κοινωνικές τους δραστηριότητες, τις σχολικές τους υποχρεώσεις, τα παιχνίδια τους με φίλους, τελικά να έχουν προβληματική συμπεριφορά.**

Δίωξη ηλεκτρονικού εγκλήματος: Μία πρωτοβουλία της Ελληνικής Αστυνομίας για τους γονείς και τα παιδιά.

Οι κύριες μορφές κυβερνοεγκλημάτων που εξιχνιάστηκαν στην Ελλάδα από την Ελληνική Αστυνομία, Τμήμα

Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, είναι (Ανθ/μος Κ. Γ. Κούρος):

- Παιδική πορνογραφία
- Cracking και hacking
- Διακίνηση - πειρατεία λογισμικού
- Πιστωτικές κάρτες
- Διακίνηση ναρκωτικών
- Έγκλημα στα chat rooms

Ηλεκτρονική διεύθυνση:

ccu@cybercrimenunit.gov.gr

www.cyberkid.gr

Συμβουλές για ασφαλή πρόσβαση στο διαδίκτυο

www.astynomia.gr/asfali_gr.html

Ασφάλεια στο διαδίκτυο - E-yliko

www.e-yliko.gr/htmls/pc_use/srules.aspx

Η Υπηρεσία Οικονομικής Αστυνομίας και Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος είναι ειδική αυτοτελής Κεντρική Υπηρεσία της Ελληνικής Αστυνομίας με αποστολή τη διερεύνηση, εξιχνίαση και δίωξη εγκλημάτων που τελέστηκαν σε βάρος των συμφερόντων του δημοσίου και της Εθνικής Οικονομίας ή έχουν τα χαρακτηριστικά του οργανωμένου οικονομικού εγκλήματος, καθώς και οποιαδήποτε εγκλήματα διαπράττονται με τη χρήση του διαδικτύου.

Ειδική τηλεφωνική γραμμή καταγγελιών: 11012, όλο το 24ωρο.

1.8.2 Τρομοκρατία

Τρομοκρατία σημαίνει μια σειρά ενεργειών για την επιβολή του τρόμου, με την άσκηση σωματικής ή/και ψυχολογικής βίας. Το θέμα της τρομοκρατίας επανήλθε στην «ημερήσια διάταξη» μετά την επίθεση της Αλ Κάιντα στις Η.Π.Α., στις **11 Σεπτεμβρίου 2001**. Από την ημέρα αυτή η ανθρωπότητα εισήλθε σε μια νέα εποχή. Έκτοτε, υπήρξαν τρομοκρατικές επιθέσεις ανά τον κόσμο επί δικαίων και αδίκων με πολλούς νεκρούς και καταστροφές. Στη σημερινή εποχή η τρομοκρατία είναι ιδιαίτερα εξελιγμένη ως προς τις μεθόδους και την τεχνολογία που χρησιμοποιεί.

Η τρομοκρατία αποτελεί μια **πράξη βίας ή απειλή χρήσης βίας, από οργανωμένες ομάδες αλλά ακόμη και από το κράτος εναντίον ατόμων, ομάδων ή/και κυβερνήσεων (από μυστικές υπηρεσίες ή παρακρατικούς μηχανισμούς).**

Η σύγχρονη τρομοκρατία φροντίζει αφενός για την ανωνυμία και τη μυστικότητα των μελών της και αφετέρου για την επωνυμία και δημοσιότητα των οργανώσεών της, οι οποίες δημοσιοποιούν τις πράξεις τους για να διατηρούν τη φήμη τους ή και την ύπαρξή τους.

Τα αίτια της τρομοκρατίας είναι ποικίλα, όπως:

- α) Πολιτικά.** Δηλαδή ανατροπή του υπάρχοντος πολιτικού καθεστώτος. Όμως, η τρομοκρατία ποτέ δεν μπόρεσε να ανατρέψει το καθεστώς μιας χώρας.
- β) Οικονομικά.** Η φτώχεια και η εκμετάλλευση καθώς και η αύξηση του χάσματος μεταξύ πλουσίων και φτωχών γεννούν καταστάσεις πίκρας, αδικίας και μίσους. Η διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού και η έλλειψη της κοινωνικής συνοχής οδηγεί κάποιους στην τρομοκρατία.
- γ) Ιδεολογικά.** Πρόκειται για ακραίες ιδεολογίες, που χαρακτηρίζονται από την ιδεολογική καθαρότητα, τον φανατισμό, τη σύγκρουση.

δ) Πολιτισμικά - θρησκευτικά. Κάποιοι κάνουν λόγο για σύγκρουση των πολιτισμών, ενώ κάποιοι άλλοι για θρησκευτικό φονταμενταλισμό. Και βέβαια αυτή η λογική αντιμετωπίζεται με τον διάλογο μεταξύ των πολιτισμών και των θρησκειών.

Οι επιπτώσεις της τρομοκρατίας είναι ανάλογες με τις δραστηριότητές της. Αεροπειρατείες, βομβιστικές ενέργειες, καταλήψεις δημοσίων κτηρίων, δολοφονίες, απαγωγές κτλ. είναι μερικές από τις δραστηριότητες των τρομοκρατών. Οι επιπτώσεις αυτών των δραστηριοτήτων είναι πολλές: απώλειες ανθρώπων, σωματικά και ψυχικά τραύματα, υλικές καταστροφές, οικονομική ύφεση κτλ. Επιπλέον, τα κράτη αντιμετωπίζουν πρόβλημα ασφάλειας και ορισμένα περιορίζουν τα δικαιώματα των πολιτών εν ονόματι της τρομοκρατίας. Από την άλλη μεριά οι πολίτες κυριαρχούνται από τον φόβο της τρομοκρατίας.

Η τρομοκρατική επίθεση στις ΗΠΑ, στο παγκόσμιο κέντρο εμπορίου.

Τα αποτελέσματα της τρομοκρατίας.

Πώς αντιμετωπίζεται η τρομοκρατία; Οι Η.Π.Α. μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001 έχουν κηρύξει τον πόλεμο στην τρομοκρατία (π.χ. Αφγανιστάν). Οι πιο ψύχραιμοι προτείνουν τη διεθνή συνεργασία, με διπλωματικά και αστυνομικά μέσα, αλλά και την αντιμετώπιση των αιτίων που γεννούν την τρομοκρατία.

1.9 Πρόληψη και κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά

1.9.1 Πρόληψη αποκλίνουσας συμπεριφοράς

Το έγκλημα είναι μια αντικοινωνική συμπεριφορά, διότι προσβάλλει βασικές αξίες της κοινωνίας. Ταυτόχρονα το έγκλημα είναι χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών. Αν κάποιος είναι ερημίτης ευνόητο είναι ότι δεν μπορεί να διαπράξει έγκλημα. Επίσης, το έγκλημα είναι μια παράνομη πράξη, μια παράβαση κανόνα δικαίου. Προκαλεί ζημία σε άλλα άτομα ή στην κοινωνία.

Πώς πρέπει να αντιμετωπιστεί η αποκλίνουσα συμπεριφορά και η εγκληματικότητα; Το σύνολο των μέτρων για την αντιμετώπιση του εγκλήματος αποτελούν την αντεγκληματική πολιτική της πολιτείας.

Η αντεγκληματική πολιτική διακρίνεται σε:

α) Πρόληψη. Περιλαμβάνει τα μέτρα πολιτικής που αναφέρονται σε χρόνο πριν από την τέλεση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

β) Καταστολή. Περιλαμβάνει τα μέτρα πολιτικής που αναφέρονται σε χρόνο μετά την τέλεση της αξιόποινης πράξης και σχετίζονται με την τιμωρία του δράστη.

γ) Επανένταξη. Περιλαμβάνει τα μέτρα πολιτικής που αναφέρονται σε χρόνο μετά την τιμωρία του δράστη (π.χ. μετά την αποφυλάκιση), με στόχο την ομαλή ένταξη του στην κοινωνία και την πρόληψη/αποτροπή νέων αξιόποινων πράξεων.

Ειδικότερα η πρόληψη δεν προϋποθέτει τη διάπραξη αξιόποινων πράξεων. Αναφέρεται στα κοινωνικά μέτρα που παίρνει η πολιτεία για να προλαμβάνει τις αξιόποινες συμπεριφορές. Τα μέτρα αυτά απευθύνονται: σε όλο τον πληθυσμό (εκπαίδευση πληθυσμού, αντιμετώπιση φτώχειας κτλ.), σε ειδικές ομάδες (εξαρτημένοι

από ουσίες, περιθωριακοί κτλ.), σε συγκεκριμένα άτομα (καθ' ἕξιν εγκληματίες, αποφυλακισμένοι κτλ.).

1.9.2 Κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά

Το ποινικό και σωφρονιστικό σύστημα της χώρας επιβάλλει κυρώσεις - ποινές στους δράστες των αξιόποινων πράξεων. Όμως, για να επιβληθεί οποιαδήποτε ποινή πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο. Στο ποινικό δίκαιο υπάρχει η θεμελιώδης αρχή: *Nullum crimen nulla poena sine lege* (κανένα έγκλημα καμιά ποινή χωρίς νόμο).

Οι ποινές διακρίνονται σε:

α) Κύριες ποινές. Είναι οι εξής:

- **Ποινές στερητικές της ελευθερίας:** Η κάθειρξη, η φυλάκιση, ο περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, ο περιορισμός σε ψυχιατρικό κατάστημα και η κράτηση.
- **Χρηματικές ποινές.** Το ύψος τους είναι ανάλογο, κυρίως, με την βαρύτητα του εγκλήματος και την οικονομική κατάσταση του δράστη. Αν δεν ορίζεται διαφορετικά σε ειδικές διατάξεις, η χρηματική ποινή δεν μπορεί να είναι κατώτερη από εκατόν πενήντα (150) ευρώ, ούτε ανώτερη από δεκαπέντε χιλιάδες (15.000) ευρώ και το πρόστιμο δεν μπορεί να είναι κατώτερο από είκοσι εννέα (29) ευρώ, ούτε ανώτερο από πεντακόσια ενενήντα (590) ευρώ.

β) Παρεπόμενες ποινές (ακολουθούν τις κύριες ποινές). Είναι οι εξής:

- **Αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων.** Επιβάλλεται σε βαριές ποινές (κάθειρξη, φυλάκιση).
- **Απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος.**
- **Δημοσίευση της καταδικαστικής απόφασης.**
- **Δήμευση προϊόντων και εργαλείων του εγκλήματος.**

Επισημαίνεται ότι όταν ο δράστης ενός εγκλήματος είναι έφηβος, γίνεται λόγος για παραβατικότητα και όχι για εγκληματικότητα. Γι' αυτό υπάρχουν ειδικά δικαστήρια (δικαστήρια ανηλίκων), ειδική νομοθεσία και προβλέπονται διοικητικά και δικαστικά μέτρα. Επίσης, δεν προβλέπεται ποινή αλλά περιορισμός εντός σωφρονιστικού καταστήματος και άλλα ειδικά μέτρα, όπως οι εταιρείες προστασίας ανηλίκων, οι επιμελητές ανηλίκων κτλ.

«Γενικώς η σκοπιμότης της ποινής κλιμακώνεται εις δύο κατηγορίας: Εις την πρώτην, η ποινή ενδιαφέρεται γενικώς δια το έγκλημα, δια την τήρησιν της τάξεως και δια την προστασίαν του συνόλου (γενική πρόληψις). Εις την δευτέραν, η ποινή ενδιαφέρεται ειδικώς δια τον εγκληματίαν, δια την δικαίαν και αναγκαίαν τιμωρίαν του και δια την κοινωνικήν αποκατάστασίν του (ειδική πρόληψις).» (Ι. Α. Γεωργάκης, Ποινικόν δίκαιον, Γενικό Μέρος.)

«Η ευθύνη λοιπόν προσμετρείται ου μόνον προς την βαρύτητα της τελεσθείσης πράξεως, αλλά και εις την όλην ψυχικήν προσωπικότητα του δράστου αυτής, διότι δεν τιμωρείται η πράξις, αλλ' ο δράστης αυτής κολάζεται ένεκα ταύτης. Ο σκοπός εις ον αποβλέπομεν, είναι η πρόληψις μελόντων εγκλημάτων.» (Κ. Γ. Γαρδίκας, Εγχειρίδιον εγκληματολογίας)

1: EUROPE'S ANTI-BULLYING CAMPAIGN

Ευρωπαϊκή καμπάνια κατά του σχολικού εκφοβισμού

<http://epsype.blogspot.com/> <http://paratiritirio.minedu.gov.gr>

www.pdeamth.gr/paratiritiriovias/

Η δικαιοσύνη στο ένα χέρι κρατάει την ζυγαριά, που συμβολίζει την αθωότητα ή την ενοχή του κατηγορουμένου και στο άλλο χέρι κρατάει το σπαθί που συμβολίζει την ενοχή του κατηγορουμένου (τον πέλεκυ της δικαιοσύνης που πίπτει επί του ενόχου).

Η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων έχει ως συνέπεια ότι εκείνος που καταδικάστηκε: 1) χάνει οριστικά τα αιρετά δημόσια, δημοτικά ή κοινοτικά αξιώματά του, τις δημόσιες, δημοτικές ή κοινοτικές θέσεις που κατείχε, κάθε βαθμό του στον στρατό, την ιδιότητα του δικηγόρου, καθώς επίσης και τις επίτιμες θέσεις και τα παράσημα, 2) δεν μπορεί να αποκτήσει τα παραπάνω, είτε διαρκώς, είτε κατά τον χρόνο που ορίζει ο νόμος ή η απόφαση, 3) δεν μπορεί α) να ψηφίζει και να εκλέγεται στις πολιτικές, δημοτικές ή κοινοτικές εκλογές, β) να αποτελεί μέλος των ορκωτών δικαστηρίων και να διορίζεται πραγματογνώμονας από οποιαδήποτε δημόσια αρχή. (Άρθρο 63 Π.Κ)

1.9.3 Σωφρονισμός, φύλαξη και επανένταξη

Μετά την επιβολή της ποινής από το δικαστήριο ακολουθεί η έκτιση της ποινής, με τελικό στόχο την επανένταξη του αποκλίνοντος ατόμου στην κοινωνία. Η ποινή αποτελεί, τρόπον τινά, την «πληρωμή» του για το κακό που προξένησε στην κοινωνία.

Ο σωφρονισμός περιλαμβάνει τα μέτρα που αναφέρονται στην τιμωρία του δράστη μετά την τέλεση της αξιόποινης πράξης του και εν συνεχεία στην επανένταξή του. Η κοινωνία με τους θεσμούς της (αστυνομία, δικαστήρια, φυλακή κτλ.) λαμβάνει μέτρα, ώστε αφενός να εμποδίσει τον δράστη να συνεχίσει την εγκληματική του δραστηριότητα, γι' αυτό τον κλείνει στη φυλακή, και αφετέρου να τον συνετίσει για να επανενταχθεί στην κοινωνία.

Όταν το δικαστήριο επιβάλλει ποινή στερητική της ελευθερίας, ο καταδικασθείς οδηγείται στη φυλακή. Η φυλακή τυπικά λειτουργεί σύμφωνα με τον Σωφρονιστικό Κώδικα και άτυπα από την δυναμική των σχέσεων που αναπτύσσονται εντός αυτής. Όπως η κοινωνία

έχει τη λειτουργία της, έτσι και η φυλακή έχει τη δική της λειτουργία. Αποτελεί μια μικρο-κοινωνία με κανόνες, ρόλους, θέσεις, με πρόσωπα που τηρούν όσα προβλέπονται και πρόσωπα που παραβιάζουν τους κανόνες. Με πρόσωπα που έτυχε να βρεθούν εκεί και αναμένουν να επιστρέψουν στο σπίτι τους, αλλά και πρόσωπα που νοιώθουν στη φυλακή σαν το σπίτι τους.

Σωφρονιστήριο

«Παλιότερα, οι ρομαντικοί έλεγαν: "Όταν χτίζεις ένα σχολείο, κλείνεις μια φυλακή", εννοώντας, φυσικά, πως η εκπαίδευση χαλιναγωγεί τις κακές ροπές των ανθρώπων και αχρηστεύει τα σωφρονιστήρια. Σήμερα, τα πράγματα αντιστράφηκαν άρδην. Το απόφθεγμα έγινε, «Χτίζε φυλακές και κλείνε σχολεία». Άλλωστε, και η φυλακή σχολείο είναι: η Μεγάλη της Διαφθοράς και του Εγκλήματος Σχολή. Ποιος αγνοεί πως όχι μόνο δεν «σωφρονίζει», αλλά εκπαιδεύει και μετεκπαιδεύει, ιδιαίτερα τους ανήλικους, σε κάθε είδους «τεχνικές» αδικημάτων και σε κάθε λογής διαστροφές και «τεχνητούς παράδεισους;» (Μάριος Πλωρίτης, Εφ. Το Βήμα, 12. 08. 2001)

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας, μεταξύ άλλων προβλέπει τον τρόπο έκτισης των ποινών, δηλαδή τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατουμένων, την ισότητα στη μεταχείρισή τους, τη διάκριση και τον διαχωρισμό των κρατουμένων, τους χώρους διαβίωσης κτλ.

Βασικά μέτρα σωφρονισμού είναι τα εξής:

- Εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση.
- Σωματική άσκηση και άθληση.
- Ψυχαγωγία και ελεύθερος χρόνος.
- Άδειες.
- Επικοινωνία με το οικογενειακό και το ευρύτερο περιβάλλον.
- Ημιελεύθερη διαβίωση.
- Τμηματική έκτιση της ποινής.
- Παροχή κοινωφελούς εργασίας.
- Μέριμνα της πολιτείας πριν και μετά την απόλυση (μετασωφρονιστικά μέτρα).

Αν η πολιτεία δεν πάρει μέτρα για την ομαλή ένταξη του αποφυλακισμένου (εργασία, ασφάλιση, επίδομα ανεργίας κτλ.), τότε αυτός θα νοιώθει άβολα με την ελευθερία του, γι' αυτό ίσως θα θέλει να επιστρέψει στη φυλακή. Ο κίνδυνος της ιδρυματοποίησης είναι μεγάλος. Η φράση «καλύτερα στη φυλακή παρά εδώ έξω» αποδίδει αυτόν τον κίνδυνο. Γι' αυτό πολιτεία, φορείς και πολίτες οφείλουν να συμπαραστέκονται στους αποφυλακισμένους και να τους βοηθούν να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνία και να κάνουν μια νέα αρχή. Πάντως, σημειώνεται ότι από ενωρίς ο Έλληνας νομοθέτης είχε επιδείξει ενδιαφέρον για τα θέματα που αφορούν τη νεότητα. Απόδειξη αποτελούν οι νόμοι για την προστασία των ανήλικων παραβατών. Επίσης, ενώ η πολιτεία προβλέπει σημαντικά μέτρα για την επανένταξη του δράστη, εντούτοις δεν είναι βέβαιο ότι λειτουργούν αποτελεσματικά, διότι υπάρχουν περιπτώσεις που η φυλακή

Λειτουργεί ως «σχολείο» εγκληματικότητας. Γιατί;

Γεράσιμος Στέρης,
Φιγούρες.

«Όλοι οι ανήλικοι κρατούμενοι οι οποίοι δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση, έχουν πρόσβαση σε κατάλληλες δομές. Για την σχολική και επαγγελματική εκπαίδευση των ανηλίκων λαμβάνεται

υπόψη η γνώμη των γονέων ή των προσώπων που ασκούν τη γονική μέριμνα.» (Άρθρο 12 Σ. Κ.)

«Η τακτική και απρόσκοπτη επικοινωνία του κρατουμένου με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον αποσκοπεί στην ομαλή διαβίωσή του στο κατάστημα και την ταχύτερη προσαρμογή του στην κοινωνική ζωή μετά την απόλυσή του.» (Σ.Κ., Άρθρο 49)

Υπουργείο Δικαιοσύνης:

Ταχυδρομική Διεύθυνση

Λεωφ. Μεσογείων 96

Τ.Κ. 11527 ΑΘΗΝΑ

ΕΛΛΑΣ

Τηλ. Κέντρο: (+30) 210 7767000

<http://www.ministryofjustice.gr/>

<http://policelink.monster.com/nfs/police>

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- Το άτομο έχει ατομική - προσωπική ευθύνη για τη συμπεριφορά του.
- Το άτομο λειτουργεί ως παθητικός δέκτης.
- Ο ανήλικος χαρακτηρίζεται παραβάτης και όχι εγκληματίας.
- Η απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος είναι κύρια ποινή.
- Ο σωφρονισμός περιλαμβάνει μέτρα για την επανένταξη του δράστη.

1β. Ποια από τα παρακάτω είναι ποινή (να κυκλώσετε τη σωστή απάντηση):

- α. Στέρηση της ελευθερίας.
- β. Στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων.
- γ. Πρόστιμο.
- δ. Φυλάκιση.
- ε. Όλα τα παραπάνω.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

Α' στήλη

1. πταίσμα
2. πλημμέλημα
3. κακούργημα
4. παραβατικότητα

Β' στήλη

- _____ κράτηση
- _____ φυλάκιση
- _____ ανήλικοι
- _____ κάθειρξη

2α. Γιατί, κυρίως, τα παιδιά κινδυνεύουν από το ηλεκτρονικό έγκλημα;

2β. Αναφέρατε τέσσερις βασικές αξίες που υπάρχουν στο Σύνταγμα.

B' ΟΜΑΔΑ

1α. Ο ρόλος των αξιών στην κοινωνία.

β. Διαφορά τυπικού και άτυπου ελέγχου.

2α. Η μίμηση - ταύτιση ως τρόπος ή μηχανισμός κοινωνικοποίησης.

β. Ποια η σχέση κοινωνικών αξιών και κοινωνικών κανόνων;

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

- Εργασία ή συζήτηση για την τρομοκρατία, λαμβάνοντας υπόψη την ελευθερία και την ασφάλεια των πολιτών.
- Εργασία για την αντεγκληματική πολιτική: τρεις ομάδες να εξετάσουν και να διατυπώσουν τα μέτρα που θα λάμβαναν, για έναν εγκληματία, αν ήταν αρμόδιες, αντίστοιχα, στην αστυνομία, στο δικαστήριο, στη φυλακή.
- Εργασία ή συζήτηση: Ο φίλος/η φίλη σας είναι εξαρτημένος από «κάτι» (ουσίες, ποτά, διαδίκτυο κτλ.). Αναζητήστε και διατυπώστε προτάσεις για να τον βοηθήσετε.
- Διατυπώστε δύο κανόνες που σας επιβάλλει η οικογένειά σας και δύο κανόνες που επιβάλλει το κράτος - η πολιτεία.
- Έχετε έναν φίλο/φίλη και οδηγεί μηχανάκι χωρίς άδεια οδήγησης. Να του ασκήσετε έλεγχο, διατυπώνοντας έναν κανόνα προληπτικού και έναν κανόνα κατασταλτικού ελέγχου.

ΚΕΦ. 2: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ - ώρες: 6

- 2.1 Το Α.Ε.Π. και η οικονομική ευημερία**
- 2.2 Ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας**
- 2.3 Ο ρόλος του κράτους στην οικονομία**
- 2.4 Ο κρατικός προϋπολογισμός**
 - 2.4.1 Δημόσια Έσοδα**
 - 2.4.2 Δημόσιες Δαπάνες**
- 2.5 Ισοζύγιο: Πλεονασματικό ή Ελλειμματικό**
- 2.6 Δημόσιος Δανεισμός**

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν τις έννοιες των Εθνικών Λογαριασμών και τη χρησιμότητά τους.
- Να διακρίνουν τον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα.
- Να εξηγούν τον ρόλο του κράτους στην οικονομία.
- Να διακρίνουν και να αιτιολογούν την παραγωγή δημόσιων αγαθών.
- Να διατυπώνουν τον ορισμό του Κρατικού Προϋπολογισμού ως οικονομική, νομική και πολιτική πράξη.
- Να απαριθμούν τις κατηγορίες εσόδων και δαπανών του κράτους.
- Να αναλύουν τις συνέπειες από την αποφυγή της φορολογίας και να αναπτύσσουν φορολογική συνείδηση.
- Να εξηγούν τον ρόλο του δημόσιου δανεισμού και να αναφέρουν τα είδη του.

Βασική ορολογία

- μικρο-οικονομία
- μακρο-οικονομία
- εθνικοί λογαριασμοί
- Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.Ε.Π.)
- Καθαρό Εθνικό Προϊόν
- Κατά Κεφαλήν Εισόδημα
- οικονομική ευημερία
- παραοικονομία
- μεγιστοποίηση ευημερίας
- οικονομικό κύκλωμα
- δημόσια αγαθά
- ρόλος του κράτους
- θεμελιώδες οικονομικό πρόβλημα
- κρατικός προϋπολογισμός
- μηχανισμός αγοράς
- κρατικός παρεμβατισμός
- καπιταλιστικό σύστημα
- σοσιαλιστικό σύστημα
- σύστημα μεικτής οικονομίας
- δημόσια έσοδα
- άμεσοι φόροι
- έμμεσοι φόροι
- δημόσιες δαπάνες
- ισοζύγιο πληρωμών
- εμπορικό ισοζύγιο
- δημόσιος δανεισμός
- δημόσιο χρέος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

2.1 Το Α.Ε.Π. και η οικονομική ευημερία

Η οικονομία διακρίνεται σε μικρο-οικονομία και μακρο-οικονομία. Η μικρο-οικονομία μελετά τις ατομικές επιλογές, χωρίς να ενδιαφέρεται για το σύνολο της οικονομίας (η παραγωγή ενός προϊόντος, η ζήτηση του καταναλωτή, η ποσότητα παραγωγής από την επιχείρηση κτλ.). Η μακρο-οικονομία μελετά τη συμπεριφορά και αλληλεξάρτηση των συνολικών μεγεθών της οικονομίας (συνολική παραγωγή, συνολικό εισόδημα, συνολική κατανάλωση κτλ.). Κάθε κράτος, κάθε χρόνο, συντάσσει πίνακες με τα μεγέθη των εθνικών λογαριασμών. Μάλιστα ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών έχει καθιερώσει **ίδιους κανόνες για όλες τις χώρες, ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση των μεγεθών των διαφόρων κρατών.**

Χρειάζεται να τονιστεί ότι αυτό που ισχύει για την μικρο-οικονομία (το μέρος) δεν ισχύει κατ' ανάγκην και για την μακρο-οικονομία (το σύνολο της οικονομίας). Παράδειγμα: αν το χρηματικό εισόδημα ενός ατόμου διπλασιαστεί, τότε θα διπλασιαστεί και η αγοραστική του δύναμη και θα βελτιώσει θεαματικά το βιοτικό του επίπεδο. Αν διπλασιαστεί το χρηματικό εισόδημα όλων των ατόμων της οικονομίας, τότε δεν θα διπλασιαστεί το πραγματικό εισόδημα όλων των ατόμων, διότι το πιθανότερο να συμβεί είναι η γενική αύξηση του επιπέδου των τιμών. Αν λοιπόν κάποιος δεχτεί ότι αυτό που ισχύει για το μέρος, ισχύει και για το σύνολο της οικονομίας, τότε διαπράττει το σφάλμα συνθέσεως.

Οι βασικοί εθνικοί λογαριασμοί είναι: το Εγχώριο Προϊόν, το Εθνικό Εισόδημα και η Εθνική Δαπάνη. Οι λογαριασμοί αυτοί αποτυπώνονται στο Ακαθάριστο Εγχώριο

Προϊόν (Α.Ε.Π.). Το Α.Ε.Π. δείχνει την οικονομική δραστηριότητα μιας χώρας. Συγκεκριμένα: **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν** είναι η συνολική αξία των **τελικών αγαθών** και υπηρεσιών που παράγει μια οικονομία σε ένα έτος με συντελεστές της παραγωγής που ανήκουν στους κατοίκους της χώρας (ντόπιους και ξένους).

Το Α.Ε.Π. προσδιορίζεται με δύο τρόπους:

Πρώτον, προσδιορισμός ως δαπάνη. Προσθέτουμε όλες τις δαπάνες, ιδιωτικές και δημόσιες (κατανάλωσης, επένδυσης κτλ.), για τελικά αγαθά και υπηρεσίες που έγιναν για ένα έτος.

Δεύτερον, προσδιορισμός ως εισόδημα. Προσθέτουμε όλα τα εισοδήματα (μισθοί, τόκοι κτλ.), που δημιουργούνται από την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, για ένα έτος.

Οικονομική ευημερία

«Κερδίζουμε χρήματα αλλά δεν έχουμε χρόνο να τα ξοδέψουμε, νικητές του χρήματος ηττημένοι του χρόνου.»
(Τζόρτζιο Αρμάνι, περ. Βημα- Magazino, 14 Οκτ. 2001)

Τελικά αγαθά είναι αυτά που δεν επιδέχονται περαιτέρω επεξεργασία και μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως έχουν στην κατανάλωση. Για την παραγωγή ενός

προϊόντος χρειάζεται κεφαλαιουχικός εξοπλισμός (κτήρια, μηχανήματα, αυτοκίνητα κτλ.). Ο εξοπλισμός αυτός, στην πορεία του χρόνου, υφίσταται φθορά. Η φθορά αυτή αποτιμημένη σε χρήμα καλείται **αποσβέση**. Γι' αυτό στο **Καθαρό Εγχώριο Προϊόν** δεν υπολογίζονται οι αποσβέσεις.

Καθαρό Εγχώριο Προϊόν είναι λοιπόν το σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών που παράγει μία χώρα σε ένα έτος, εάν αφαιρεθούν οι αποσβέσεις.

Το **Κατά Κεφαλήν Εισόδημα** προκύπτει αν το **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν** διαιρεθεί με το σύνολο του πληθυσμού της χώρας. Η μέτρηση του **Κατά Κεφαλήν Εισοδήματος** είναι χρήσιμη, διότι δείχνει αφενός την πορεία ανάπτυξης μιας χώρας και αφετέρου δίνει τη δυνατότητα σύγκρισης του **Κατά Κεφαλήν Εισοδήματος** με άλλες χώρες. Βέβαια, αυτή η μέτρηση δεν δείχνει την **διανομή του εισοδήματος** στα επιμέρους άτομα. Έτσι, ένα άτομο μπορεί να έχει **Κατά Κεφαλήν Εισόδημα** επτά (7) χιλιάδες ευρώ και ένα άλλο εβδομήντα (70) χιλιάδες ευρώ. Η άνιση διανομή του εισοδήματος παρατηρείται, λιγότερο ή περισσότερο, σε όλες τις χώρες του κόσμου. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία το 8,4% του παγκόσμιου πληθυσμού ελέγχει το 84% του παγκόσμιου πλούτου.

Άρα:

Καθαρό Εγχώριο Προϊόν = Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν - Αποσβέσεις Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) = Καθαρό Εγχώριο Προϊόν + Αποσβέσεις

Το **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν** μετράει το σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών που παράγει μία χώρα, που σημαίνει ότι μετράει και την **οικονομική ευημερία της χώρας**. Το **Α.Ε.Π.** είναι **σημαντικός και χρήσιμος δείκτης**, αλλά παρουσιάζει κάποιες **αδυναμίες**, όπως:

α) Δεν περιλαμβάνει τα αγαθά και τις υπηρεσίες που δεν είναι αντικείμενο αγοραπωλησίας (οικιακή εργασία κτλ.).

β) Δεν λαμβάνει υπόψη τη σύνθεση της παραγωγής. Εκφράζει το σύνολο (το μέγεθος) της παραγωγής και όχι την παραγωγή κατά είδος.

γ) Δεν λαμβάνει υπόψη τη διανομή του προϊόντος. Έτσι, όσο δικαιότερη διανομή υπάρχει τόσο μεγαλύτερη κοινωνική ευημερία υπάρχει, και το αντίστροφο.

δ) Δεν λαμβάνει υπόψη την βελτίωση της ποιότητας. Το Α.Ε.Π. μετράει ποσότητες και όχι ποιότητες. Όμως, σημασία έχει τόσο η ποσότητα, όσο και η ποιότητα. Η πραγματική οικονομική ευημερία της χώρας αποδεικνύεται εν μέρει από τους βασικούς εθνικούς λογαριασμούς. Εν μέρει, διότι υπάρχει και η παραοικονομία, η οποία δεν μετριέται, δεν καταγράφεται στις επίσημες στατιστικές. Η παραοικονομία υπολογίζεται σε 30% του Α.Ε.Π. Σήμερα με την κρίση, ίσως είναι μεγαλύτερη. Επομένως, η πραγματικότητα της Ελληνικής οικονομίας είναι καλύτερη από αυτήν που δείχνουν οι δείκτες. Και η πραγματικότητα αυτή, χωρίς μεμψιμοιρίες, ήταν καλή μέχρι τότε που άρχισε η κρίση. Αρκεί να λεχθεί ότι ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, χρησιμοποιώντας διάφορους κοινωνικούς και οικονομικούς δείκτες - χωρίς να λαμβάνει υπόψη την παραοικονομία - κατέταξε την Ελλάδα στην 24η θέση, ανάμεσα στις 200 περίπου χώρες του κόσμου. Και αν υπολογιζόταν και η παραοικονομία, θα ανέβαινε στην 16η θέση περίπου. Αυτά συνέβαιναν μέχρι το 2010. Μετά ήρθε η οικονομική κρίση και διαπιστώθηκε ότι η οικονομία μας δεν ήταν τόσο ισχυρή, αφού υπήρξε υπερδανεισμός.

Παρακάτω δίνονται ορισμένα στοιχεία για το Α.Ε.Π. και το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. για να δείξουμε την πορεία της Ελληνικής οικονομίας.

Πίνακας 2.1: Πληθυσμός, Α.Ε.Π., κατά Κεφαλή Α.Ε.Π.

Έτος	Πληθυσμός (εκατ. άτομα)	Α.Ε.Π. (δισ. ευρώ)	Κατά Κεφαλήν Α.Ε.Π. (χιλ. ευρώ.)
1961	8.388.553	4,4	0,5
1971	8.768.641	13,3	1,5
1981	9.740.417	44,9	4,6
1991	10.259.900	81,1	7,9
2001	10.964.020	145,1	13,3
2011	10.815.197	208,5	18,5
2012	10.815.197	193,7	17,9

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Τάσος Αλεβίζος, Λουκία Μαγγιώρου,
Καλλιέργεια καπνού,
1960, Εθνική Πινακοθήκη

Γιώργος Σικελιώτης,
Εργοστάσιο στο κανάλι, 1974.

1: Welcome to...

Ελλάδα, χώρα πολιτισμού και τουρισμού.

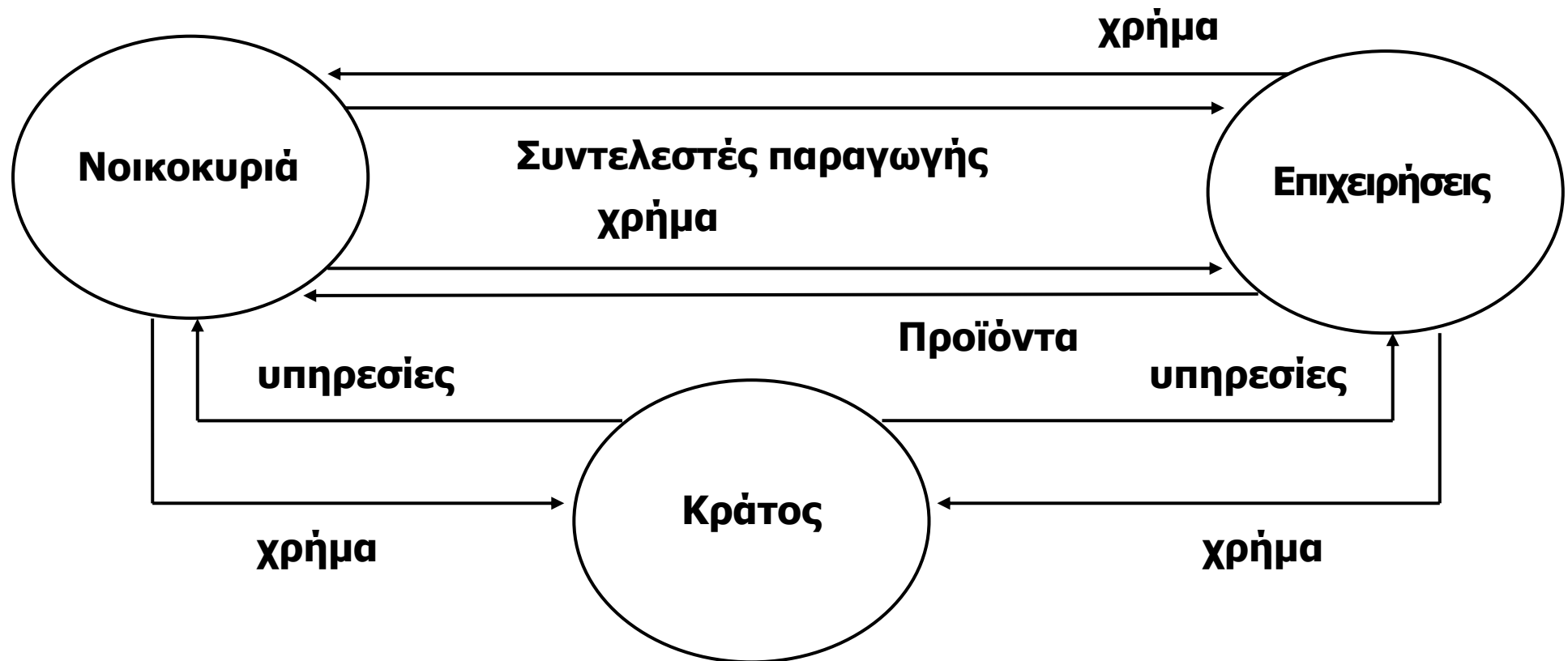
2.2 Ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας

Οι βασικοί φορείς που ασκούν δραστηριότητα στην οικονομία, στο οικονομικό σύστημα, είναι: τα νοικοκυριά, οι επιχειρήσεις, και το κράτος. Το κράτος, ο δημόσιος τομέας, αποτελεί τον αποφασιστικό παράγοντα, διότι με τις αποφάσεις του επηρεάζει καθοριστικά τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, αλλά και γενικότερα τη λειτουργία της οικονομίας.

Όμως, οι επιδιώξεις τους διαφέρουν. Τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις, που αποτελούν τον ιδιωτικό τομέα, επιδιώκουν να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους, επιδιώκουν την μεγιστοποίηση της ατομικής ευημερίας, ενώ το κράτος επιδιώκει να υπηρετήσει το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου, επιδιώκει τη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας.

Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα 2.1, μεταξύ των τριών φορέων (νοικοκυριά, επιχειρήσεις, κράτος) διαμορφώνονται οικονομικές σχέσεις. Ένα οικονομικό κύκλωμα ροής συντελεστών παραγωγής, χρήματος και προϊόντων. Επισημαίνεται ότι: πρώτον, η ροή στο κύκλωμα είναι διαρκής. Δεύτερον, η ποσότητα συναλλαγών των αγαθών και υπηρεσιών μεταβάλλεται, ανάλογα με την αύξηση ή μείωση της παραγωγής. Ειδικότερα:

Διάγραμμα 2.1: Το οικονομικό κύκλωμα

Τα νοικοκυριά δίνουν (πωλούν) στις επιχειρήσεις παραγωγικούς συντελεστές (έδαφος, εργασία, κεφάλαιο) και οι επιχειρήσεις πληρώνουν τα νοικοκυριά με χρήμα. Οι επιχειρήσεις δίνουν (πωλούν) στα νοικοκυριά προϊόντα και τα νοικοκυριά πληρώνουν τις επιχειρήσεις με χρήμα. Επίσης, το κράτος προσφέρει αγαθά και υπηρεσίες (π.χ. παιδεία, υγεία) στα νοικοκυριά και στις επιχειρήσεις και εισπράττει χρήμα από τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις.

Αυτό είναι το οικονομικό κύκλωμα στην απλή μορφή του. Στην πραγματικότητα συμβαίνουν πολλές συναλλαγές μεταξύ τους, αλλά και μεταξύ αυτών και άλλων φορέων. Παράδειγμα: υπάρχουν συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων, τα νοικοκυριά αποταμιεύουν μέρος των χρημάτων τους στις τράπεζες, το κράτος επιβάλλει φόρους και κάνει εξαγωγές κτλ. Όλα αυτά δεν φαίνονται στο παραπάνω διάγραμμα.

Τα νοικοκυριά έχουν εισόδημα που προέρχεται από την εργασία, τη σύνταξη, τα ενοίκια, τους τόκους κτλ. Συνήθως, κάθε νοικοκυριό αποφασίζει από κοινού πού θα διαθέσει το κοινό εισόδημα. Κύριος στόχος κάθε οικογένειας είναι η καλύτερη ικανοποίηση των αναγκών με το διαθέσιμο εισόδημα, δηλαδή η μεγιστοποίηση της ατομικής και οικογενειακής ευημερίας.

Ιδιωτική βιομηχανική επιχείρηση

Ιδιωτική ελαιουργική επιχείρηση

Γενικά, κύριος στόχος της επιχείρησης είναι το κέρδος ή ορθότερα, η μεγιστοποίηση του κέρδους. Για να το επιτύχει αυτό χρειάζεται να πωλεί τις μεγαλύτερες ποσότητες από τα προϊόντα της, στις μεγαλύτερες δυνατές τιμές και να έχει το μικρότερο δυνατό κόστος.

Τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις, ασκώντας οικονομική δραστηριότητα αποτελούν τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, ενώ το κράτος αποτελεί τον δημόσιο τομέα της οικονομίας. Και επειδή μεγάλη σημασία έχει η κατοχή, δηλαδή η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής (των συντελεστών παραγωγής), διευκρινίζεται ότι: όταν η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής ανήκει στα νοικοκυριά και στις επιχειρήσεις, το οικονομικό σύστημα είναι καπιταλιστικό. Όταν η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής ανήκει στο κοινωνικό σύνολο το οικονομικό σύστημα είναι σοσιαλιστικό. Βέβαια, σε καμιά χώρα δεν υπάρχει αμιγές καπιταλιστικό σύστημα, διότι το κράτος παρεμβαίνει σημαντικά στην οικονομία. Έτσι, το οικονομικό σύστημα που υπάρχει σχεδόν σε όλες τις χώρες είναι σύστημα μεικτής οικονομίας.

Το κράτος ή ο δημόσιος τομέας ασκεί οικονομική

δραστηριότητα με βάση το γενικό ή το δημόσιο συμφέρον, ενώ οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά δρουν με βάση το ιδιωτικό συμφέρον. Σκοπός λοιπόν του κράτους, όλων των δημόσιων φορέων, είναι η **μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας.**

Το κράτος είναι ο μεγαλύτερος φορέας οικονομικής δραστηριότητας, παραγωγός και καταναλωτής αγαθών και υπηρεσιών, κυρίως, με δύο τρόπους: φροντίζει να παράγει τα δημόσια αγαθά και να ιδρύει δημόσιες επιχειρήσεις. Ειδικότερα:

α) Τα δημόσια αγαθά. Τα δημόσια αγαθά (άμυνα, υγεία, δικαιοσύνη κτλ.) τα προσφέρει το κράτος σε όλους, δωρεάν ή με συμβολικό αντίτιμο. Είναι **αδιαίρετα** και το όφελός τους διαχέεται στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς αποκλεισμούς.

Το κράτος παρέχει στους πολίτες τα δημόσια αγαθά είτε φροντίζοντας να τα παράγει το ίδιο (π.χ. άμυνα), είτε, εφόσον δεν αρκούν, αγοράζοντας και από τους ιδιώτες. Έτσι το κράτος παρέχει υγεία με τα δημόσια νοσοκομεία, αλλά ταυτόχρονα αγοράζει υπηρεσίες υγείας από ιδιώτες γιατρούς και ιατρικά κέντρα.

β) Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμοί (Δ.Ε.Κ.Ο.). Σήμερα, δεν υπάρχει τομέας της οικονομικής δραστηριότητας, που να μην αναμιγνύεται άμεσα ή έμμεσα ο δημόσιος τομέας. Το κράτος έχει ένα **πλήθος Δ.Ε.Κ.Ο.** Ο στόχος τους, που καθορίζεται στις διατάξεις ίδρυσής τους, είναι η **εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος.** Αυτός ο στόχος, εξυπηρετείται καλύτερα, αν οι Δημόσιες Επιχειρήσεις προσφέρουν τις μεγαλύτερες ποσότητες αγαθών και υπηρεσιών στις καλύτερες τιμές. Δηλαδή, αν λειτουργούν **αποτελεσματικά και ανταγωνιστικά.** Βέβαια, στόχος των ΔΕΚΟ δεν είναι ο ανταγωνισμός του ιδιωτικού τομέα, δηλαδή των ιδιωτικών επιχειρήσεων, αλλά η εξυπηρέτηση του δημοσίου

συμφέροντος και κυρίως η εξασφάλιση της παραγωγής των κοινωνικά σημαντικών αγαθών και υπηρεσιών, ανεξάρτητα από τις συνθήκες της αγοράς και σε τιμές κοινωνικά εύλογες, δηλαδή προσιτές για τον λαό.

Δημόσιες επιχειρήσεις

Νέα Ελληνική Ραδιοφωνία
Ίντερνετ και Τηλεόραση (NERIT)
(πρώην ΕΡΤ)

Διαχειριστής Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου

Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδας

ΕΥΔΑΠ

2.3 Ο ρόλος του κράτους στην οικονομία

Το θεμελιώδες οικονομικό πρόβλημα, που έχει παγκόσμια ισχύ και από το οποίο απορρέουν και όλα τα υπόλοιπα είναι ότι: οι ανάγκες που έχουμε είναι απεριόριστες και τα μέσα για την ικανοποίησή τους περιορισμένα. Δηλαδή, πώς με περιορισμένους πόρους θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες;

Από το βασικό οικονομικό πρόβλημα απορρέουν τέσσερα βασικά οικονομικά προβλήματα, που είναι και προβλήματα της κοινωνίας. Αυτά είναι τα εξής:

- πρόβλημα κατανομής πόρων
- πρόβλημα οικονομικής σταθερότητας
- πρόβλημα οικονομικής ανάπτυξης
- πρόβλημα διανομής του εισοδήματος

Τα προβλήματα αυτά, στις ελεύθερες οικονομίες, τα λύνει ο μηχανισμός της αγοράς (η ζήτηση και η προσφορά), με τις οικονομικές δραστηριότητες των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Όμως, ο μηχανισμός της αγοράς παρουσιάζει αδυναμίες, τις οποίες καλείται να διορθώσει το κράτος, με την οικονομική του πολιτική. Χαρακτηριστική περίπτωση που ο μηχανισμός της αγοράς δεν λειτουργεί ικανοποιητικά είναι τα δημόσια αγαθά (π.χ. εθνική άμυνα, δικαιοσύνη). Δηλαδή, η αγορά δεν μπορεί να προσφέρει τα δημόσια αγαθά στην ποσότητα και στην τιμή που επιθυμεί η κοινωνία. Οι αδυναμίες και οι ανεπιθύμητες καταστάσεις που δημιουργούνται από τον μηχανισμό της αγοράς, υποχρεώνουν το κράτος να παρέμβει. Στόχος του κρατικού παρεμβατισμού είναι η επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων, δηλαδή:

- η καλύτερη κατανομή πόρων
- η επίτευξη οικονομικής σταθερότητας
- η προώθηση οικονομικής ανάπτυξης

- η δικαιότερη διανομή του εισοδήματος

Η έκταση του δημόσιου τομέα και η ανάμειξή του στην οικονομική δραστηριότητα είναι πολύ μεγαλύτερη από ό,τι φαίνεται, αφού πολλές Δημόσιες Επιχειρήσεις συμμετέχουν και σε άλλες επιχειρήσεις. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των αδυναμιών της αγοράς. Η άσκηση της κρατικής οικονομικής πολιτικής αποσκοπεί στον περιορισμό των ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση στην επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

Όμως, άλλο η θεωρία και άλλο η πράξη. Αρκετοί υποστηρίζουν ότι ούτε ο μηχανισμός της αγοράς ούτε ο κρατικός παρεμβατισμός λύνουν ικανοποιητικά τα εν λόγω προβλήματα.

Αρκετοί υποστηρίζουν ότι ούτε ο μηχανισμός της αγοράς ούτε ο κρατικός παρεμβατισμός λύνουν ικανοποιητικά τα εν λόγω προβλήματα. Χάριν παραδείγματος, ως προς την δίκαιη διανομή του εισοδήματος, σημειώνονται τα εξής:

Άριστη διανομή του εισοδήματος, είναι δύσκολο να υπάρξει, όποιος μηχανισμός διανομής κι αν χρησιμοποιηθεί. Επιπλέον η άριστη διανομή δεν συμπίπτει αναγκαστικά με την κοινωνικά επιθυμητή διανομή, όπως αυτή εκφράζεται από την πλειοψηφία του λαού, μέσω των εκλογών, δηλαδή την επιλογή ορισμένου προγράμματος. Γι' αυτό είναι αναγκαία η αναδιανομή του εισοδήματος.

Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με ορισμένες αντιλήψεις, πριν την οικονομική κρίση της χώρας (2010), ο κρατικός παρεμβατισμός στην Ελλάδα, τόσο σε μέγεθος όσο και σε δραστηριότητες, ήταν αρκετά μεγαλύτερος από

τον Μέσο Όρο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αν σ' αυτό το μέγεθος προστεθεί η γραφειοκρατία, η αναποτελεσματικότητα, οι πελατειακές σχέσεις κτλ., εύκολα γίνεται αντιληπτό γιατί η Ελληνική οικονομία έχει προβλήματα.

Αποδεικνύεται από τη διεθνή εμπειρία ότι ο έντονος κρατικός παρεμβατισμός δημιουργεί προβλήματα. Το μεγάλο μέγεθος του κράτους, ο κρατισμός, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 τίθεται σε αμφισβήτηση. Γι' αυτό, η φιλελεύθερη άποψη υποστηρίζει τον περιορισμό του σπάταλου και αναποτελεσματικού κράτους. Η σοσιαλιστική άποψη ζητά τον επαναπροσδιορισμό των στόχων και την ορθολογική λειτουργία του κράτους, ώστε να γίνει αποτελεσματικό και να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες και απαιτήσεις των καιρών. Ο προσδιορισμός του άριστου μεγέθους είναι ανέφικτος, γι' αυτό γίνεται λόγος για ενδεδειγμένο μέγεθος του δημόσιου τομέα. Αλλά και αυτό διαφέρει στην πορεία του χρόνου και εξαρτάται από τις συγκεκριμένες συνθήκες και τις εμπειρίες κάθε χώρας. Πάντως, το ενδεδειγμένο μέγεθος συνδυάζει ικανοποιητικό ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης με ταυτόχρονη εξασφάλιση ενός κράτους δικαίου και συνάμα κοινωνικού κράτους, που παρέχει βασικές κοινωνικές υπηρεσίες. Γενικά, στο καπιταλιστικό σύστημα (ελεύθερη οικονομία) τα βασικά οικονομικά προβλήματα τα επιλύει ο μηχανισμός της αγοράς, ενώ στο σοσιαλιστικό σύστημα (διευθυνόμενη οικονομία) τα επιλύει ο κρατικός παρεμβατισμός. Όπως αποδεικνύει η ιστορική εμπειρία και τα δύο συστήματα παρουσιάζουν προβλήματα, γι' αυτό σήμερα σε όλες τις χώρες του κόσμου, περισσότερο ή λιγότερο, ισχύει σύστημα μεικτής οικονομίας.

Τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα για την ανάγκη συνεργασίας των μηχανισμών της αγοράς και του

κρατικού παρεμβατισμού. Δηλαδή, κάθε μηχανισμός παρουσιάζει αδυναμίες, τις οποίες προσπαθεί να καλύψει ο άλλος. Η κατάλληλη μείξη αγοράς και κρατικού παρεμβατισμού, καθώς και η μεταξύ τους συνεργασία, αποδεικνύεται από τη διεθνή εμπειρία ως η καλύτερη λύση. Επομένως, οι δύο μηχανισμοί δεν είναι ασυμβίβαστοι, εφόσον ο ένας συμπληρώνει τις αδυναμίες του άλλου. Άρα, η συνεργασία συμφέρει και τους δύο, υπάρχει αμοιβαίο όφελος. Η λύση δεν βρίσκεται στη διάζευξη, ή ο ένας ή ο άλλος, αλλά στη σύνθεση: συνεννόηση και συνεργασία των δύο. Η επικράτηση του ενός εις βάρος του άλλου, έχει αρνητικές συνέπειες για το σύνολο. Αντίθετα, η συνεργασία των δύο μηχανισμών προωθεί το όφελος του συνόλου.

Οι ακραιφνείς θιασώτες, είτε της ιδιωτικής πρωτοβουλίας είτε του κρατικού παρεμβατισμού, είναι δέσμιοι της λογικής που οδηγεί στο «**δίλημμα των φυλακισμένων**», δηλαδή: αγορά και κράτος, σκεφτόμενοι «ατομικά», οδηγούνται σε δυσμενέστερη κατάσταση. Ενώ αν μπορούσαν να συνεννοηθούν και να συνεργαστούν, η δράση τους θα ήταν προς όφελος τόσο της αγοράς (των ιδιωτών) όσο και του κράτους (του κοινωνικού συνόλου).

**Τζων Μέυναρντ Κέυνς,
διαπρεπής Άγγλος οικονομολόγος**

Η λογική στο «**δίλημμα των φυλακισμένων**» είναι η εξής: Και οι δύο κρατούμενοι γνωρίζουν ότι αν και οι δύο δεν μιλήσουν, η ποινή τους θα είναι μικρή λόγω αμφιβολιών. Αν ο ένας καρφώσει τον άλλον, θα απαλλαγεί ή θα ελαττώσει την ποινή του, ενώ ο άλλος θα τιμωρηθεί αυστηρά. Αν λοιπόν, οι δύο κρατούμενοι μπορούσαν να συνεργαστούν, θα εφάρμοζαν τον «**κανόνα της σιωπής**», γιατί αυτό συμφέρει και τους δύο. Αλλά, αφού δεν μπορούν να συνεννοηθούν - συνεργαστούν, λόγω απομόνωσης, ο καθένας σκέφτεται να καρφώσει τον άλλον για να γλιτώσει. Το αποτέλεσμα είναι, αφού δεν μπορούν να συνεννοηθούν - συνεργαστούν και αφού θέλουν να γλιτώσουν, ο ένας θα καρφώσει τον άλλον, και έτσι θα καταδικαστούν αμφότεροι με βαριές ποινές. Δηλαδή, η επιδίωξη από τον καθένα του ατομικού συμφέροντος, οδηγεί σε αρνητικά αποτελέσματα και για τους δύο. Ενώ η συνεργασία, οδηγεί σε θετικά αποτελέσματα και για τους δύο. Άρα, μπορούν να ξεπεράσουν το δίλημά τους με τη λογική διερεύνηση αμοιβαίων κερδών και ζημιών. Και η λογική διερεύνηση οδηγεί στη σιωπή, δηλαδή εκεί που οδηγεί και η συνεννόηση - συνεργασία, γιατί αυτό συμφέρει αμφοτέρους. (Heilbroner R.- Thurow L., Για την κατανόηση της μικροοικονομικής, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, χ.χ.)

Η εμπειρία βεβαιώνει ότι η συνεργασία ελεύθερης αγοράς και κρατικού σχεδιασμού μπορεί να κάνει οικονομικά θαύματα. Αυτό αποδεικνύει η πορεία χωρών της Άπω Ανατολής (Ταϊβάν, Ν. Κορέα, Σιγκαπούρη, Χονγκ Κονγκ κτλ.), αλλά και χωρών της Βόρειας Ευρώπης. Οι χώρες αυτές συνδύασαν τον κρατικό παρεμβατισμό με τους κανόνες της αγοράς. Το κράτος, αναπτύσσει μια ικανή γραφειοκρατία και λειτουργεί σε ανταγωνιστικό πλαίσιο. Επομένως, η **συνεργασία και ο σωστός συνδυασμός αγοράς και κρατικού σχεδιασμού**, ίσως είναι

η καλύτερη λύση για την επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

Κάποιοι υποστηρίζουν ότι η αγορά αντιπροσωπεύει την ελευθερία και το κράτος την καταπίεση. Η αλήθεια είναι ότι η αγορά και το κράτος έχουν εξίσου τη δυνατότητα να προωθήσουν την ελευθερία ή την καταπίεση. Αν ζητούμενο είναι η συνεργασία αγοράς και κράτους, είναι βέβαιο ότι μόνο σε συνθήκες ελευθερίας μπορεί να υπάρξουν θετικά αποτελέσματα.

2.4 Ο κρατικός προϋπολογισμός

Ο προϋπολογισμός του κράτους περιλαμβάνει το σύνολο των δαπανών και των εσόδων που σχεδιάζει το κράτος να πραγματοποιήσει το επόμενο έτος. Έτσι, η κυβέρνηση προγραμματίζει τα έσοδα και τις δαπάνες και ως εκ τούτου μπορεί να κάνει ορθολογική διαχείριση των δημοσίων οικονομικών. Προϋπολογισμό συντάσσουν όλοι οι δημόσιοι φορείς (Ο.Τ.Α., πανεπιστήμια, νοσοκομεία κτλ.). Ο προϋπολογισμός, από νομική άποψη είναι ένας νόμος ενώ από λογιστική άποψη είναι ένας λογαριασμός (έσοδα - έξοδα). Και, όπως κάθε λογαριασμός, μπορεί να είναι:

α) Πλεονασματικός: όταν τα έσοδα είναι μεγαλύτερα από τις δαπάνες.

β) Ελλειμματικός: όταν τα έσοδα είναι μικρότερα από τις δαπάνες. Ελλειμματικός είναι, συνήθως, όταν υπάρχουν αυξημένες και έκτακτες δαπάνες (π.χ. αυξημένες δημόσιες επενδύσεις, θεομηνίες). Για την ιστορία σημειώνεται ότι το κράτος μας, κυρίως μετά το 1981, είχε προϋπολογισμούς με διαρκώς αυξανόμενο έλλειμμα.

γ) Ισοσκελισμένος: όταν τα έσοδα είναι ίσα με τις δαπάνες. Εν προκειμένω η κυβέρνηση οφείλει να προσαρμόζει τις δαπάνες στα υπάρχοντα έσοδα και όχι τα έσοδα στις δαπάνες.

Ο Προϋπολογισμός διέρχεται από τέσσερις φάσεις, τις εξής:

α) Κατάρτιση. Καταρτίζεται από την κυβέρνηση, ειδικότερα από το Υπουργείο Οικονομικών, το οποίο λαμβάνει υπόψη του την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης και τους προϋπολογισμούς των επιμέρους υπουργείων.

β) Έγκριση. Ο Προϋπολογισμός του επόμενου έτους και ο απολογισμός του προηγούμενου έτους ψηφίζεται από την ολομέλεια της βουλής και έχει ισχύ νόμου,

δηλαδή είναι υποχρεωτικός για όλους.

γ) Εκτέλεση. Η εκτέλεση των εσόδων γίνεται από τις εφορίες και τα τελωνεία. Η εκτέλεση των δαπανών γίνεται από τα αρμόδια όργανα των δημοσίων υπηρεσιών. Η διαδικασία είναι πολύπλοκη για να αποφεύγονται περιπτώσεις καταχρήσεων.

δ) Έλεγχος. Υπάρχει προληπτικός και κατασταλτικός έλεγχος, που γίνεται από το Ελεγκτικό Συνέδριο, από τους παρέδρους που είναι εγκατεστημένοι σε κάθε υπουργείο. Ο προληπτικός γίνεται, πριν από την πληρωμή των δαπανών, ενώ ο κατασταλτικός γίνεται μετά το τέλος του έτους.

2.4.1 Δημόσια Έσοδα

Τρεις είναι οι βασικές κατηγορίες εσόδων του κράτους: οι φόροι, ο δανεισμός και η άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Ειδικότερα:

Οι φόροι αποτελούν την κύρια πηγή εσόδων του κράτους. Αποτελούν αναγκαστική μεταβίβαση εισοδήματος (πόρων) από τους ιδιώτες (νοικοκυριά και επιχειρήσεις) προς το κράτος. Έτσι, αντί οι πόροι αυτοί να χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή προϊόντων που θα ικανοποιήσουν ιδιωτικές ανάγκες (π.χ. παραγωγή αυτοκινήτων), χρησιμοποιούνται για την παραγωγή προϊόντων που θα ικανοποιήσουν τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου (π.χ. υπηρεσίες υγείας).

Οι φόροι επιτελούν τις εξής λειτουργίες:

α) Ταμειευτική λειτουργία. Στόχος είναι η συγκέντρωση εσόδων απαραίτητων για την δημόσια οικονομία (π.χ. ο φόρος στα είδη πολυτελείας).

β) Οικονομική λειτουργία. Στόχος είναι η επίτευξη των σκοπών της κυβερνητικής πολιτικής (π.χ. φορολογικά κίνητρα στις επιχειρήσεις).

γ) Κοινωνική λειτουργία. Στόχος είναι η μείωση της εισοδηματικής ανισότητας (π.χ. προοδευτικός φορολογικός συντελεστής).

Οι φόροι, ανάλογα με τη φορολογική βάση, διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

α) Άμεσοι φόροι. Οι φορολογούμενοι φορολογούνται απευθείας. Είναι οι φόροι που επιβάλλονται στο εισόδημα και στην περιουσία των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Το κυριότερο πλεονέκτημά τους είναι ότι το φορολογικό βάρος είναι προσαρμοσμένο στη φοροδοτική ικανότητα των φορολογουμένων. Ενώ το κυριότερο μειονέκτημά τους είναι ότι είναι λιγότερο ανεκτοί από τους φορολογούμενους.

β) Έμμεσοι φόροι. Φορολογείται έμμεσα το εισόδημα και η περιουσία των φορολογουμένων. Είναι οι φόροι που επιβάλλονται σε διάφορα προϊόντα κατανάλωσης (φόρος καπνού, φόρος στα οινοπνευματώδη ποτά, Φόρος Προστιθέμενης Αξίας κτλ.). Οι επιχειρήσεις πληρώνουν τον φόρο στο κράτος και τον μετακυλίσουν στην τιμή των προϊόντων. Έτσι, τελικά τον φόρο τον πληρώνουν έμμεσα οι καταναλωτές των προϊόντων. Το κυριότερο πλεονέκτημά τους είναι ότι τα έξοδα είσπραξης είναι μικρότερα. Ενώ το κυριότερο μειονέκτημά τους είναι ότι πλήττουν βαρύτερα τα μικρότερα εισοδήματα. Στις ανεπτυγμένες χώρες οι άμεσοι φόροι (εισοδήματος και περιουσίας) αποτελούν την κύρια πηγή εσόδων του κράτους. Αντίθετα, στις αναπτυσσόμενες χώρες, την κύρια πηγή εσόδων του κράτους αποτελούν οι έμμεσοι φόροι.

Γιατί υπάρχουν πολλοί φόροι και όχι μόνο ένας φόρος; Αν και εκ πρώτης όψεως φαίνεται προτιμότερος ο ένας φόρος (απλό φορολογικό σύστημα, μείωση εξόδων είσπραξης, μικρότερη ταλαιπωρία κτλ.), εν τούτοις οι πολλοί φόροι έχουν πλεονεκτήματα, όπως:

- Επιτελούνται καλύτερα οι λειτουργίες του φόρου.
- Επιτυγχάνεται η κατανομή των φορολογικών βαρών ανάλογα με την φοροδοτική ικανότητα των φορολογουμένων.
- Εξυπηρετούνται οι φορολογούμενοι, διότι μπορούν ευκολότερα να εκπληρώνουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις.

Συμμετοχή βασικών φόρων στα φορολογικά έσοδα

Είδος φόρου	Έτος 2011 (%)
ΑΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ	41,5
Φόρος εισοδήματος	26,4
Φόρος περιουσίας	2,4
Λοιποί άμεσοι φόροι	12,7
ΕΜΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ	58,5
Φόροι συναλλαγών	36,3
Φόροι κατανάλωσης	20,7
Λοιποί έμμεσοι φόροι	1,5

2.4.2 Δημόσιες Δαπάνες

Οι δημόσιες δαπάνες (έξοδα) αποτελούν ένα από τα πιο σημαντικά μέσα που διαθέτει το κράτος για να επιτύχει τους σκοπούς του. Η κυβέρνηση χρησιμοποιεί τις δημόσιες δαπάνες για να εφαρμόσει την πολιτική της, για να **επιλύσει τα βασικά οικονομικά προβλήματα** που αναφέρθηκαν παραπάνω (κεφ.2.3).

Παράδειγμα επίλυσης προβλημάτων:

- **Η καλύτερη κατανομή των πόρων:** αν το κράτος χρειάζεται μεγαλύτερες ποσότητες από ένα αγροτικό προϊόν, επιδοτεί το προϊόν αυτό και έτσι οι αγρότες παράγουν μεγαλύτερες ποσότητες.

- **Η σταθεροποίηση της οικονομίας:** αν η ζήτηση αγαθών είναι μεγαλύτερη από την προσφορά, και υπάρχει πληθωρισμός (τάση αύξησης των τιμών), το κράτος

μειώνει τις δημόσιες δαπάνες ώστε να μειωθεί η ζήτηση και να επέλθει ισορροπία στην οικονομία.

- Η οικονομική ανάπτυξη: το κράτος με τις δημόσιες επενδύσεις, κυρίως σε έργα υποδομής (δρόμους, λιμάνια, τεχνολογία κτλ.) δημιουργεί τις υποδομές για οικονομική ανάπτυξη.

- Η καλύτερη διανομή του εισοδήματος: αν το κράτος θέλει δικαιότερη διανομή του εισοδήματος, αυξάνει το εισόδημα (π.χ. με επιδόματα) των ασθενέστερων οικονομικά ομάδων του πληθυσμού, κι έτσι αμβλύνονται οι κοινωνικές ανισότητες.

Δαπάνες κρατικού προϋπ/σμού 2012 (απολογισμός, εκατ. ευρώ)

1.	Προεδρία Δημοκρατίας	4
2.	Βουλή Ελλήνων	153
3.	Υπ. Διοικ. Μεταρρύθμισης	77
4.	Υπ. Εσωτερικών	3.975
5.	Υπ. Εξωτερικών	292
6.	Υπ. Εθν. Άμυνας	3.437
7.	Υπ. Υγείας	5.415
2.	Υπ. Δικαιοσύνης	556
9.	Υπ. Παιδείας και Θρησκ.	5.792
10.	Υπ. Πολιτισμού	456
11.	Υπ. Οικονομικών	757
12.	Γενικές Κρατ. Δαπάνες	22.420
13.	Υπ. Μακεδ. - Θράκης	5
14.	Υπ. Αγροτικής Ανάπτυξης	1.099
15.	Υπ. Περιβάλλοντος	330
16.	Υπ. Εργασίας	15.431
17.	Υπ. Ανάπτυξης	2.499
18.	Υπ. Υποδομών - Μετ/ρών	2.448
19.	Υπ. Ναυτιλίας	305
20.	Υπ. Δημ. Τάξης	1.921
21.	Υπ. Τουρισμού	57
22.	Αποκεντρωμένες διοικήσεις	183
	Σύνολο	67.613

Πηγή: Υπ. Οικονομικών

Οικονομική άνοδος και κάθοδος

2.5 Ισοζύγιο: πλεονασματικό ή ελλειμματικό

Ισοζύγιο σημαίνει εξίσωση ανάμεσα στα έσοδα και έξοδα, δηλαδή ίσα έσοδα και ίσα έξοδα. Εν προκειμένω, το ισοζύγιο αναφέρεται στο ισοζύγιο πληρωμών.

Το **ισοζύγιο πληρωμών** από λογιστική άποψη είναι ένας λογαριασμός (έσοδα - έξοδα) που περιλαμβάνει τις οικονομικές συναλλαγές της χώρας με τις άλλες χώρες, εντός ορισμένης χρονικής περιόδου, συνήθως ενός έτους. Από οικονομική άποψη μπορεί να έχει πλεόνασμα (πλεονασματικό) ή έλλειμμα (ελλειμματικό), ενώ από λογιστική άποψη είναι πάντοτε ισοζυγισμένο.

Το **ισοζύγιο πληρωμών** (αλλιώς εξωτερικών συναλλαγών) περιλαμβάνει επιμέρους ισοζύγια, με κυριότερο το **ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών**, το οποίο περιλαμβάνει τα εξής:

α) Εμπορικό ισοζύγιο: περιλαμβάνει τις εξαγωγές και εισαγωγές εμπορευμάτων.

β) Ισοζύγιο υπηρεσιών: περιλαμβάνει τις εισπράξεις και πληρωμές από ταξίδια (τουρισμό), μεταφορές και άλλες υπηρεσίες.

γ) Ισοζύγιο εισοδημάτων: περιλαμβάνει τις εισπράξεις και πληρωμές για μισθούς, τόκους, κέρδη κτλ.

δ) Ισοζύγιο τρεχουσών μεταβιβάσεων: περιλαμβάνει εισπράξεις και πληρωμές από και προς την Ε.Ε. και άλλους τομείς (μεταναστευτικά εμβάσματα κτλ.).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, διαχρονικά, παρουσιάζεται ως εξής:

Το **εμπορικό ισοζύγιο** είναι πάντοτε ελλειμματικό, διότι οι εξαγωγές είναι μικρότερες από τις εισαγωγές. Αυτό αντανακλά την **έλλειψη ανταγωνιστικότητας** της ελληνικής οικονομίας. Και αυτό είναι το μόνιμο οικονομικό πρόβλημα της χώρας.

Το **ισοζύγιο υπηρεσιών**, είναι πλεονασματικό, κυρίως, λόγω του τουρισμού Ευτυχώς που η Ελλάδα έχει τον

τουρισμό και εξισορροπεί κάπως το μόνιμα ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο.

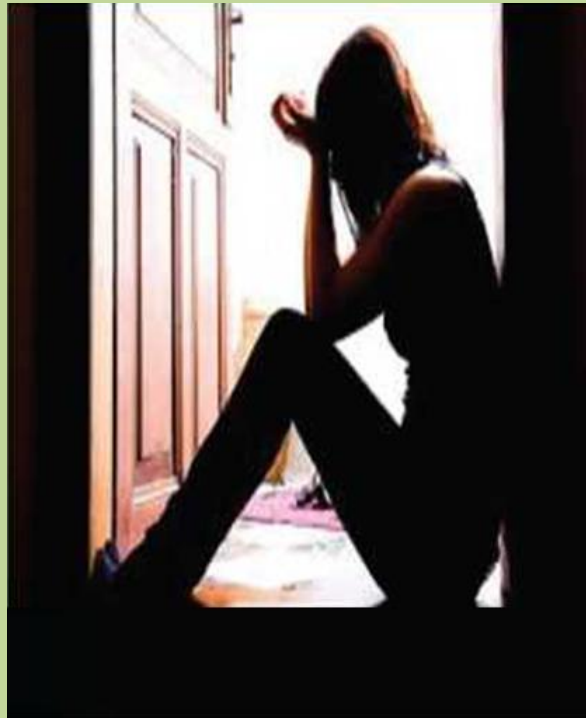
Το **ισοζύγιο εισοδημάτων** είναι ελλειμματικό, κυρίως, λόγω πληρωμής δανείων και τόκων του δημοσίου κτλ.

Το **ισοζύγιο τρεχουσών μεταβιβάσεων** είναι πλεονασματικό, κυρίως, λόγω των εισπράξεων από την Ε.Ε. Συνολικά, το **ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών** της Ελλάδας ήταν μόνιμα ελλειμματικό. Όμως, καμιά χώρα δεν μπορεί να αντέξει ένα μόνιμα ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Αργά ή γρήγορα αναγκάζεται να πάρει μέτρα για να επέλθει ισορροπία, γιατί η εισροή κεφαλαίων και ο δανεισμός δεν είναι απεριόριστα.

Τελικά, το **ισοζύγιο πληρωμών** (ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών), κάθε χρόνο (μετά τη μεταπολίτευση) ήταν **ελλειμματικό**, λόγω κυρίως του ελλειμματικού εμπορικού ισοζυγίου, και το έλλειμμα καλυπτόταν κάθε χρόνο με δανεισμό.

Στην οικονομική κρίση, εσωτερική και διεθνή, συμβάλει και η απληστία. Όπως χαρακτηριστικά λέγεται, αν το επιχειρείν αποτελεί την αιτία της ανάπτυξης, η απληστία αποτελεί την αιτία της κρίσης.

Γιατί κανείς δεν πρόβλεψε την κρίση; Διότι κανείς δεν είχε συμφέρον να την προβλέψει. Επιπλέον καθένας (κυβερνήσεις, τράπεζες κτλ.) έβλεπε τον δικό του οικονομικό μικρόκοσμο και όχι τις εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας, ούτε βέβαια τις εξελίξεις της παγκόσμιας οικονομίας.

Η οικονομική κρίση βλάπτει σοβαρά την υγεία.

**Σώμα Δίωξης
Οικονομικού Εγκλήματος**

Τηλ. Καταγγελιών: 1517, 210 3401113

Email: kataggelies@sdoe.gr

Υπουργείο Οικονομικών

Κ. Σερβίας 10, Τ.Κ. 105 62 Αθήνα

Τηλ. κέντρο: 210 3375000

Κέντρο Εξυπηρέτησης Πολιτών Τηλ.: 210 3375059 - 061

<http://www.minfin.gr/portal/>

**Πίνακας 2.2: Ισοζύγιο Πληρωμών
(Ισοζύγιο Εξωτερικών Συναλλαγών)**

Ισοζύγιο Πληρωμών	Έτος			
	2010	2011	2012	2013
I. ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ	-22.506	-20.634	-4.615	1.245
Εμπορικό Ισοζύγιο	-28.280	-27.229	-19.619	-17.229
Ισοζύγιο Υπηρεσιών	13.249	14.630	15.139	16.817
Ισοζύγιο Εισοδημάτων	-7.674	-8.595	-1.566	-2.819
Ισοζύγιο Τρεχουσών Μεταβιβάσεων	199	561	1.432	4.476
II. ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΚΕΦΑΛΑΙΑΚΩΝ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΩΝ	2.072	2.672	2.328	3.041
III. ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝ/ΓΩΝ & ΚΕΦΑΛΑΙΑΚΩΝ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΩΝ (I + II)	-20.44	-17.962	-2.288	4.286
IV. ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΧΡΗΜ/ΚΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ	20.854	17.838	2.658	-3.609
V. ΤΑΚΤΟΠΟΙΗΤΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	-418	124	-371	-677
ΥΨΟΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΑΘΕΣΙΜΩΝ	4.777	5.332	5.500	4.172

Πηγή: Τράπεζα Ελλάδος, Έκθεση Διοικητή για το έτος 2013 (επεξεργασμένα στοιχεία).

Πίνακας 2.3: Γεωγραφική κατανομή των ελληνικών Εξαγωγών Αγαθών(% της συνολικής αξίας των εξαγωγών χωρίς καύσιμα και πλοία)

Γεωγραφική περιοχή	Έτος	
	2010	2013
Ζώνη του Ευρώ	45,5	43,6
Κεντρική και Νοτιοανατολική Ευρώπη	25,0	20,3
Λοιπές ανεπτυγμένες χώρες	14,2	14,8
Λοιπές χώρες	6,1	10,5
Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική	6,6	7,5
Αναπτυσσόμενες χώρες Ασίας	2,6	3,3

Πηγή: Τράπεζα Ελλάδος, Έκθεση Διοικητή για το έτος 2013

«Πολίτες, κόμματα, φορείς ανήκουμε σε μια κοινωνία η οποία αρνείται να παραδεχτεί ότι εδώ και πολλά χρόνια βρισκόμαστε μπροστά σε κρίσιμες επιλογές που συνεχώς μεταθέτουμε για αργότερα.» (Άρθρο, Κώστας Πλούμης, Βήμα Ιδεών, Οκτώβριος 2009)

Το ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΚΕΦΑΛΑΙΑΚΩΝ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΩΝ περιλαμβάνει:

Εισπράξεις

- Γενική κυβέρνηση (κυρίως μεταβιβάσεις από Ε.Ε.)
- Λοιποί τομείς

Πληρωμές

- Γενική κυβέρνηση (κυρίως πληρωμές προς Ε.Ε.)
- Λοιποί τομείς

Το ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ περιλαμβάνει: Άμεσες επενδύσεις, Επενδύσεις χαρτοφυλακίου, Λοιπές επενδύσεις, Μεταβολή συναλλαγματικών διαθεσίμων

Ισοζύγιο ισοσκελισμένο

«Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών εκτιμάται ότι θα παρουσιάσει μικρό πλεόνασμα το 2013 για πρώτη φορά στην μεταπολεμική περίοδο. Η σημαντική βελτίωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών κατά περίπου 16% του Α.Ε.Π. την τελευταία πενταετία οφείλεται τόσο στον περιορισμό των εισαγωγών, ως αποτέλεσμα της ύφεσης, όσο και στην αύξηση των εξαγωγών, ως αποτέλεσμα της αποκατάστασης της ανταγωνιστικότητας κόστους της οικονομίας.» (Τράπεζα Ελλάδος, Έκθεση Διοικητή για το έτος 2013).

2.6 Δημόσιος Δανεισμός

Όταν οι δαπάνες (τα έξοδα) του δημοσίου είναι μεγαλύτερες από τα έσοδα, τότε υπάρχει **έλλειμμα στον προϋπολογισμό**. Στην περίπτωση αυτή το κράτος αναγκάζεται να προσφύγει στον δανεισμό για να καλύψει τις δαπάνες του. Επίσης, όταν το Ισοζύγιο πληρωμών είναι ελλειμματικό, το κράτος προσφεύγει στον δανεισμό. Βέβαια, σημασία δεν έχει μόνο το **ύψος δανεισμού**, αλλά και οι **όροι δανεισμού** (επιτόκιο, διάρκεια κτλ.). Το κράτος έχει τις εξής πηγές δανεισμού:

α) Το ομολογιακό δάνειο. Το κράτος εκδίδει π.χ. ομολογίες (πιστωτικούς τίτλους που διαπραγματεύονται στο χρηματιστήριο), που μπορεί να απευθύνονται είτε στο κοινό είτε στις τράπεζες. Επίσης, μπορεί να απευθύνεται είτε στο εσωτερικό είτε στο εξωτερικό.

β) Τον αναγκαστικό δανεισμό. Το κράτος αναγκάζει φυσικά και νομικά πρόσωπα (π.χ. ασφαλιστικά ταμεία) να αγοράσουν κρατικά ομόλογα (ομόλογα Ελληνικού δημοσίου) ή να καταθέσουν τα κεφάλαιά τους στην τράπεζα Ελλάδος.

Ο δημόσιος δανεισμός, ανάλογα με την προέλευσή του, διακρίνεται σε:

- **Εσωτερικό.** Όταν τα κεφάλαια προέρχονται από το εσωτερικό της χώρας.
- **Εξωτερικό.** Όταν τα κεφάλαια προέρχονται από το εξωτερικό.

«Δια της συνάψεως εξωτερικών χρεών προς κάλυψιν δημοσίων δαπανών και εφ' όσον τα χρέη ταύτα είναι μακροπρόθεσμα, κληροδοτείται αντίστοιχον προς το ποσόν τούτων βάρος εις τας επερχομένας γενεάς, ήτοι εις την Εθνικήν Οικονομίαν του μέλλοντος...» (Ι. Ν. Κούλης, Δημόσια Οικονομική, τ. Β', 1971)

Ο δημόσιος δανεισμός ενδείκνυται:

- Όταν υπάρχει σημαντική αύξηση των δημοσίων δαπανών λόγω εκτάκτων αναγκών (π.χ. θεομηνίες).
- Όταν υπάρχει μείωση των φορολογικών εσόδων, λόγω μείωσης της οικονομικής δραστηριότητας.
- Όταν υπάρχει υπέρμετρη φορολογική επιβάρυνση και οποιαδήποτε αύξηση των φόρων θα είχε αρνητικές επιδράσεις στην οικονομία.
- Όταν υπάρχει ανάγκη για έργα υποδομής, για παραγωγικές επενδύσεις, ώστε να υπάρξει ανάπτυξη, και τα έσοδα δεν αρκούν.

Το δημόσιο χρέος, ανάλογα με τις δαπάνες που καλύπτει, διακρίνεται σε:

- **Παραγωγικό.** Αυτό που συνάπτεται για να εξυπηρετήσει παραγωγικές επενδύσεις, που αυξάνουν το Εθνικό Εισόδημα.
- **Καταναλωτικό.** Αυτό που συνάπτεται για να καλύψει καταναλωτικές δαπάνες του δημοσίου (π.χ. μισθοί δημοσίων υπαλλήλων).

Ο Γιάννης Τσαρούχης έλεγε προφητικά: «Στην Ελλάδα ζούμε πολυτελέστερα απ' όσο μας επιτρέπουν τα μέσα μας, πέρα από τις οικονομικές μας δυνατότητες και τις ψυχικές μας ικανότητες. Αυτό ήδη μας δημιουργεί προβλήματα και θα μας προξενήσει μεγάλο κακό».
(Γιάννης Τσαρούχης, 1988)

1: ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ Βάρος δημόσιου χρέους

Ο δημόσιος δανεισμός αυξάνει το δημόσιο χρέος. Πρέπει να γίνεται με φειδώ, διότι έχει μειονεκτήματα, όπως:

α) Επιβάρυνση μελλοντικών προϋπολογισμών. Ένα μέρος των μελλοντικών εσόδων θα πρέπει να εξυπηρετήσει το δημόσιο χρέος. Και αυτό σημαίνει περικοπή των δημοσίων δαπανών. Αν το χρέος είναι υψηλό, οπότε συνεπάγεται μεγάλο μέρος εσόδων για την εξυπηρέτησή του, γίνεται περικοπή σε βασικές κοινωνικές ανάγκες (υγείας, παιδείας κτλ.).

β) Υπέρμετρος δανεισμός οδηγεί στη χρεοκοπία του κράτους.

Δεν συνεπάγεται μόνο υπέρμετρες δαπάνες για την εξυπηρέτηση του χρέους, αλλά και περαιτέρω περικοπή των δημοσίων δαπανών. Επίσης, κλονίζεται η εμπιστοσύνη του κοινού και των επενδυτών για την ικανότητα του κράτους να εξυπηρετήσει το χρέος του. Όταν ο δανεισμός του κράτους είναι υπέρμετρος, δηλαδή υπάρχει υπερχρέωση, τότε επέρχεται η κρατική πτώχευση, η χρεοκοπία. Τότε το κράτος δηλώνει αδυναμία να καταβάλλει τόκους και χρεολύσια. Αυτό σημαίνει ότι κλείνει

κάθε πηγή δανεισμού, για μικρότερο ή μεγαλύτερο διάστημα, και τα πιθανά νέα δάνεια τα συνάπτει με επαχθείς και ταπεινωτικούς όρους.

γ) **Επιβαρύνει τις μελλοντικές γενιές.** Η γενιά που δανείζεται έχει όφελος, αφού βελτιώνει το βιοτικό της επίπεδο. Αντίθετα, η επόμενη γενιά (ανάλογα με το μέγεθος και τη διάρκεια του δανείου), υποβιβάζει το βιοτικό της επίπεδο, αφού καλείται να πληρώσει τα δάνεια της προηγούμενης γενιάς.

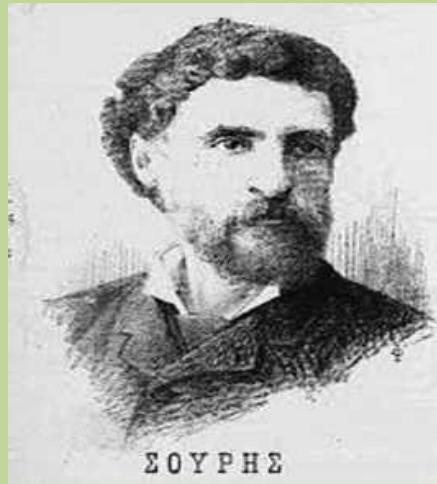
Βέβαια, αν ο δανεισμός προέρχεται από το εσωτερικό, οπότε το δημόσιο χρέος είναι εσωτερικό, οι συνέπειες δεν είναι τόσο δυσμενείς. Διότι τότε αυξάνεται η φορολογία για την εξυπηρέτηση του χρέους, που σημαίνει ανακατανομή του εισοδήματος. Επιπλέον, με τον εσωτερικό δανεισμό δεν επιβαρύνονται οι μελλοντικές γενιές. Το ερώτημα είναι, αφού είναι τόσο πολλά τα μειονεκτήματα του δανεισμού, γιατί το κράτος δανείζεται και μάλιστα υπέρογκα ποσά; Διότι, ίσως οι αντιπρόσωποι του λαού, όταν ψηφίζουν δαπάνες του προϋπολογισμού, τις ψηφίζουν ευκολότερα, όταν καλύπτονται από δανεισμό (αφού θα πληρώσουν οι μελλοντικές γενιές), παρά όταν καλύπτονται από φόρους (αφού θα πληρώσουν οι σημερινοί ψηφοφόροι). Αλλά και ο λαός, οι ψηφοφόροι, αυτό επιθυμούν. Όμως, αυτή η λογική και συγχρόνως τακτική είναι παράλογη και ανήθικη και για τους βουλευτές και για τους ψηφοφόρους. Και, όπως είναι γνωστό, από το 2010 με την οικονομική κρίση, οι Έλληνες βιώνουν τα μειονεκτήματα του υπέρμετρου δανεισμού. Η αύξηση των δημοσίων δαπανών δείχνει την αύξηση του ρόλου του κράτους στην οικονομία. Η αύξηση ή μείωση των δημοσίων δαπανών ανταποκρίνεται στις πολιτικές που εφαρμόζει η κάθε κυβέρνηση ή αλλιώς στις επιθυμίες της πλειοψηφίας των πολιτών που εκλέγουν την κυβέρνηση. Το κρίσιμο ερώτημα

που αντιμετωπίζει κάθε κυβέρνηση είναι: ποιο είναι το άριστο μέγεθος των δημοσίων δαπανών και ποιο το μέγεθος κάθε κατηγορίας δαπανών; Το πρόβλημα αυτό το επιλύει η κυβέρνηση με τον κρατικό προϋπολογισμό. Η αύξηση των δημοσίων δαπανών, εφόσον δεν αντισταθμίζεται από αντίστοιχα έσοδα, συνεπάγεται αύξηση του ελλείμματος του προϋπολογισμού. Και το έλλειμμα, συνήθως, καλύπτεται με τον δημόσιο δανεισμό. Όμως, όπως αναφέρθηκε, ο δημόσιος δανεισμός έχει αρκετά μειονεκτήματα. Ο υπέρμετρος δανεισμός μπορεί να οδηγήσει σε χρεοκοπία και σε δεινή οικονομική κρίση. Αλλά, κάθε οικονομική κρίση γεννά και ευκαιρίες. Επομένως, έχοντας πάρει τα μαθήματα των παράλογων συμπεριφορών μας, η σημερινή κρίση μπορεί να αποτελέσει την απαρχή για μια νέα δημιουργική πορεία σε όλους τους τομείς (πολιτική, οικονομία, πολιτισμός κτλ.).

Πίνακας: Δημόσιο χρέος χώρας

Έτος	Δις ευρώ	% (Α.Ε.Π.)
2003	168	98,3
2004	182,2	99,8
2005	195,4	101,2
2006	224,2	107,3
2007	239,3	107,4
2008	263,3	113,0
2009	299,7	129,4
2010	329,5	145,0
2011	355,6	165,3
2012	326,8	160,6
2013	340,4	168,0

Πηγή: Eurostat Database

Σουρήs

Ο Γεώργιος Σουρήs πριν 150 χρόνια έγραφε τους ακόλουθους στίχους:

«Ποιος είδε κράτος λιγοστό
σ' όλη τη γη μοναδικό,
εκατό να ξοδεύει
και πενήντα να μαζεύει;
Να τρέφει όλους τους αργούς,
να 'χει επτά πρωθυπουργούς,
ταμείο δίχως χρήματα
και δόξης τόσα μνήματα;
Να' χει κλητήρες και φρουρά
και να σε κλέβουν φανερά,
κι 'ενώ αυτοί σε κλέβουνε,
τον κλέφτη να γυρεύουνε;

.....
Και ψωμοτύρι και για καφέ
Το “δε βαριέσαι” κι “ωχ αδερφέ”!
Ωσάν πολίτης, σκυφτός ραγιάς.
Σαν πιάσει πόστο, δερβέναγας...».
Δυστυχία σου, Ελλάς,
με τα τέκνα που γεννάς!
Ω Ελλάς, ηρώων χώρα,
τι γαιδάρους βγάζεις τώρα;»

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

A' ΟΜΑΔΑ

- 1α.** Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:
- Το κατά κεφαλήν εισόδημα προκύπτει από τη διανομή του εισοδήματος.
 - Τα νοικοκυριά επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας.
 - Τα δημόσια αγαθά είναι αδιαίρετα.
 - Ο κρατικός προϋπολογισμός περιλαμβάνει το ισοζύγιο πληρωμών.
 - Το εμπορικό ισοζύγιο περιλαμβάνει τις εισαγωγές και εξαγωγές εμπορευμάτων.
- 1β.** Το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν περιλαμβάνει (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):
- α. Το καθαρό εθνικό προϊόν συν τις αποσβέσεις.
 - β. Το καθαρό εθνικό προϊόν μείον τις αποσβέσεις.
 - γ. Το κατά κεφαλήν εισόδημα συν τις αποσβέσεις.
 - δ. Το κατά κεφαλήν εισόδημα μείον τις αποσβέσεις.
- 1γ.** Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της A' στήλης με τις έννοιες της B' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της A' στήλης στο κενό της B' στήλης.

A' στήλη		B' στήλη
1. επιδίωξη νοικοκυριών	___	το ισοζύγιο πληρωμών
2. έχει έλλειμμα	___	η μεγιστοποίηση κοινωνικής ευημερίας
3. επιδίωξη κράτους	___	η μεγιστοποίηση ατομικής ευημερίας
4. ελεύθερη οικονομία	___	η επίλυση βασικών οικονομικών προβλημάτων
5. στόχος κρατικού παρεμβατισμού	___	ο μηχανισμός της αγοράς

- 2α.** Ποιες αδυναμίες παρουσιάζει το Α.Ε.Π. ως δείκτης μέτρησης.
- 2β.** Να εξηγήσετε τα μειονεκτήματα του δημόσιου δανεισμού.

B' ΟΜΑΔΑ

- 1α.** Εξηγήστε με ποιους τρόπους προσδιορίζεται το Α.Ε.Π.
- β.** Διατυπώστε το θεμελιώδες οικονομικό πρόβλημα και τα τέσσερα βασικά οικονομικά προβλήματα, που απορρέουν από αυτό.
- 2α.** Εξηγήστε τις τέσσερις φάσεις του προϋπολογισμού.
- β.** Ποια η διαφορά άμεσων και έμμεσων φόρων και ποια τα πλεονεκτήματά τους;

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

- Αναζητήστε στοιχεία από τη βιβλιογραφία και το διαδίκτυο για τους τρόπους με τους οποίους το κράτος είναι παραγωγός και καταναλωτής αγαθών και υπηρεσιών.
- Να δημιουργήσετε ένα οικονομικό κύκλωμα μεταξύ τριών φορέων (νοικοκυριά, επιχειρήσεις, κράτος), σημειώνοντας τι δίνει και τι παίρνει κάθε φορέας.
- Από τις επιχειρήσεις που λειτουργούν στην Ελλάδα, επιλέξτε μια δημόσια επιχείρηση και μια ιδιωτική. Να δικαιολογήσετε γιατί η μία επιχείρηση χρειάζεται να είναι δημόσια και η άλλη ιδιωτική.
- Φτιάξτε έναν πλεονασματικό και έναν ελλειμματικό δημόσιο προϋπολογισμό με δαπάνες πέντε υπουργείων στα έσοδα και πέντε στα έξοδα. Να δικαιολογήσετε τις επιλογές σας.

ΒΑΣΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ

-Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν: είναι η συνολική αξία των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγει μια οικονομία σε ένα έτος με συντελεστές της παραγωγής που ανήκουν στους κατοίκους της χώρας (ντόπιους και ξένους).

-Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.Ε.Π.): είναι το σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών που παράγει μία χώρα σε ένα έτος, χωρίς να υπολογιστούν οι αποσβέσεις.

-άμεση δημοκρατία: το πολίτευμα το οποίο ίσχυσε στην αρχαία Ελλάδα, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι πολίτες άρχουν και άρχονται κατά σειράν, όλοι συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας (της νομοθετικής, της εκτελεστικής, της δικαστικής).

-άμεσοι φόροι: φορολογούν απευθείας τους φορολογούμενους. Είναι οι φόροι που επιβάλλονται στο εισόδημα και στην περιουσία των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων.

-ανεξάρτητες διοικητικές αρχές: είναι αρχές (δημόσιες υπηρεσίες) που η ανεξάρτητη λειτουργία τους κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα. Ιδρύθηκαν όταν διαπιστώθηκε ότι ο κομματισμός του κρατικού μηχανισμού δεν εξασφαλίζει την αναγκαία αντικειμενική και αμερόληπτη δράση της διοίκησης, τουλάχιστον σε ορισμένους ευαίσθητους τομείς.

-ανταγωνιστικό προϊόν: σημαίνει ποιοτικό και σε καλή τιμή προϊόν, για τον αγοραστή - πελάτη.

-Άρειος Πάγος: το ανώτατο πολιτικό και ποινικό δικαστήριο της χώρας.

-αρχή επικουρικότητας: σύμφωνα με αυτήν η Ε.Ε. δρα μόνο εάν και στον βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης είναι αδύνατον να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη - μέλη και συνεπώς δύνανται, λόγω των διαστάσεων ή των αποτελεσμάτων της προβλεπόμενης

- δράσης, να επιτευχθούν καλύτερα σε κοινοτικό επίπεδο.
- αντεγκληματική πολιτική:** το σύνολο των μέτρων της πολιτείας για την αντιμετώπιση του εγκλήματος.
 - αποκλίνουσα συμπεριφορά:** έχουν τα άτομα που δεν ζουν σύμφωνα με τους κανόνες, σύμφωνα με τα αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς που επιβάλλει η κοινωνία (εγκληματίες, τοξικομανείς, πόρνες κτλ.).
 - αρχή νομιμότητας:** η αρχή της νομιμότητας υποχρεώνει τη δημόσια διοίκηση να ενεργεί σύμφωνα με τους κανόνες δικαίου, σύμφωνα με τον νόμο.
 - αυτοέλεγχος:** ο έλεγχος που ασκεί το ίδιο το άτομο στην συμπεριφορά του, είτε γιατί έχει αποδεχθεί τους κοινωνικούς κανόνες ως λογικούς και αναγκαίους, είτε γιατί φοβάται τις κυρώσεις που θα υποστεί, αν τους παραβιάσει.
 - βιοποικιλότητα:** η πανίδα και η χλωρίδα, τα ζώα και τα φυτά, αποτελούν έναν επιπλέον πλούτο για τη χώρα. Η πανίδα και η χλωρίδα έχουν τον δικό τους τόπο και τις δικές τους συνθήκες, τις οποίες ο άνθρωπος οφείλει να προστατέψει.
 - Βουλή:** το σύνολο των αντιπροσώπων του λαού. Η Βουλή ασκεί τη νομοθετική λειτουργία.
 - γενόσημα φάρμακα:** αποτελούν ισοδύναμες εκδόσεις των πρωτοτύπων φαρμάκων. Είναι φάρμακα παρόμοια με τα πρωτότυπα, περιέχοντας την ίδια δραστική ουσία, γεγονός που συνεπάγεται και παρόμοια θεραπευτικά αποτελέσματα.
 - γραφειοκρατία:** η οργάνωση και άσκηση της διοίκησης (κυρίως του κράτους) μέσω γραφείων, με ιεραρχική δομή και καθορισμένες εργασίες. Συνήθως χρησιμοποιείται με αρνητικό περιεχόμενο, γιατί δηλώνει τις τυπικές και χρονοβόρες διαδικασίες στη διεκπεραίωση μιας υπόθεσης και κατ' επέκταση την ταλαιπωρία του πολίτη.
 - δημοκρατία:** το πολίτευμα σύμφωνα με το οποίο η

εξουσία πηγάζει από τον λαό και ασκείται υπέρ του λαού.

-δημόσια αγαθά: τα αγαθά που προσφέρει το κράτος σε όλους δωρεάν ή με συμβολικό αντίτιμο (άμυνα, υγεία, δικαιοσύνη κτλ.).

-δημόσια διοίκηση: το σύνολο των δημοσίων/κρατικών υπηρεσιών.

-διαβούλευση: ενημέρωση και συμμετοχή των πολιτών και των κοινωνικών φορέων σε κάθε σχεδιαζόμενη ρύθμιση της διοίκησης.

-διαδικασία συναπόφασης: σύμφωνα με τη διαδικασία συναπόφασης, το Συμβούλιο των Υπουργών δεν μπορεί να αποφασίσει δράση χωρίς την έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

-διάκριση εξουσιών: είναι βασική αρχή της δημοκρατίας, σύμφωνα με την οποία η εξουσία του κράτους διακρίνεται σε επιμέρους εξουσίες, διότι η συγκέντρωση εξουσίας σ' ένα πρόσωπο εμπεριέχει τον κίνδυνο για αυθαιρεσίες και κατάχρηση εξουσίας και έτσι εξασφαλίζεται αμοιβαίος έλεγχος και ισορροπία μεταξύ τους.

-διαρθρωτικά ταμεία της Ε.Ε.: αποτελούν τους κυριότερους μηχανισμούς που διαθέτει η Ε.Ε. για την προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Κύριος στόχος τους είναι η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων.

-διεύρυνση της Ε.Ε.: σημαίνει ένταξη νέων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σημειωτέον ότι όλα τα κράτη μπορούν να γίνουν μέλη της Ένωσης, εάν πληρούν ορισμένες θεμελιώδεις αρχές.

-δίκαιο: το σύνολο υποχρεωτικών κανόνων που ρυθμίζουν την κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων. Το δίκαιο ρυθμίζει την κοινωνική ζωή.

-δικαιοσύνη: είναι ευρύτερη έννοια από το (θετό) δίκαιο. Ταυτίζεται περισσότερο με το φυσικό δίκαιο.

-διοικητικά δικαστήρια: αυτά που δικάζουν διαφορές μεταξύ πολιτών και διοίκησης.

- έγκλημα:** για το δίκαιο, έγκλημα είναι κάθε πράξη που τιμωρείται από τον ποινικό νόμο. Δηλαδή, κάθε αξιόποινη πράξη. Για την εγκληματολογία, έγκλημα θεωρείται κάθε αντικοινωνική συμπεριφορά κατά τις αντιλήψεις της συγκεκριμένης κοινωνίας. Το έγκλημα προσβάλλει βασικές αξίες της κοινωνίας.
- Εθνικό Προϊόν:** το σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών που παράγει μία χώρα σε ένα έτος.
- εκλογικό σύστημα:** είναι η μέθοδος κατανομής των βουλευτικών εδρών μεταξύ των πολιτικών κομμάτων και υποψηφίων, με βάση τις ψήφους που πήραν στις εκλογές. Το εκλογικό σύστημα ρυθμίζει θέματα των εκλογών.
- εκλογικό σώμα:** το σύνολο των πολιτών που έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν αντιπροσώπους. Το εκλογικό σώμα στις εθνικές βουλευτικές εκλογές αποτελείται από τους Έλληνες πολίτες που έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν.
- εκτελεστική λειτουργία:** είναι μία από τις τρεις λειτουργίες του κράτους. Ασκείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την Κυβέρνηση.
- έλλειμμα στον προϋπολογισμό:** όταν οι δαπάνες (τα έξοδα) του δημοσίου είναι μεγαλύτερες από τα έσοδα, τότε υπάρχει έλλειμμα. Στην περίπτωση αυτή το κράτος αναγκάζεται να προσφύγει στον δανεισμό για να καλύψει τις δαπάνες του.
- Ελληνόκτητος στόλος:** περιλαμβάνει τα πλοία που ανήκουν σε Έλληνες ανεξάρτητα από τη σημαία τους και είναι ο πρώτος στον κόσμο.
- Ελληνικός στόλος:** περιλαμβάνει τα πλοία που έχουν Ελληνική σημαία και κατέχει σήμερα την 3η θέση στον κόσμο.
- εμβάθυνση της Ε.Ε.:** σημαίνει περισσότερη πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης, δημιουργία της Ευρωπαϊκής Συμπολιτείας.

-έμμεσοι φόροι: η έμμεση φορολογία του εισοδήματος και της περιουσίας των φορολογουμένων. Είναι οι φόροι που επιβάλλονται σε διάφορα προϊόντα κατανάλωσης (φόρος καπνού, φόρος στα οινοπνευματώδη ποτά, Φόρος Προστιθέμενης Αξίας κτλ.). Οι επιχειρήσεις πληρώνουν τον φόρο στο κράτος και τον μετακυλίζουν στην τιμή των προϊόντων.

-εμπράγματο δίκαιο: το σύνολο των κανόνων του ιδιωτικού δικαίου, που ρυθμίζουν τις έννομες σχέσεις των προσώπων με τα πράγματα.

-εφετείο: δικαστήριο δεύτερου βαθμού που εκδικάζει εφέσεις, δηλαδή υποθέσεις για τις οποίες έχει ασκηθεί έφεση κατά της απόφασης του δικαστηρίου πρώτου βαθμού.

-ευρωζώνη: είναι η ζώνη, ο χώρος όπου ισχύει το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα (ευρώ).

-Ευρωπαϊκή ιθαγένεια: η ιθαγένεια που έχουν οι ευρωπαίοι πολίτες. Έτσι κάθε πολίτης της Ε.Ε. έχει δύο ιθαγένειες, του κράτους - μέλους και της Ε.Ε. Η ιθαγένεια της Ένωσης συμπληρώνει και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια.

-Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία: αναφέρεται στην οργάνωση και λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ενός ομοσπονδιακού κράτους, ως μιας Ευρωπαϊκής Συμπολιτείας.

-Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής: παραλαμβάνει τις καταγγελίες για περιπτώσεις κακοδιοίκησης στα πλαίσια των οργάνων, οργανισμών ή φορέων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ασκεί τα καθήκοντά του με πλήρη ανεξαρτησία.

-ηλεκτρονική διακυβέρνηση: σημαίνει ηλεκτρονική δικτύωση των δημόσιων υπηρεσιών, μεταξύ τους και με πρόσωπα, ώστε οι πολίτες να διεκπεραιώνουν τις υποθέσεις τους εύκολα και γρήγορα μέσω των Η/Υ.

-ηλεκτρονικό έγκλημα: θεωρούνται οι αξιόποινες πράξεις που τελούνται με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών

και συστημάτων επεξεργασίας δεδομένων.

-θεμελιώδες οικονομικό πρόβλημα: οι ανάγκες που έχουμε είναι απεριόριστες και τα μέσα για την ικανοποίησή τους περιορισμένα. Αλλιώς: πώς με περιορισμένους πόρους θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες; Έχει παγκόσμια ισχύ και από αυτό απορρέουν και τα υπόλοιπα οικονομικά προβλήματα.

-θετό δίκαιο: το δίκαιο που θέτει και εφαρμόζει η πολιτεία, το ισχύον δίκαιο.

-ιθαγένεια ή εθνικότητα: ο νομικός δεσμός που συνδέει ένα πρόσωπο με ορισμένο κράτος και ο οποίος συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αποκτάται είτε με βάση τη συγγένεια εξ αίματος (*ius sanguinis*) είτε με βάση τον τόπο γέννησης (*ius soli*).

-Ισοζύγιο Εμπορικό: περιλαμβάνει τις εξαγωγές και τις εισαγωγές εμπορευμάτων.

-Ισοζύγιο κινήσεως κεφαλαίων: περιλαμβάνει τις εισαγωγές και εξαγωγές κεφαλαίων.

-Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών: περιλαμβάνει τα εμπορεύματα, τις υπηρεσίες και τις δωρεές.

-Καθαρό Εθνικό Προϊόν: είναι το σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών που παράγει μία χώρα σε ένα έτος, μείον τις αποσβέσεις.

-καπιταλιστικό σύστημα: το οικονομικό σύστημα, στο οποίο η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής ανήκει στους ιδιώτες, δηλαδή στα νοικοκυριά και στις επιχειρήσεις.

-Κατά Κεφαλήν Εισόδημα: προκύπτει αν το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν διαιρεθεί με το σύνολο του πληθυσμού της χώρας.

-κοινωνικές αξίες: εκφράζουν τις πραγματικές και βαθύτερες ανάγκες της κοινωνίας. Αποκρυσταλλώνονται σε γενικές αρχές και ιδέες που προσανατολίζουν και καθοδηγούν την κοινωνία και τα άτομα. Επηρεάζουν τις πεποιθήσεις μας και λειτουργούν ως κατευθυντήριοι

άξονες για την αξιολόγηση των εαυτών μας και των άλλων.

- κοινωνικοποίηση:** η διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σ' ένα κοινωνικό σύνολο, μια διαδικασία εκμάθησης των αξιών και κανόνων της κοινωνίας.
- κοινωνικοί κανόνες:** είναι πρότυπα συμπεριφοράς, κοινωνικά αποδεκτά, με τα οποία ρυθμίζονται και αξιολογούνται οι συμπεριφορές των μελών της κοινωνίας. Η ύπαρξή τους είναι απαραίτητη για την κοινωνική οργάνωση, τη συνοχή και τη σταθερότητα.
- κοινωνικό κράτος ή κράτος πρόνοιας:** είναι εκείνο που εξασφαλίζει σ' όλους τους πολίτες του ορισμένα βασικά κοινωνικά αγαθά. Τέτοια αγαθά είναι η παιδεία, η υγεία, η κοινωνική ασφάλιση, η εργασία, το καθαρό περιβάλλον, κτλ.
- κοινωνικός έλεγχος:** περιλαμβάνει τα μέσα και τα μέτρα που χρησιμοποιεί η κοινωνία, ώστε τα μέλη της να έχουν ορισμένη συμπεριφορά, δηλαδή συμπεριφορά εντός συγκεκριμένων πλαισίων.
- κομματικοποίηση:** η δράση υπέρ ενός κόμματος σύμφωνα με τις κομματικές πεποιθήσεις ή τις κομματικές εντολές.
- κράτος:** σημαίνει ισχύς, δύναμις, εξουσία. Είναι η οργανωμένη κοινωνία. Το κράτος σήμερα είναι θεσμός (και μηχανισμός) ανεξάρτητος από την κοινωνία.
- κράτος δικαίου:** είναι αυτό στο οποίο η εξουσία ασκείται σύμφωνα με κανόνες δικαίου (το Σύνταγμα και τους νόμους). Όλα τα όργανα του κράτους αλλά και οι πολίτες οφείλουν να σέβονται τους κανόνες δικαίου και τους θεσμούς.
- Κυβέρνηση:** η Κυβέρνηση αποτελείται από το Υπουργικό Συμβούλιο, που απαρτίζεται από τον πρωθυπουργό και τους υπουργούς. Η Κυβέρνηση καθορίζει και κατευθύνει τη γενική πολιτική της χώρας, σύμφωνα με τους ορισμούς του Συντάγματος και των νόμων.

- λαϊκή κυριαρχία:** είναι βασική αρχή της δημοκρατίας, σύμφωνα με την οποία ο λαός είναι η πηγή κάθε κρατικής εξουσίας και το ανώτατο όργανο του κράτους.
- μαζικός τουρισμός:** πρόκειται για τη βιομηχανία τουρισμού, στην ανάπτυξη της οποίας βοήθησε η ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου και μια νέα κοινή αντίληψη, ο τουρισμός για όλους.
- μακρο-οικονομία:** μελετά τη συμπεριφορά και αλληλεξάρτηση των συνολικών μεγεθών της οικονομίας (συνολική παραγωγή, συνολικό εισόδημα, συνολική κατανάλωση κτλ.) και την αλληλεξάρτησή τους.
- μικρο-οικονομία:** μελετά τις ατομικές επιλογές, χωρίς να ενδιαφέρεται για το σύνολο της οικονομίας (η παραγωγή ενός προϊόντος, η ζήτηση του καταναλωτή, η ποσότητα παραγωγής από την επιχείρηση κτλ.).
- νομικό πρόσωπο:** είναι ένωση προσώπων ή σύνολο περιουσίας για εξυπηρέτηση ορισμένου σκοπού.
- νομοθετική λειτουργία:** είναι μία από τις τρεις λειτουργίες του κράτους. Ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.
- οικονομικό κύκλωμα:** ένα κύκλωμα με διαρκή ροή συντελεστών παραγωγής, χρήματος και προϊόντων, μεταξύ, κυρίως, νοικοκυριών, επιχειρήσεων και κράτους.
- ομοσπονδία κρατών:** είναι η ένωση κρατών με σκοπό το κοινό συμφέρον. Η ένωση αυτή δεν αποτελεί ξεχωριστό κράτος, δεν περιορίζει την κυριαρχία των κρατών - μελών. Συναντάται σπάνια (π.χ. βρετανική κοινοπολιτεία).
- ομοσπονδιακό κράτος:** είναι το κράτος που αποτελείται από περισσότερα κράτη - μέλη. Η εξουσία κατανέμεται μεταξύ του ομοσπονδιακού κράτους και των ομόσπονδων κρατών (π.χ. Γερμανία, Ελβετία, Η.Π.Α.).
- παραοικονομία:** είναι το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που δεν μετριέται, δεν καταγράφεται στις επίσημες στατιστικές, και υπολογίζεται περίπου

στο 30% του Α.Ε.Π.

-ποινικά δικαστήρια: αυτά που δικάζουν πολίτες οι οποίοι διέπραξαν αξιόποινες πράξεις.

-πολιτεία - κράτος: το κράτος ως η υπέρτατη θεσμική οντότητα και ως οργανωμένη και αντιπροσωπευτική έκφραση των πολιτών.

-πολιτικά δικαστήρια: αυτά που δικάζουν διαφορές μεταξύ πολιτών.

-πολιτική: η τέχνη και η επιστήμη της διακυβέρνησης. Η συμμετοχή / δράση του πολίτη στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι, στις δημόσιες υποθέσεις.

-πολιτική απάθεια: η αδιαφορία για την πολιτική. Μερικές φορές δεν είναι αδιαφορία για την πολιτική αλλά μια συνειδητή επιλογή.

-πολιτική συμμετοχή: η συμμετοχή / δράση, ατομική ή ομαδική, του πολίτη στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι, στις δημόσιες υποθέσεις.

-πολιτικό κόμμα: ένωση πολιτών που επιδιώκει με την πολιτική δράση να επηρεάσει ή/και να κατακτήσει την εξουσία, με στόχο να εφαρμόσει το πρόγραμμά της.

-πολιτικοποίηση: η διαδικασία εκμάθησης, διαμόρφωσης πολιτικής συνείδησης και συμμετοχής του πολίτη στα κοινά.

-πολιτικός: το πρόσωπο που συμμετέχει ενεργά σε εκλογικές αναμετρήσεις για να αντιπροσωπεύσει τον λαό σε οποιαδήποτε πολιτική θέση.

-πολίτευμα: το σύστημα διακυβέρνησης, το πολιτειακό καθεστώς μιας χώρας, όπως ορίζεται στο Σύνταγμα.

-πολίτης: κάθε μέλος κράτους που έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις έναντι του κράτους του οποίου έχει την ιθαγένεια. Κάθε μέλος της πολιτείας που έχει πολιτικά δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

-πολυφαρμακία: η κατανάλωση πολλών και μη

απαραίτητων φαρμάκων. Και είναι αποδεδειγμένο ότι τα πολλά φάρμακα βλάπτουν την υγεία μας.

-**πράσινη ναυτιλία:** η ναυτιλία που χρησιμοποιεί ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και δεν ρυπαίνει το περιβάλλον.

-**Πρόεδρος Δημοκρατίας:** ο ανώτατος άρχοντας του κράτους και ρυθμιστής του πολιτεύματος.

-**προσωπικότητα:** είναι το σύνολο των ιδιοτήτων και ικανοτήτων, η συνολική φυσική, πνευματική και ψυχική συγκρότηση του ανθρώπου (η εξωτερική εμφάνιση, το όνομα, η εξυπνάδα, η εντιμότητα, η αξιοπρέπεια, η ελευθερία κτλ.).

-**προϋπολογισμός του κράτους:** περιλαμβάνει το σύνολο των δαπανών και των εσόδων που σχεδιάζει το κράτος να πραγματοποιήσει το επόμενο έτος.

-**σοσιαλιστικό σύστημα:** το οικονομικό σύστημα στο οποίο η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής ανήκει στο κοινωνικό σύνολο.

-**συγκριτικό πλεονέκτημα:** σημαίνει το πλεονέκτημα που έχει μια χώρα σε σχέση με άλλες χώρες, π.χ. να μπορεί λόγω κλίματος, παράδοσης, ικανότητας κτλ. να παράγει προϊόντα σε ανταγωνιστικές τιμές. Η χώρα μας έχει συγκριτικό πλεονέκτημα να παράγει π.χ. αρκετά αγροτικά προϊόντα.

-**Συμβούλιο της Επικρατείας (Σ.Τ.Ε):** το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της χώρας.

-**Σύνταγμα:** ο ανώτατος γραπτός νόμος του κράτους, που ρυθμίζει τη μορφή του πολιτεύματος και την οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας.

-**Συνταγματική μοναρχία:** το πολίτευμα στο οποίο την εξουσία ασκεί ο μονάρχης σύμφωνα με το Σύνταγμα.

-**σωματείο:** είναι ένωση είκοσι τουλάχιστον προσώπων που επιδιώκει μη κερδοσκοπικούς σκοπούς (πολιτιστικούς, αθλητικούς, φιλανθρωπικούς κτλ.).

-**σωφρονισμός:** περιλαμβάνει τα μέτρα που αναφέρονται

στην τιμωρία του δράστη μετά την τέλεση της αξιόποινης πράξης του και εν συνεχεία στην επανένταξή του.

-τουριστικοί πόροι: οι τουριστικοί πόροι προσδιορίζουν την τουριστική προσφορά μιας χώρας. Αυτοί είναι τα φυσικά χαρακτηριστικά (κλίμα, τοπίο, ακτές κτλ.), η πολιτιστική της κληρονομιά, οι υποδομές και οι τουριστικές εγκαταστάσεις κ.ά.

-τρομοκρατία: σημαίνει μια σειρά ενεργειών για την επιβολή του τρόμου με την άσκηση σωματικής ή/και ψυχολογικής βίας.

-φυσικό δίκαιο: το δίκαιο που είναι αιώνιο, αμετάβλητο και ισχύει σε όλες τις πολιτείες, σε όλες τις εποχές. Ταυτίζεται με τη δικαιοσύνη.

-φυσικό πρόσωπο: είναι κάθε άνθρωπος. Αρχίζει να υπάρχει με τη γέννηση και παύει με τον θάνατο και είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

-φυσικοί πόροι: είναι τα υλικά που παίρνει ή χρησιμοποιεί ο άνθρωπος από τη φύση για να καλύψει τις ανάγκες του. Φυσικοί πόροι είναι για παράδειγμα το έδαφος, το νερό, ο ήλιος, ο αέρας, τα ορυκτά κτλ.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α. Βιβλιογραφία

- Αντωνοπούλου-Τρεχλή Ζ., Η πολιτική φιλοσοφία της αρχαιοελληνικής τέχνης, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2001.
- Αριστοτέλους, Πολιτικά και Ηθικά Νικομάχεια.
- Βενιζέλος Ε., Το Σύνταγμα του 1975/1986/2001, Εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα 2001.
- Γεωργακόπουλος Θ. κ.ά., Εισαγωγή στην πολιτική οικονομία, έκδοση Ζ, Αθήνα 2007.
- Γεωργιάδης Α., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, έκδοση 4^η, Εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2012.
- Γιανναράς Χρ., Ορθός λόγος και κοινωνική πρακτική, Εκδ. Δόμος, Αθήνα 1984.
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1984.
- Δεδουσόπουλος Α. κ.ά., Αρχές οικονομίας, Εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 2012.
- Ευρωπαϊκή Ένωση, Επίσημες εκδόσεις και διάφορα φυλλάδια της Ε.Ε.
- Καράγιωργας Δ., Παραδόσεις δημόσιας οικονομικής, Τεύχος Α, Β, Γ, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, χ.χ.
- Καργάκος Σ., Για μια δημοκρατία ευθύνης, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001.
- Καστοριάδης Κ., Η αρχαία Ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα, Εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1999.
- Καστοριάδης Κ., Η Ελληνική ιδιαιτερότητα, τ. Α, Β, Γ, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2007, 2008, 2011.
- Κοντογιώργης Γ., Πολίτης και πολιτική, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2003.
- Κουτσούκης Κλ., Η πολιτική και κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα, Αθήνα 1986.
- Λιανός Θ.- Χρήστου Γ., Πολιτική οικονομία, Εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1995.

- Μακρυδημήτρης Α., Προβλήματα διοικητικής μεταρρύθμισης, Έκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1995.
- Μάραντος Π., Κράτος και ανάπτυξη, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2003.
- Μηλιός Γ., κ.ά., Εισαγωγή στην οικονομική ανάλυση, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.
- Παρασκευόπουλος Π., Αναγέννηση της Αθηναϊκής δημοκρατίας: η φιλοκοσμική δημοκρατία, Εκδ. Σύλλογος φιλοκοσμικής Ελλάδος, Αθήνα 2013.
- Πλάτων, Πολιτεία και Νόμοι.
- Ραμματά Μ., Σύγχρονη Ελληνική Δημόσια Διοίκηση, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2011.
- Σπηλιωτόπουλος Επ., Εγχειρίδιο διοικητικού δικαίου, Τόμοι Ι και ΙΙ, 14η έκδοση, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011.
- Σύνταγμα της Ελλάδας 1975 / 1986 / 2001 / 2008.
- Τσαούσης Δ., Η κοινωνία του ανθρώπου, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1999.
- Τσάτσος Δ., Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2007.
- Φίλιας Β. κ.ά., Κοινωνιολογία, Εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1990.
- Giddens A., Κοινωνιολογία, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.
- Heilbroner R. - Thurow L., Για την κατανόηση της μικρο-οικονομικής και μακρο-οικονομικής, ΣΤ' Αμερ. έκδοση, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Samuelson P., Οικονομική, 9η έκδοση, τόμος 1, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1975.
- Schwartzzenberg R., Πολιτική κοινωνιολογία, Τόμος Ι και ΙΙ, Εκδ. Παρατηρητής Θεσσαλονίκη 1984.

β. Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

Πολλές ηλεκτρονικές διευθύνσεις υπάρχουν στα παραθέματα του βιβλίου.

Όλα σχεδόν τα έργα τέχνης είναι από την Εθνική Πινακοθήκη, την οποία και ευχαριστούμε.

Περιεχόμενα του 1ου Τόμου

ΚΕΦ. 1: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ -

ώρες: 9

A.	Η ένταξη του ατόμου στην κοινωνία	
1.1	Η κοινωνικοποίηση του ατόμου	11
1.2	Παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητας	17
1.2.1	Φορείς κοινωνικοποίησης	17
1.2.2	Ο ρόλος του ατόμου στη διαδικασία κοινωνικοποίησής του	20
1.3	Οι κοινωνικές αξίες	23
1.3.1	Έννοια, κατηγορίες	23
1.3.2	Διαφοροποίηση των αξιών στον χώρο και στον χρόνο	27
1.4	Οι κοινωνικοί κανόνες	29
1.4.1	Έννοια, κατηγορίες	29
1.4.2	Σχέση κοινωνικών αξιών και κοινωνικών κανόνων	31
1.4.3	Προσαρμογή, συμμόρφωση και κοινωνική ανανέωση	31
1.5	Ο κοινωνικός έλεγχος - Μορφές κοινωνικού ελέγχου	35
B.	Η αποκλίνουσα συμπεριφορά	
1.6	Αποκλίνουσα συμπεριφορά	42
1.6.1	Παράβαση και έγκλημα	42
1.6.2	Η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών ως αποκλίνουσα συμπεριφορά	45
1.7	Το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο	48
1.7.1	Τύποι εγκλημάτων	48
1.7.2	Νεανική παραβατικότητα - εγκληματικότητα	51
1.8	Σύγχρονες μορφές εγκλημάτων	54
1.8.1	Ηλεκτρονικό έγκλημα	54

1.8.2	Τρομοκρατία	57
1.9	Πρόληψη και κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά	60
1.9.1	Πρόληψη αποκλίνουσας συμπεριφοράς	60
1.9.2	Κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά	61
1.9.3	Σωφρονισμός, φυλακή και επανένταξη	64
ΚΕΦ. 2: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ -		
ώρες: 6		
2.1	Το Α.Ε.Π. και η οικονομική ευημερία	73
2.2	Ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας	79
2.3	Ο ρόλος του κράτους στην οικονομία	86
2.4	Ο κρατικός προϋπολογισμός	92
2.4.1	Δημόσια έσοδα	93
2.4.2	Δημόσιες δαπάνες	95
2.5	Ισοζύγιο: Πλεονασματικό ή Ελλειμματικό	99
2.6	Δημόσιος Δανεισμός	105
	Βασική Ορολογία	113
	Βασική Βιβλιογραφία	124

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.